

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM CEZA HUKUKUNDA FİTNE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLİSTAN İSEN

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA, 2025

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLÂM CEZA HUKUKUNDA FİTNE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLİSTAN İSEN

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Yüksel SALMAN

ANKARA, 2025

ONAY SAYFASI

Gülistan İSEN tarafından hazırlanan “İslâm Ceza Hukukunda Fitne” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi	Kurumu	İmza
Doç. Dr. Yüksel Salman	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Doç. Dr. Aytaç Aydın	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☒ Red ☐		
Doç. Dr. Mehmet Ali Aytekin	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	
Kabul ☐ Red ☒		

Tez Savunma Tarihi: 25.11.2024

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Muhammet Enes KALA

.....

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. .../..../2025.

Gülistan İSEN

TEŞEKKÜR

Öncelikle, öğrencisi olmaktan onur duyduğum, tez sürecimin her aşamasında fikirleriyle bana yol gösteren ve destek veren, bu çalışmayı şekillendirmemde rehberlik eden değerli danışmanım Doç. Dr. Yüksel Salman hocama en derin şükranlarımı sunarım. Tez konusunun belirlenmesinde katkı ve görüşleriyle yanımda olan, savunmamda yer alma nezaketinde bulunan hocam ve ilk danışmanım Doç. Dr. Aytaç AYDIN hocama özellikle teşekkür etmek isterim. Tez savunmamda yer alan Doç. Dr. Mehmet Ali AYTEKİN hocama, görüş ve eleştirileriyle tezin tamamlanma sürecine katkıları için ayrıca çok teşekkür ederim. YL eğitim hayatım boyunca sadece hocam olması hasebiyle değil, şahsım da dahil olmak üzere öğrencilerine karşı yakınlığı ve ilmi örnekliğiyle, en güzel şekilde rehberlikte bulunan Prof. Dr. Yaşar YİĞİT hocama gönülden teşekkür ederim.

Varlığı şükür sebebim olan, hayatımın her kademesinde üzerimden desteğini ve duasını esirgemeyen biricik annem Firyaz İsen başta olmak üzere, her daim yanımda olan tüm aileme sonsuz teşekkür ederim. Tez yazımına başladığım ilk günden itibaren bu çalışmanın manen tamamlayıcı unsurunu teşkil eden Kudaibergen Sultanbekov'a gösterdiği ilgi ve dostluktan dolayı çokça minnettar olduğumu belirtmek isterim.

ÖZET

Yüce Allah'ın eşref-i mahlûkat olarak yarattığı insan, yaratılışı gereği bazı haklara sahip olarak dünyaya gelmektedir. Bu haklar, İslâm hukukunda zarûrât-ı hamse olarak adlandırılan can, akıl, din, ırz ve mal dokunulmazlığı başta olmak üzere eşitlik ve hürriyet hakkı, vatandaşlık hakları, özel hayatın gizliliği, kişinin onur ve haysiyetinin korunması, konut dokunulmazlığı, eğitim alma hakkı, ifade özgürlüğü gibi temel hakları da içermektedir. Ülkemizde şu an yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu ve başta AİHM olmak üzere uluslararası mahkemelerde bu hak ve özgürlükler kişiye bağlı manevi haklar olarak tanımlanmaktadır. Bu haklardan feragat edilemediği gibi başkasına devredilmesi de hukuken mümkün değildir. Kişiye ait bu hakların korunması, İslâm hukukunda da beşeri hukukta da bireyin vatandaşlığının bulunduğu veya sınırları içerisinde yaşadığı devletin sorumluluğu altındadır.

Âyet ve hadislerde fitne hakkında yapılan uyarılar dikkate alındığında, insana tanınan bu hakların ifsadından bahsedildiği görülmektedir. Bu ifsad kimi durumlarda bireysel eylemlerle sınırlı kalırken bazı dönemlerde şehir ve ülkelerin yıkılmasıyla sonuçlanacak hadiseler neden olacak kadar ileri boyutlara varmıştır. Günümüzde teknolojinin de yardımıyla suç çeşitliliğinin artması, fitnenin sebep olduğu maddî-manevî tahribatı, önceki asırlarla kıyas edilemeyecek bir noktaya taşırken kitleleri etkisi altına alan ideolojik yaklaşımlar, emperyalizm gibi sömürü düzenleri, uluslararası “askerî, siyasî, iktisadî” anlaşmazlıklar, terör eylemleri, inanç ve kültür dezenformasyonuna yönelik eylemlerini sistematik bir şekilde devam ettiren misyonerlik faaliyetleri, fitneyi modern teknoloji ve dijital ağların da yardımıyla İslâm alemi için küresel ölçekte bir problem haline getirmiştir.

Temel İslâm kaynaklarında fitne üst bir kavram olarak kullanılmış, anarşi ve terör, yol kesicilik gibi kamuda düzen ve istikrarı bozan eylemler, İslâm toplumunun dinî, ahlâkî ve iktisadî yönden zayıflatılmasını amaçlayan tüm yaklaşımlar fitne olarak adlandırılmıştır. Fitne bu nedenle, İslâmî ilimlerin neredeyse tamamını ilgilendirecek kadar geniş bir konu haline dönüşmüştür. Öyle ki başta fıkıh olmak üzere hadis, tefsir, tarih, kelâm, felsefe, sosyoloji hatta edebiyat alanında dahi fitne ele alınmıştır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde fitne multidisipliner bir formda çalışılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu şekilde gerçekleştirilecek bir çalışma tez konumuzu fazlasıyla aşacağı için çalışmamızda fitne kavramının genelde İslâm hukukunda, özelde ise İslâm ceza hukuku alanında tahlil ve değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmamızda, fitnenin Kur'an ve hadislerdeki kullanımına vurgu yapılmış,

kavramın tarihsel ve yapısal özellikleri göz önünde bulundurularak toplumsal hayatı ve kamu düzenini tehdit eden en önemli unsurlardan biri olduğu gerçeğine değinilmiştir. Bu bağlamda klasik fıkıh eserleri ile tefsir ve hadis şerhleri analiz edilerek, fitne içeren eylemlerin İslâm ceza hukukundaki yerinin netleştirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmada ayrıca, fitnenin toplumsal bölünme ve hukukî düzenin bozulmasına yol açtığı tespit edilmiştir. İslâm hukukunda ve çağdaş hukukta toplumu kaosa sürükleyen kişilere verilen cezaların genel mahiyeti ele alınmış, meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için şer‘i hukuk ve pozitif hukuk arasında zaman zaman bazı mukayeseler yapılmıştır.

Sonuç olarak, fitnenin bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi tehlikeler doğurabileceği ve bu nedenle fitneye sebep olan unsurların İslâm hukukunun temel prensipleri çerçevesinde önlenmesi gerektiği vurgulanmıştır. İslâm ceza hukukunda fitneye yönelik yaptırımların, toplumsal düzeni koruma amacı taşıdığı belirtilirken, hukuk sisteminin caydırıcılık ve adalet ilkelerini esas aldığına dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Ceza, Fitne, Kaos, Ta‘zîr, Maslahat, Mefsedet.

ABSTRACT

The human being, created by Almighty Allah as the most honorable of creation, comes into the world with certain rights due to his creation. These rights include the inviolability of life, mind, religion, honor and property, which are called the essentials of Islamic law, as well as the right to equality and freedom, citizenship rights, privacy, protection of honor and dignity of the person, inviolability of the home, the right to education, and freedom of expression. In our country, the Turkish Civil Code currently in force and in international courts, especially the ECHR, these rights and freedoms are defined as moral rights attached to the person. These rights cannot be waived, and it is not legally possible to transfer them to someone else. The protection of these rights belonging to the person is under the responsibility of the state in which the individual is a citizen or within whose borders he lives, both in Islamic law and human law.

When the warnings about fitnah in the verses and hadiths are taken into consideration, it is seen that the corruption of these rights granted to humans is mentioned. While this corruption is limited to individual actions in some cases, in some periods it has reached such an advanced level that it has caused incidents that will result in the destruction of cities and countries. Today, with the help of technology, the increase in the variety of crimes, the material and spiritual destruction caused by fitnah, has brought it to a point incomparable with previous centuries, while ideological approaches that influence the masses, exploitation systems such as imperialism, international “military, political, economic” disputes, terrorist acts, missionary activities that systematically continue their actions aimed at disinformation of belief and culture, have made fitnah a global problem for the Islamic world with the help of modern technology and digital networks.

In basic Islamic sources, fitna has been used as a superordinate concept, and actions that disrupt public order and stability, such as anarchy and terror, road robbery, and all approaches that aim to weaken Islamic society in religious, moral and economic terms have been called fitna. For this reason, fitna has become a broad subject that concerns almost all Islamic sciences. So much so that fitna has been addressed in the fields of hadith, tafsir, history, theology, philosophy, sociology and even literature, especially in fiqh. When evaluated from this aspect, fitna appears as a subject that needs to be studied in a multidisciplinary manner. However, since such a study would go far beyond our thesis topic, our study focuses on the analysis and evaluation of the concept of fitna in Islamic law in general and in Islamic criminal law in particular.

As a result, it has been emphasized that fitna can cause serious dangers at the individual and social level and therefore the elements that cause fitna should be prevented within the framework of the basic principles of Islamic law. It has been stated that the sanctions against fitna in Islamic criminal law aim to protect social order, and it has been emphasized that the legal system is based on the principles of deterrence and justice.

Keywords: Islamic Law, Punishment, Fitna, Chaos, Ta'zir, Maslahat, Mefsedet.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	i
BEYAN	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	2
2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri	2
3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları	3
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	6
1. Âyetlerde Fitne	7
2. Hadislerde Fitne	9
3. Literatürde Fitne Kavramı	12
4. Fitne ile İlgili Bazı Kavramlar	13
4.1. Fesad	14
4.2. Bağy	15
4.3. Hırâbe.....	16
4.4. Anarşi.....	18
4.5. Terör.....	20
4.6. Cehâlet	21
4.7. Fesâdü'z-zaman	22

İKİNCİ BÖLÜM.....	24
TARİHSEL SÜREÇTE FİTNE	24
1. Yeryüzünde İlk Fitne	24
1.1. İslâm Tarihinde İlk Fitne	25
2. Kaynağına Göre Fitnenin Çeşitleri	28
2.1. İnsanların İradesi Dışında Ortaya Çıkan Fitneler	28
2.2. Beşeriyetin Sebep Olduğu Fitneler	29
3. İnsanları Fitneye Sevkeden Etmenler	30
4. Fitnenin Karakteristik Özellikleri	30
4.1. Belirsiz Bir Yapıda Olması.....	31
4.2. Çabuk Yayılması ve Geniş Kitleleri Etkisi Altına Alması	31
4.3. Cehâletten Beslenmesi.....	32
4.4. Eylemlerinde Şer‘i Hükümlere Aykırılık Teşkil Etmesi	32
4.5. Bölücülük ve Ayrıştırmaya Sebep Olması	33
4.6. Şiddet ve Anarşi Doğurması	34
5. Fitnenin Ortaya Çıkış Biçimleri ve Fitneyi Hazırlayan Bazı Sebepler.....	34
5.1. Din Temalı Fitne.....	35
5.1.1. Dinî İnançları Fitne Aracı Olarak Kullanma	35
5.1.2. İslâmofobi.....	37
5.1.3 .Misyonerlik	38
5.1.4. İctihad Farklılıklarını Fitneye Dönüştürme	39
5.1.5. Şer‘i Hükümleri Literal Anamlara Hapsetme	40
5.1.6. Din İstismarı	40
5.2. Siyaset Temalı Fitne	42
5.2.1. Devlet Yönetiminde Ehliyet ve Liyakati Dikkate Almamak	42
5.2.2. Âyet ve Hadisleri Bağlamı Dışında Tefsir ve Te’villerle Siyasetin Malzemesi Yapmak.....	43
5.2.3. İdeolojik Gruplaşmaların Yarattığı Sorunlar	44

5.3. İktisad Temalı Fitne	44
5.3.1. İslâm Hukukunda Ekonomik Faaliyetlerin Düzenlenmesi.....	46
5.4. Irkçılık Fitnesi.....	47
5.4.1. Öteki'leştirme	49
5.5. Medyanın Kötü Amaçlar İçin Kullanılması ve İstismarı.....	50
5.5.1. Dinî ve Ahlâkî Değerleri İtibarsızlaştırma	51
5.5.2. Gerçeğe Aykırı Bilgi Yayma.....	52
5.5.3. Terör Örgütlerine Alan Açma	54
6. İslâm Hukukunda Fitneyi Engelleyici Bazı İlkeler.....	55
6.1. Sedd-i Zerâî'	56
6.2. Mesâlih-i Mürsele	58
6.3. Makâsıdü'ş-Şerîa	61
6.4. Hukukun Yürürlüğü ve Cezaların İnfazı	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	65
FİTNE KAPSAMINDA YER ALAN SUÇ VE CEZALAR.....	65
1. Devlet Yönetimine Karşı İşlenen Suç ve Cezaları.....	67
1.1. Bağy Suçu ve Cezası	68
1.2. Hırâbe Suçu ve Cezası	72
1.3. Casusluk Suçu ve Cezası	74
2. İslâm Dininin Genel İlke ve Değerlerine Karşı İşlenen Suç ve Cezaları.....	75
2.1. İrtidat Suçu ve Cezası	76
2.2. İslâm Dini Aleyhinde Faaliyetlerde Bulunma ve Cezası.....	78
3. Toplumsal Ahlâk İlkelerine Karşı İşlenen Suç ve Cezaları	80
4. İnsanlığa Karşı İşlenen Suç ve Cezalar.....	82
4.1. Irkçılık Suçu ve Cezası	83
4.2. Soykırım Suçu ve Cezası	85
5. İslâm Ceza Hukuku Bağlamında Yorumlar	88

6. Fitneyi Önleyici Adımlar	89
6.1. Bireysel Görev ve Sorumluluklar	90
6.2. Devlet Yöneticilerine Düşen Görev ve Sorumluluklar	91
6.2.1. Hukuk ve Adalet Mekanizmasının Güçlendirilmesi	92
6.2.2. Dinî Değerlerin Korunması	94
6.2.3. Hayat Standartlarının ve Yaşam Kalitesinin Arttırılması.....	95
7. Değerlendirme	96
7.1. İslâm Hukuku Açısından	96
7.2. Pozitif Hukuk Açısından.....	97
SONUÇ	99
KAYNAKÇA.....	102

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AIHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
as.	: Aleyhisselam
a.mlf.	: aynı müellif
b.	: İbn
b.y.	: Basım Yeri Yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
ed.	: editör
H.z.	: Hazreti
md.	: Madde
no.	: Numara
ö.	: ölüm
Ra.	: Radıyallahu anh
s.a.s	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
T.C.K.	: Türkiye Cumhuriyeti Kanunları
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz
YL	: Yüksek Lisans
y.y.	: Yayıncı yok

GİRİŞ

Bir toplum için fitne, fert ve toplum hayatını ciddi manada tehdit ederek sosyal düzeni alt üst eden büyük bir musibettir. Önceki asırlarda yaşamış bazı ümmetlerin Yüce Allah'ın gazabıyla helâk edilmesi,¹ gönderilen ilahî dinlerin tahrifata uğraması,² birçok devlet ve imparatorlukların yıkılması, kendi dönemlerindeki çeşitli fitne hadiseleri nedeniyle gerçekleşmiştir.³ Konu hakkında ümmetini sıklıkla uyaran Hz. Peygamber'in (s.a.s.) fitne hakkındaki söz ve uygulamalarının gerçek manada bir toplumsal çözümleme çabası şeklinde değerlendirilmesi mümkündür.⁴ Hz. Peygamber'in "Allah'a kasem ederim ki kâtil niçin öldürdüğünü, maktul niçin öldürüldüğünü bilmeyecek"⁵ hadisi fitnenin hüküm sürdüğü dönemlerde insanların nasıl bir kaosla karşı karşıya kalacaklarını haber vermektedir.

Kur'an'da "*Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden yalnızca zalimlere zarar vermekle kalmaz, hepinizi etkiler. Biliniz ki Allah'ın cezası şiddetlidir*"⁶ âyetiyle fitnenin yayılmacı yönü vurgulanmıştır. İmam Buhârî'nin Kitâb'ül-Fiten'in ilk babına aynı âyeti seçerek bu kavramla içtimâî hayatta ortaya çıkan fitneleri kastettiğini belirtmesi, fitne kavramının hukukî zeminde tartışılabileceği hususunda oldukça aydınlatıcı olmuştur. Bu çalışmada öne çıkarılan husus, fitnenin kavramsal çerçevesinden ziyade eylemsel boyutu hakkında İslâm hukukçularının yaklaşımı olacaktır. Fitnenin birey ve toplum için ne tür tahribatlara sebep olacağı, hangi yollarla ve ne şekilde gerçekleşebileceği konusu ise bu çalışmanın bir diğer temasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada öne çıkarılan husus, fitnenin kavramsal çerçevesinden ziyade eylemsel boyutu hakkında İslâm hukukçularının yaklaşımı olacaktır. Fitnenin birey ve toplum için ne tür tahribatlara sebep olacağı, hangi yollarla ve ne şekilde gerçekleşebileceği konusu ise bu çalışmanın bir diğer temasını oluşturmaktadır.

¹ el-Furkân 25/39; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1310-1994), 5/471-472.

² Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (İstanbul: Dârü'l-Hilâfet'i-l Aliyye, 1917-1920), 2/35.

³ Kamil Çakın, "Fiten Rivayetleri Bağlamında Toplamların Çöküşü", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/10 (2018), 24-25-26.

⁴ Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el- Aynî, *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l İlmiye, 1321-2001), 24/269-270; Çakın, "Fiten Rivayetleri Bağlamında Toplamların Çöküşü", 26.

⁵ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-Sahîh* (Riyad: Daru't-Tayyibe, 2006), "Fiten", 17 (No. 55-56).

⁶ el-Enfâl 8/25.

1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İslâm literatüründe fitne, Müslüman bir toplumun yapı taşı niteliğinde olan tüm değer ve yargılara zarar veren her türlü söz, fiil ve eylem olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda fitne sadece dinî metinlerde yer alan bir kavram olmanın ötesinde, bir toplumun sosyolojik yapısını etkileyen çok boyutlu ve kapsamlı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İçtimaî hayatta ortaya çıkan fitneler çoğu zaman hukukî bir suç niteliği taşıyan eylemlere dönüşürken, toplumdaki birlik ve beraberlik duygusuna zarar vererek toplumsal kargaşaya ve ayrışmalara yol açar. Siyasî alanda görülen fitneler devletin otoritesine ve toplumsal düzene karşı bir tehdit unsuru olmaktadır. İktisadî fitne bilhassa haksız kazanç ve gelir adaletsizlikleri toplumun büyük bir kesimi arasında fakirleşmeye neden olur. Fitnenin ahlakî boyutunda ise zararlı alışkanlıkların ve meşru görülmeyen yaşantıların yayılması yer almaktadır.

Hiz. Peygamber'in fitne hakkında verdiği haberlerin bir çoğunun günümüzde ortaya çıktığı değerlendirilebilir. Hadislerde fitne hakkında nakledilen rivayetler, fitnenin bilhassa toplumsal düzeni yıkıcı etkilerine karşı uyarı mahiyetindedir. Bu fitnelerin bir kısmı İslâm dininin temel dinamiklerine karşı saldırı niteliği taşıırken bir kısmı da Müslüman toplumunda emniyet ve asayiş ortadan kaldıracak eylemler hakkındadır. Bu çalışmanın amacı, Müslüman toplumlar için hayatî bir tehdit oluşturan ve yarattığı şartlara bağlı olarak Müslümanların başta dinî, içtimaî, siyasî, hukukî ve iktisadî hayatını altüst eden bir unsurun, fitnenin, özellikleri, ortaya çıkış biçimleri, sebep olduğu bazı hadiseler ve bu hadiselerin İslâm hukukuna göre yasal sonuçları hakkında tespit ve değerlendirmelerde bulunmaktır. Ayrıca konu hakkında âyet ve hadislerde yapılan uyarılar, fitneye sebep olan kimseler hakkında Hiz. Peygamber ve sahabe döneminde uygulanan yaptırımlar ve verilen cezalar hakkında İslâm hukukçularının görüş ve icihadlarına yer verilmiştir.

2. Araştırmanın Önemi ve Özgün Değeri

Şer'î hukukta bir fiilin suç oluşturması için dinî veya hukukî bir normun ihlal edilmesi gerekmektedir. Ancak ta'zîren verilen cezalarda görüleceği üzere kişi henüz suç teşkil edecek bir eylemde bulunmasa dahi fitne ihtimali bulunan durumlarda müeyyidelere tedbiren tabi tutulmaktadır.⁷ Bu tedbirler genel olarak siyasî nitelikli kararlar olup sedd-i

⁷ Ali Şafak, "Bağy", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/452.

zerî‘a ve maslahat kaidelerine dayandırılarak hayata geçirilmektedir.

Bugün halka kin ve nefret aşılayan söylemlerin, dezenformasyon üreten haberlerin, din ve devlet aleyhinde gerçekleştirilen provakasyon faaliyetlerinin benzerlerinin, bin dört yüzyıl öncesinde dahi fitne olarak değerlendirilmesi, Hz. Peygamber ve halifelerinin bu konularda oldukça sıkı tedbirlere başvurmaları, konunun suç oluşturan klasik bir eylemden çok daha fazla önem taşıdığını ifade etmektedir.

Fitne içeren eylemler mahiyetine göre tüm maddî ve manevî dinamiklere karşı problem teşkil etmektedir. Bu durum da günümüzde görülen suç çeşitliliğine imkân sağlayan unsurların fitne olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Fitnenin, suça konu olan eylemleriyle İslâm ceza hukuku perspektifinde ele alınması bu çalışmanın nirengi noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca İslâm alimlerinin fitne kavramına yükledikleri anlam ve fitneye karşı tepkileri, Hz. Peygamber ve sahabe döneminde fitne sebebi olarak görülen kimselere verilen emsal kararlardaki görünürlüğü üzerinden fitne konusu hukukî zemine taşınmaktadır. Bu bağlamda İslâm ceza hukukunda fitne kavramının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve suç teşkil eden eylemlerle ilişkisi incelenerek fitneye karşı alınan hukukî tedbirlerin günümüzdeki suç kavramlarıyla bağlantısı ortaya konulacaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynakları

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi izlenmiştir. Tezde “fitne” kavramı, İslâm ceza hukuku bağlamında ele alınmış, fitne olgusunun toplumsal bütünlüğe etkisi ve hukukî boyutları üzerinde durulmuştur. Araştırmada İslâm hukukunun temel kaynakları olan Kur’an, Sünnet ve farklı mezheplere ait klasik fıkıh eserleri temel başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi sürecinde içerik analizi yapılarak, fitne kavramının kazandığı anlamlar ve bu anlamların ceza hukuku bağlamındaki yeri yorumlanmıştır. İslâm ceza hukukunda fitneyi ele alan müstakil bir esere rastlanılmadığı için konuya temas eden ansiklopedi maddeleri ile tez ve makalelere başvurularak konunun tahlili yapılmıştır.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde konunun kavramsal çerçevesi çizilmiş, fitne kavramının Kur’an ve hadis metinlerindeki kullanımlarına dikkat çekilmiş, bir çok İslâm alimine ait klasik kaynaklarda bu kavrama yüklenen anlamlar tesbit edilmiştir. Fitnenin İslâm ceza hukukunda tanımlanması, hükümlere konu edilmesi bakımından yeri ve

önemi ele alınmıştır. Ayrıca konuyla bağlantılı kavramların fitne ile ilintisi ve hukukî sonuçları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda İslâm hukuk literatüründe hangi eylemlerin fitne kapsamında yer aldığı, bu eylemlerin suç unsuru taşımaları halinde ne tür müeyyidelere tabi tutulduğu konusu değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde fitnenin tarihi arka planı üzerinde durulmuş, henüz Hz. Peygamber zamanında yaşanan bazı hadiselerin Müslümanlar arasında fitnenin ilk nüvelerini oluşturduğu, Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Hz. Ali (ö. 40/661) dönemlerinde toplumda huzursuzluk yaratacak bir çok hadisenin vücuda geldiği ifade edilmiştir. Daha sonra toplumsal bölünmelere sebep olması yönüyle fitnenin ortaya çıkış nedenlerine dikkat çekilmiş, bu nedenler ayrı başlıklar altında hukuki sorumluluklarına yer verilmeden açıklanmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise fıkıh literatüründe fitne olarak tanımlanan suç çeşitleri ele alınmış, bu suçların müeyyideleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca İslâm hukukçularının konuya yaklaşımı, fitne hakkındaki görüş ve düşünceleri aktarılmıştır.

Araştırmamız kapsamında, İslâm ceza hukukunda fitneyi doğrudan ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak fitneyi, fitneye konu olan eylemleri hadis ve fıkıh kaynaklarında bulmak mümkün olduğu gibi meselenin hukuka ait boyutu başta Hz. Peygamber ve sahabe dönemi uygulamalarında olmak üzere İslâm tarihi kitaplarında yer almaktadır.

Çalışmamızda kullanılan eserlerde fitne olarak ifade edilen eylemlerin tespitinde ve bu eylemler hakkında belirlenen şer'î cezaların ortaya konması amacıyla birden fazla mezhebin temel kaynaklarından istifade edilmiştir. Bu bağlamda, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî'nin (ö. 456/1064) *el-Muhallâ*'sı, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî'nin (ö. 483/1090) *el-Mebsût* adlı eseri, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferganî el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) yazdığı *el-Hidâye* ve Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî'ye (ö. 1252/1836) ait *Reddû'l-Muhtâr* gibi İslâm hukukunun önde gelen eserlerinden istifade edilmiştir.

Âyetlerde yer alan fitne kelimesinin kavramsal çerçevesini belirlemek adına, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* adlı eseri, Ebü'l Fidâ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*'i

ve Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San‘ânî el-Yemenî (ö. 1250/1834)’ye ait *Fethu’l-kadîr* adlı tefsîr bu çalışmada en sık başvurulmuş kaynaklar arasındadır. Ayrıca konuyu doğrudan desteklemek için temel hadis kaynakları ve şerhlerden sıkça istifade edilmiştir. Türkiyede hadis kaynakları esas alınarak fitne üzerine yapılan çalışmalar arasında İbrahim Canan’ın *Ahîr zaman Fitnesi ve Anarşi* kitabı fitneyi sosyolojik hadiseler üzerinden açıklayan bir çalışma iken, Ali Çelik’in sonradan kitap halinde basılan *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Fitne* adlı doktora tezi de bu alanda dikkat çeken çalışmalar arasındadır.

Bunun yanı sıra, çağdaş İslâm hukukçularının eserleri de literatür taramasına dahil edilmiştir. Özellikle, Abdulkadir Üdeh, Abdülkerîm Zeydân, Yûsuf el-Karadâvî ve Hayreddin Karaman’ın eserlerine başvurulmuştur. Yine bu alanda çalışmaları olan Yaşar Yiğit ve Yüksel Salman’ın eserleri, bu çalışmaya günümüz İslâm hukuk düşüncesi açısından değerli katkılar sağlamaktadır.

Çağdaş İslâm hukuku literatüründe ise TDV İslâm Ansiklopedisinin ilgili maddeleri ve çeşitli akademik makalelerle çalışmanın teorik çerçevesi desteklenmiştir.

Son dönem çalışmaları arasında yer alan bazı eserler doğrudan konumuzla ilgili olmamakla birlikte, fitne ile ilgili genel literatür içerisinde yer almaktadır. Örneğin, Aydın Dağlı’nın *Fitne Ortamında Ahkâmın Değişmesi* adlı yüksek lisans tezi, Mustafa Yumuk’un kaleme aldığı “*Fitne*” *Kelimesinin Geçtiği Âyetlerin İncelenmesi -Te’vilâtı’l-Kur’ân Bağlamında* başlıklı çalışması bu bağlamda değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu çalışmalara tezin içerisinde yer verilmemiş olsa da, söz konusu eserler, güncel literatürde konuyla ilgili yapılan çalışmaların varlığını ve çeşitliliğini göstermesi açısından önemlidir. Bilhassa Oktay Demirbaş’ın *Kur’an’da Fitne Kavramının Semantik Tahlili* adlı tezi, fitnenin âyetlerde kullanımı üzerine yapılan değerli bir araştırma olarak öne çıkmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İslâmî literatürde geniş bir kullanım ve etki alanı kazanmış olan fitne kelimesine âyet ve hadislerden yola çıkılarak birçok anlam verilmiştir. Bilhassa İslâm dünyasında çok ciddi parçalanmalara sebep olan bazı hadiseler, fitne olarak adlandırılmış olup⁸ toplumsal bölünmelerin gerekçesini oluşturan kaos, anarşi, yolsuzluk ve dinî dezenformasyon çabaları gibi olumsuz bir çok eylem fitne kavramına dahil edilmiştir.⁹ Mezhep kavgaları, siyasî ihtilaflar ve iktidar mücadeleleri fitnenin tetiklediği kaotik ortamlarda meydana gelen hadiselerin yalnızca bir kısmıdır.¹⁰

Allah'ın dininin tahrif edilmesinden soykırıma varıncaya kadar fitnenin bir çok çeşidi mevcuttur. İslâm dini aleyhinde bulunma, dinin emir ve yasaklarına karşı gelme, maruf örfte yer alan ahlak kurallarını hiçe sayma, kamu nizamına baş kaldırma, toplumda emniyet ve asayiş bozacak eylemler gerçekleştirme, devlete karşı casusluk ve savaş gibi faaliyetlerin tamamı fitnedir. Fitne ülke ve millet bütünlüğünü bozan, siyasî ihtilaflara, toplumsal bölünmelere ve ahlakî dezenformasyona neden olan bir olgudur.

Fitnenin temelde İslâm dinini tanımama, reddetme ve dinin emirlerine karşı itaatsizlik anlamları bulunmaktadır. Bununla beraber ekonomiyi altüst eden, karaborsa, fahiş fiyat uygulamaları, faiz, dolandırıcılık vb ise fitnenin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Fitne kavramının özellikle savaş, zulüm, işkence ve katliam eylemlerini de içeren oldukça geniş bir muhtevası bulunmaktadır.

Fitne ekseninde gerçekleşen eylemler ve nihayetinde Müslümanlar arasında birlik şuurunun yitirilmesi sonucu Müslüman toplumlar oldukça zayıflamış, zamanla bu toplumlar başka ülkelerin saldırılarına maruz kalarak bir çok İslâm ülkesi tarih sahnesinden silinmiştir. İslâm dünyasında fitnenin yaygınlaştığı dönemlerde yaşanan tüm bu olumsuz hadiseler, fitnenin bireysel bazı eylemler olarak değil, toplumsal düzeyde yıkıcı etkilere sahip bir olgu

⁸ Veysel Aktürk, *Hız. Peygamber Döneminde Öldürülmeleri Emredilenler ve Öldürülme Nedenleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), 313.

⁹ Remzi Kaya, “Kur'an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 11; Ali Karataş, “Kur'an'da Çokanlamlı Kelimelerde Anlamın Tayini Meselesi -Savaş Ayetleri Bağlamında Fitne Kavramı Örneği”, *Marife* 13/1 (Nisan 2013), 75.

¹⁰ Mustafa Çağrırcı, “Fitne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/158-159.

olarak görülmesine neden olmuştur.¹¹

Çalışmanın bu bölümünde Kur'an'da savaş için dahi gerekçe oluşturan¹² ve hadislerde ısrarla dikkat çekilen bir olgunun/fitnenin kullanımı üzerinde durulacaktır. Ayrıca literatürde fitne ile ilintili bazı kavramlar ele alınacak, fitnenin İslâm hukukunda oturtulduğu kavramsal çerçeveye yer verilecektir.

1. Âyetlerde Fitne

Fitne kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'in otuz dört âyetinde doğrudan, yirmi altı âyetinde ise türevleri ile yer almaktadır. Bu kavram âyetlerde sınama,¹³ imtihan, kişinin baş etmekte zorlandığı müsibetler (salgın hastalıklar da dahil),¹⁴ Müslümanlara karşı teşkilatlanma ve şirk,¹⁵ küfür, dalâlet, sapıklık, Allah'ın belirlediği hükümlere karşı gelme,¹⁶ müşriklerin müslümanlara uyguladıkları ve şirke döndürmeyi amaçlayan baskılar,¹⁷ insanları birbirlerine düşürüp tefrika çıkarma,¹⁸ müşriklerin sebep olduğu mihnet ve sıkıntılar, düşman saldırısı,¹⁹ günah, batılı yayma, cihada engel olma,²⁰ şeytanın hilesi,²¹ bâtıl inanç ve kuruntu,²² azap, sapırma, Allah'tan başkasına kullukta bulunma,²³ ateşe atma,²⁴ nifâk ve küfrünü gizleme,²⁵

¹¹ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 18/340; Aydın Taş, "Klasik Fıkıh Doktrininde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi: Serahsî Örneği", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 7.

¹² el-Bakara 2/193.

¹³ el-Bakara 2/102; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/319-320.

¹⁴ Tâhâ 20/40; el-A'râf 7/155; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/196; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ* (Beyrut: el-Kütübü's-Sakafiyye, 1407/1987), 2/175; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî es-San'ânî el-Yemenî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Daru'l-Marife, 1428-2007), 909.

¹⁵ en-Nisâ 4/91; et-Tevbe 9/49; Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm* (Kahire: 421/2000), 2/216; Aynî, *Umdetü'l-Karî*, 18/143; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 318; Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî (el-Mehmedî), *el-Medhal Li Diraseti's-Şeriatü'l-İslâmiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1465/2005), 431.

¹⁶ el-Mâide 5/41; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/124; ; Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-ğayb* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1401-1981), 11/240; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 5/219.

¹⁷ el-Bakara 2/193-197; en-Nisâ 4/91; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/504-505-523; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 5/143-144.

¹⁸ Âl-i İmrân 3/7; Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân* (Kahire: El-Hancı Kütüphanesi, 1381), 1/86; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 201.

¹⁹ en-Nisâ 4/101; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/23; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 4/238-239.

²⁰ et-Tevbe 9/49; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Kitâb'ü (Te'vilü) Müşkili'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, yy.), 260; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 576.

²¹ el-A'râf 7/27; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 3/30; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 470.

²² el-Hac 22/53; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 970.

²³ es-Sâffât 37/162; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 6/329.

²⁴ el-Burûc 85/10; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 7/495; Aynî, *Umdetü'l-Karî*, 23/67.

²⁵ el-Hadîd 57/14; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 7/224; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1457.

sihir,²⁶ delilik,²⁷ ve kâinattaki dengenin alt üst olması şeklinde geçmektedir. Ayrıca hayır ve şerle deneme anlamında insanın kişisel ve toplumsal zaafı ile imtihan edilmesi Kur'an'da fitne kavramıyla ifade edilmiştir.²⁸ Yüce Allah kulların hangi fiili işleyeceğini fiil meydana gelmeden önce bilmesine rağmen bu durumu fitne kavramıyla bizlere bildirmiştir çünkü Allah'ın kullarını hayır ve şerle denemesi imtihan şeklinde gerçekleşmektedir.²⁹

İnsanları doğru yoldan saptırma ve Yahudilerin Hz. Peygamber'den kendi arzularına göre hüküm vermesini talep etmeleri de Kur'an'ın fitne kavramına yüklediği anlamlara dahildir.³⁰ Kimi âyetler fitnenin çeşitleri üzerinde dururken³¹ diğer bazı âyetlerde ise fitne kavramı ilâhî azabı gerektiren sebep anlamında kullanılmıştır.³² Dolayısıyla fitne sadece dünyevî sıkıntıların değil, insanın ahirette karşılaşabileceği azabın da sebebi olmaktadır.

Enfâl sûresinde “*Ey mü'minler! Öyle bir fitneden sakının ki yalnız zulmedenlere has kalmaz, masumları da kuşatır*”³³ ifadesiyle fitnenin yaygın olduğu toplumlarda zalim ve mazlum ayırt etmeksizin herkese isabet edeceğine dikkat çekilmiştir.³⁴ Bir başka âyetle fitnenin insan öldürmekten daha kötü bir durum olduğuna dikkat çekilirken, yeryüzünde fitne son bulup tevhid inancı yeryüzüne hakim kılınana kadar Müslümanlara savaş emri verilmektedir.³⁵ Medenî birer sûre olan el-Bakara, en-Nisâ, el-Enfâl, et-Tevbe ve el-Ahzâb sûrelerinde bu kavramın doğrudan veya dolaylı olarak savaşla ilgili bir bağlam içerisinde zikredilmesi dikkat çekmektedir.³⁶

Kur'an'ın “*Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer fitnedir. Allah katında ise*

²⁶ Yûnus 10/ 81; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 1/49.

²⁷ el-Kalem 68/6; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 7/345; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516.

²⁸ el-Enbiyâ 21/22-35; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 5/252; İşler, “Fitne Katilden Beter mi”, 145; Taş, *Klasik Fıkıh Doktrinde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi: Serahsî Örneği*, 4.

²⁹ Hasibe Erdoğan Karimi, “Nesefî Tefsiri'nde Fitne Kavramı”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 11/3 (2024), 1491.

³⁰ el-Mâide 5/49; Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'an*, 1/168; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 5/250/251; Karimi, “Nesefî Tefsiri'nde Fitne Kavramı”, 494.

³¹ el-Bakara 2/11-27-30-205; el-Mâide 5/32-33; el-A'râf 7/47-85; er-Ra'd 13/25; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 1/559; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 5/184-185; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 31-41-44-367-368.

³² et-Tevbe 9/49; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 576.

³³ el-Enfâl 8/25.

³⁴ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 534.

³⁵ el-Bakara 2/191-193; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 1/519; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 3/427.

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 2/505-506; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 4/238-239; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 134-576; Ali Karataş, “Kur'an'da Çokanlamlı Kelimelerde Anlamın Tayini Meselesi -Savaş Ayetleri Bağlamında Fitne Kavramı Örneği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 67/87 (Bahar 2013), 75.

büyük bir mükâfat vardır”³⁷ âyetinde mal varlığı ve aile de kişi için kendisini Allah’a kulluktan alıkoyması durumunda insana verilen nimetler de birer fitne olarak ifade edilmiştir.³⁸ Diğer yandan Müslümanların uğrayacakları herhangi bir sıkıntının diğer din mensupları tarafından yanlış sonuçlar çıkarılmasına yol açacak bir fitne olarak değerlendirildiği “*Rabbimiz! Bizi inkâr edenler için bir fitne konusu yapma*” âyeti gereğince anlaşılmaktadır.³⁹

2. Hadislerde Fitne

Fitne kelimesi hadislerde çok anlamlı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Ancak özellikle Hz. Peygamber’in vefatından sonra ümmeti etkisi altına alacak, genel olarak Müslümanların imtihan edileceği ve bazen kıyametin habercisi olarak zuhur edecek olayları ifade eden bir kavramdır.⁴⁰ Bununla beraber hadis ıstılahında fitne, İslâm toplumunda görülen sosyal kargaşa ve anarşi, savaş ve ölümle sonuçlanan tüm kaotik hadiseleri içermektedir.⁴¹ Ayrıca ahlâkî bozulma,⁴² İslâm dünyasında görülecek dinî,⁴³ sosyal ve siyasî çalkantılar,⁴⁴ iktidar mücadeleleri için gerçekleşecek silahlı çatışmalar da hadislerde fitne kavramına yüklenen anlamlara dahildir.⁴⁵

Hz. Peygamber bir hadisinde Allah’tan ümmeti adına üç şey istediğini ilk ikisinin gerçekleşeceğini ancak üçüncü olarak ümmetimin birbirine düşürülmemesini talep ettiğini ancak bu duanın geri çevrildiğini söylemiştir.⁴⁶ Başka bir hadiste “*Yakında büyük fitneler olacak o fitnelerde oturanlar ayaktakilerden, ayaktakiler yürüyenlerden, yürüyenler koşanlardan daha hayırlı olacaklar*” buyurulmuştur.⁴⁷

³⁷ el-Enfâl 8/28.

³⁸ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 23/67; Mesut Erdal, “Kur’an’ da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 221.

³⁹ el-Mümtehhine 60/5.

⁴⁰ Tirmizî, “Fiten”, 21 (No. 2184); Çakın, “Fiten Rivayetlerinin Tabiatı”, 1; Taş, *Klasik Fıkıh Doktrinde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi: Serahsî Örneği*, 4.

⁴¹ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 247-264.

⁴² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîh* (Dimeşk: Dâru’l-İbni Kesîr, 2002-1423), ‘Fiten’, 17 (No. 7096); Muhammed b. İsmâ b. Sevre Yezîd et-Tirmizî, *el-Câmiu’s-Sahîh* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l İslâmî, 1996), ‘Fiten’, 8 (No. 2168).

⁴³ Buhârî, “Fiten”, (No. 8049); Müslim, “İman”, 186 (No. 118); Tirmizî, “Fiten”, 30 (No. 2195); Hattâbî, *A’lâmü’l-İlâmü’l-hadîs fi şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 1/480.

⁴⁴ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen* (Riyad: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), “Melâhim”, 5 (No. 4297); Tirmizî, “Fiten”, 51 (No. 2229).

⁴⁵ Buhârî, “Fiten”, 10 (No. 7083-7097); Tirmizî, “Fiten”, 32 (No. 2202); Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 18/144.

⁴⁶ Tirmizî, “Fiten”, 14 (No. 2175).

⁴⁷ Buhârî, “Fiten”, 9 (No. 7081); Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-Münzirî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd* (Katar: el-İdâratü’l Aûmeti’l-Evkaf, 1442-2021), 8/260.

Hadis kaynaklarında geçen “*Karanlık gecenin parçaları gibi olan fitnelerden önce, hayırlı ameller işlemede acele edin. O fitne geldi mi kişi mü’min olarak sabaha erer de kafir olarak akşama girer. Mü’min olarak akşama erer de kafir olarak sabaha ulaşır, dinini basit bir dünya menfaatine satar*”⁶² rivayeti fitneye maruz kalan kimseler hakkında meselenin itikadî boyutunu ifade ederken, Hz. Peygamber’in, tefrika çıkaran kişilerin, ağır cezalarla tecziye edilmesini emretmesi⁶³ de konuyu yasal zemine taşımaktadır.

Bunun yanında, Hz. Peygamber’in, fitne zamanlarında insanların toplumdan uzaklaşmasının ve yalnızlığı tercih etmesinin kendisi için daha hayırlı olacağına dair tavsiye mahiyetindeki hadisleri de bulunmaktadır.⁶⁴

Hadisçiler toplumsal düzen ve sosyal barışa ilişkin hadisleri genellikle müstakil fiten kitaplarında ve hadis eserlerinin fiten bölümlerinde nakletmişlerdir. Örneğin Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu’fî el-Buhârî (ö. 256/870), gelecekte ümmetin çeşitli sıkıntılar yaşayacağına ve kıyamete doğru ortaya çıkacak toplumsal ve ahlakî bozuklukları anlatan hadisleri topladığı bölüme Kitâbu’l-fiten adını vermiştir. Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875) ise bu hadisleri kitâbu’l-fiten ve eşratü’s-sâat başlığı altında ele alarak kıyamete yakın gerçekleşecek alametleri konu edinmiştir.⁶⁵ Fiten başlığı altında devlet başkanına ve idarecilere karşı nasıl davranılması gerektiğini, müslümanlar arasındaki iç savaş ve kargaşa dönemlerinde takınılacak tavrı, gelecekte ortaya çıkması beklenen felaketler ve kıyamet belirtileri gibi konuları ele almışlardır. Ayrıca fitneyi kaos, kargaşa ve iç savaş şeklinde değerlendirmiş ve hadis kitaplarında da bu şekilde yer vermişlerdir. Örneğin Buhârî, zamanla insanların cehalette ve dini konulardaki gevşeklikte birbirine benzemesi, amellerinin azalması ve fitnenin çoğalması, öldürme olaylarının artması gibi olumsuz gelişmelerin vuku bulacağını haber veren hadisleri "Fitnelerin Zuhuru" adını taşıyan babda toplamıştır. Bu suretle fitne kavramının kapsamını toplumda dinî, ahlakî, ilmî ve içtimâî çöküşü içine alacak şekilde geniş tutmuştur.⁶⁶

İslâm dünyasında yaşanan kaos ve çatışmaların günümüzde milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olduğu düşünüldüğünde, hadis âlimlerinin fitne rivayetleri üzerinde ısrarla durmaları, eserlerinde fiten başlığı altında müstakil bölümler açarak henüz

⁶² İbn Mâce, “Fiten”, 10 (No. 3962); Müslim, “İman”, 186 (No. 118); Tirmizi, “Fiten”, 30 (No. 2196).

⁶³ Müslim, “İmaret”, 59 (No. 1852); Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 30 (No. 4762).

⁶⁴ Hattâbî, *A’lâmü’l-’lâmü’l-hadis fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 1/154.

⁶⁵ Hatice Gürbüz, *Gayb Ve Fiten Hadisleri Çerçevesinde Medine-i Münevvere* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 35.

⁶⁶ Çağrı, “Fitne”, 13/157.

kendi dönemlerinden itibaren konu hakkında gösterdikleri hassasiyetin haklılığını ortaya koymaktadır.

3. Literatürde Fitne Kavramı

Fitne kelimesi lügatta, iyisi ve kötüsünün ayırt edilmesi için altın ve gümüşü eritmek manasında f-t-n kökünden türetilmiş bir isimdir. Bir insanın iyiliğini ve kötülüğünü ortaya çıkaran imtihan ve tecrübeler fitne denir.⁶⁷ Bu nedenle sözlüklerde kişinin hoşuna gitmeyen durumlar karşısındaki tavrı imtihan olarak adlandırılmıştır. Bir kimse için filanca dünyaya meftundur cümlesiyle o şahsın dünyaya çok fazla meylettiği ve bu nedenle doğru yoldan ayrılarak, sınırları aştığı anlatılmak istenmektedir. Bir başka tanımında fitne, haktan sapma manasında kullanılmıştır. Fitne kavramı ayrıca azap, işkence ve eziyet anlamına da gelmektedir.⁶⁸

Bir kimseyi denemek için zor işlere maruz bırakmak, görüşünden döndürmek, kişinin malını veya aklını kaybetmesi, kadının metalaştırılması,⁶⁹ dinden sapsak, imtihan, sıkıntı, üzüntü, belâ, küfür, baskı, şirk, işkence, aldatma, günah, şeytanın hile ve tuzağı, kuruntu, delilik, nifak, bâtil inanç, Müslümanların dinden döndürülmeleri için gösterilen çaba,⁷⁰ dinî ve siyasî çalkantılar, görüş ayrılıkları ve ihtilaflar, kaos, kargaşa ve savaş gibi fitne kelimesine yüklenen birçok olumsuz anlam bulunmaktadır.⁷¹ Kur'an ve hadis metinlerinin hiçbir ilke gözetmeksizin, hevâî düşüncelere göre yorumlanması da fitnedir.⁷²

⁶⁷ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 23/67; Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el -İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1961), 1/623-625; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (Kahire: Darü'l-Meârif, 1119), 2/3344; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el- Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (Dimeşk: Müssetetü'r-Risâle, 1998), 1221.

⁶⁸ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el Hüseyinî Zebîdî, *Tâcü'l- 'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Darü'l-Hidâye, 2001), 35/489-498.

⁶⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1221;

⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 148; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 7/495; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Alî el-Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 1439/2018), 259; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 4/190; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1516.

⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/506; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/3344; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1221; ; Emrullah İşler, "Fitne Katilden Beter Mi?", *İslâmiyat Dergisi* 2/2 (Haziran 1999), 146; Ali Karataş, "Kur'an'da Çok Anlamalı Kelimelerde Anlamın Tayini Meselesi-Savaş Ayetleri Bağlamında Fitne Kavramı Örneği", *Marife* 13/1 (Bahar 2013), 85-87.

⁷² Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010), 1/228; İşler, "Fitne Katilden Beter Mi?", 139-140; Taş, *Klasik Fıkıh Doktrinde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi: Serahsî Örneği*, 7.

Renk, ırk ve dili ne olursa olsun insanların eşit olduğu ilkesini bir kenara bırakarak, belli bir halkın veya ırkın üstünlüğünü ileri sürmek de fitne olarak adlandırılmıştır.⁷³

Fitne hakkında kullanılan ifadeler, çoğunlukla bu eylemlerin İslâm dinine karşı yapılan açık ve gizli tüm saldırıları içerdiğini göstermektedir. Şirk, dinden dönme, Allah'ın yasaklarını çiğneme ve vatanından çıkarılma birer fitnedir.⁷⁴ Allah ve Rasulüne savaş açarak İslâm inancına ve mukaddesatına saldırmak, yeryüzünde bozgunculuk yapmak, halkın emniyet ve asayişini yıkmaya yönelik faaliyetlerde bulunmak, hukuk nizamına karşı kanunsuzluk ve anarşiyi esas alacak eylemlerde bulunmak da fitne kavramına dahil edilmiştir.⁷⁵

Türkçede fitnenin lügat manasına bozgunculuk, belâ, mihnet, sıkıntı, ayartma, fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilâl, dinsizlik, canilik, cezâ, delilik, ara bozan, isyan, baş kaldırı, kargaşa, ayaklanma, imtihan, deneme, sihir, büyü, baştan çıkartma ve azap şeklinde anlamlar yüklenmiştir.⁷⁶ Ayrıca ceza, canilik, ihtilaf ve dinsizlik, terör⁷⁷ ve ihtilal anlamıyla da bu kavram Arapça kullanımındaki benzer anlamlarıyla dilimize geçmiştir.⁷⁸

Literal anlamı dikkate alındığında fitne sözcüğü, genel yapısı itibariyle bireyi ve toplumu İslâm dininin emirlerinden uzaklaştıran, toplumda huzur ve istikrarı zedeleyen her türlü fikir, gayrı ahlâkî fiil ve eylemler bütünü olarak ifade edilmektedir.

4. Fitne ile İlgili Bazı Kavramlar

Fitne kavramı, anlam itibariyle çok yönlü bir yapıya sahip olup farklı sosyo politik ve dini alanlarda çeşitli anlamlar kazanmaktadır. Bu bölümde fitneyi tetikleyen ve yayılmasını kolaylaştıran başta fesad, bağı, hırâbe, terör, anarşi ve cehâlet kavramlarının niteliği ve fitne ile bağlantısı üzerinde durulacaktır. Buna ek olarak fitnenin yaygınlaşmasında zamanın ve toplumsal şartların menfi manada değişmesini ifade eden fesâdü'z-zaman kavramına da değinilecektir.

⁷³ Adnan Bülent Baloğlu, *İrkçilik* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 9.

⁷⁴ Hüseyin Çelik, "Kur'an'da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (Temmuz 2017), 40.

⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 214; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/3344; Karimi, "Nesefi Tefsiri'nde Fitne Kavramı", 1498.

⁷⁶ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm, 1317), 981; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Aydın Yayınevi, 1978), 322.

⁷⁷ Remzi Kaya, "Kur'an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 12.

⁷⁸ Taş, "Klasik Fıkıh Doktrininde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi: Serahsî Örneği", 3.

4.1. Fesad

Fesad kavramı Arapça’da sulh ve maslahat kelimelerinin zıddı olarak kullanılmaktadır. Mastar manası “bozulmak, çürümek, doğru yoldan sapmak” anlamına gelen bu kavram “şirk, zulüm, çalkantı, düzensizlik, kuraklık ve kıtlık” anlamında kullanılmıştır.⁷⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de on bir âyette doğrudan, otuz dokuz âyette ise müradifleriyle yer alan bu kelime, âyetlerde Allah ve Peygamberine savaş açmak,⁸⁰ eşcinsellik,⁸¹ eşkıyalık, nifak, başkalarının mallarına zarar vermek, insanları İslâm inancında şüpheye düşürmek, fitneye sebep olmak,⁸² hırsızlık,⁸³ helak,⁸⁴ soykırıma varan cinayetler,⁸⁵ isyan, masiyet, ehli küfrü desteklemek, Hz. Muhammed’e iman eden insanlar arasında bölücülük yapmak,⁸⁶ Müslümanları zorla yönetim altına almak ve onları aldatmak,⁸⁷ büyü,⁸⁸ ticarete aldatma ve dolandırma gibi anlamları içermektedir.⁸⁹ Ayrıca fert ve toplumun, yeryüzünün, barış ve huzur ortamının bozulması, kamuda emniyetin yok olması, iman, ahlâk, hak ve istikametden sapılması da ayetlerde bu kavrama yüklenen anlamlara dahildir.⁹⁰

Fesad, din birliğine dayalı dayanışma düzeninin değişmesi, sosyal düzenin bozulması, asayişin sarsılması ve iç karışıklıkların çıkması anlamına gelen bir kavramdır.⁹¹ Bu kavramın zaman zaman bid’at ifade eden eylemler için de kullanıldığı görülmektedir.⁹² Aynı şekilde insanın zaafı, korkuları, kaygıları, hevası, hırs, tekebbür ve cehâlet gibi kötülük kaynağı duyguları ile insanın zayıf yönlerini ifade eden kavramlar da bir çeşit fesad olarak adlandırılmıştır.⁹³

⁷⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 6/110; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 306; Şevkânî, *Feth’ul-kadîr*, 1136; İlhan Kutluer, “Fesad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/221.

⁸⁰ el-Mâide 5/33; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 3/78; İbn Kesîr, *Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 5/184-185; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 367-368.

⁸¹ el-Ankebût 29/29; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 6/68.

⁸² el-Bakara 2/204-205; Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 1/559; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 5/215-216-217.

⁸³ Yûsuf 12/73; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 706.

⁸⁴ Mü’minûn 23/71; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 989.

⁸⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 6/6.

⁸⁶ el-Bakara 2/11; Râzî, *Mefâtîhu’l-ğayb*, 5/217; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 31.

⁸⁷ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 134.

⁸⁸ Yûnus 10/81; Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/56.

⁸⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 4/466.

⁹⁰ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 3/78-79; Kutluer, “Fesad”, 12/221-222.

⁹¹ Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 314; Hayreddin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsîr* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 1/1495.

⁹² Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî, *el-Muvâfakat* (Suud: Daru İbn Affan, 1417/1997), 5/159.

⁹³ Duran Ali Yıldırım, “Âyetler Işığında Bireysel ve Toplumsal Fesad Sebepleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Nisan 2016), 124.

Bu sözcük hukukî, siyasî ve sosyal hadiseler ekseninde düşünüldüğünde, fitne kavramıyla benzer manalara gelmekte olup yerleşik olan hukukî ve ahlâkî düzenin bozulması anlamına gelmektedir.⁹⁴ Örneğin fitne için kullanılan şirk, haksızlık, mezhep çatışmaları ve gayrı ahlâkî yaşantı ifadeleri fesad kavramıyla da ele alınmıştır. Fesad ve fitne kavramları arasında yakın bir anlam bağı bulunmaktadır. Sözlük anlamı bozmak, bozulmak ve Kur'an'da genel kullanımı ile bozgunculuk demek olan fesad, her fitne hareketinin bir bakıma sonucu gibidir. Bu temel ilişki sebebi ile çoğu zaman her iki terim birlikte, hatta birleşik kelime gibi kullanılmıştır.⁹⁵

Türkçede fesad kelimesinin lügat karşılığı, bozulmak, mahvolmak, “fail kalıbında iken” birine kötülük yapmak veya bir şeyin mahvolmasını istemek, sıla-i rahmi terketmek, ahlâk bozukluğu, kıtlık, bâtıl ve zarar sözcükleridir. Tüm bunlarla beraber fesad kelimesi fitne, bağı, isyan ve zulüm kavramlarıyla eş anlam taşımaktadır.⁹⁶

Yüce Allah fesadın insanların işledikleri günahlar sebebiyle ortaya çıktığını haber vermiş⁹⁷ ve müfsidlerini sevmediğini kullarına bildirmiştir.⁹⁸ Fesad bireyden topluma yayılan, daha sonra da tüm toplumu bozulmaya götüren özelliği ile Kur'an'da en fazla işlenen konular arasındadır. İnsandaki şirk, küfür ve nifak birey ve toplum üzerinden yeryüzüne fesad olarak yansımaktadır.⁹⁹

4.2. Bağy

İslâm hukukçuları tarafından fitne olarak tanımlanan kavramlar arasında yer alan bağy kelimesi,¹⁰⁰ ilk anlamı itibariyle bir şeyi “hayır veya şer” ileri derecede istemek ve talep etmek anlamına gelmektedir.¹⁰¹ Sözlükte haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak anlamına gelen bağy, fıkıh terimi olarak ifade ettiği siyasî anlamın yanı sıra “Allah’a karşı gelme, dinin çizdiği sınırları aşma” mânasında dinî-ahlâkî bir terim olarak da kullanılmaktadır.¹⁰² Bu kelime zulüm, kibir, isyan, kanunlardan dışarı çıkmak, cinayet, suç,

⁹⁴ Yûsuf 12/73.

⁹⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 314.

⁹⁶ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 6/46; Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 178.

⁹⁷ er-Rûm 30/41; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 6/110; 1136.

⁹⁸ el-Kasas 28/77.

⁹⁹ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 31.

¹⁰⁰ Ebû Bekr Alâuddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1983), 3/314.

¹⁰¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 2/321.

¹⁰² Şafak, “Bağy”, 4/451.

fesad, hased, azgınlık ve serkeşlik gibi çeşitli anlamları içermektedir.¹⁰³ Dinin ve hukukun hükümlerine isyan eden kimseye bâğî veya âsi denildiği gibi, Allah hakkı veya kul hakkı olarak görülen bir hakkı yerine getirmemek, dinî bir vecibeyi terk etmek, siyasal düzene başkaldırmak da bağy olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁴

Tüm bunlarla beraber bağy kavramı, İslâm hukukunda devlet otoritesine karşı ayaklanan silahlı grupları da ifade etmektedir. Devlet nizamını, gayrı meşru yollarla veya kuvvet kullanarak yıkmaya yönelik her türlü kalkışma bağy kapsamında değerlendirilmiştir. İsyan kelimesi ile oldukça yakın anlamlı olan bağy sözcüğü, isyancı bir grubun kendilerine göre haklı bir sebeple meşru devlet başkanına başkaldırarak fitne çıkarması anlamına gelmektedir.¹⁰⁵ Bu bağlamda iki Müslüman grubun savaşmak için karşı karşıya gelmesi de bağy anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Bağy ile fitne arasındaki ilişki toplumsal düzenin bozulması, dinî zafiyet ve halk arasında anarşinin yaygınlaşmasına neden olan unsurlardır. Bağy için gerekçe oluşturan sebepler siyasî görüş ayrılıkları olabileceği gibi toplum içerisindeki sınıfsal çatışmalar, mezhep ayrılıkları veya ideolojik etmenler de olabilmektedir.¹⁰⁷

İslâm tarihinde bağy olarak adlandırılan ilk grup Hâricîler olmuştur. Hanefî mezhebinde henüz somut bir eyleme dökülmediği taktirde bile büyük bir fitneye sebep olabileceği gerçeğinden yola çıkılarak bâğî olduğu tespit edilen kimseler hakkında yaptırım uygulanması gerektiği görüşü yaygındır.¹⁰⁸

4.3. Hırâbe

Harb sözcüğünden alınan hırâbe kavramı savaş, öldürme, isyan etme, bir kimsenin

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, 2/323; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 798; Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 79.

¹⁰⁴ Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî, *el-Kavânînu'l-fıkhiyye* (Beyrut, Dârü'l-kalem, ts.), 238; Abdülkâdir Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'ıyyü'l-İslâmî* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l-Arabi, ts.), 1/103-104; Muhammed Selim Avvâ, *Fî Usûli'n-Nizâmi'l-Cinâiyyi'l-İslâmî* (Kahire: Dârü'l-Meârif, 1983), 130.

¹⁰⁵ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Muhallâ bi'l-âssâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihisâr* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402/1988), 11/335-336-337; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/313; Neseî, *Kenzü'd-Dekaik*, 2/209.

¹⁰⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 8/513; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni* (Riyâd: Mektebetür-Riyadî'l-Hadise, 1981-1401), 8/104.

¹⁰⁷ Ferrâ, *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, 146.

¹⁰⁸ Şafak "Bağy", 4/452.

tüm malını elinden almak anlamına gelmektedir.¹⁰⁹ İslâm hukukunda kat‘u’t-tarîk olarak da ifade edilen hırâbe veya eşkıyalık, silahlı veya silahsız bir grup insanın İslâm’ın hüküm sürdüğü topraklarda anarşi çıkartarak, kan dökmek, malları gasb etmek, ırz ve namusu çiğnemek, ekinleri ve nesli yok etmek için İslâm nizamına karşı isyan etmesidir.¹¹⁰

Hırâbe suçu, kamu otoritesine karşı çıkma, yasalara baş kaldırma, suç işleme amacıyla işbirliği yapma özelliklerini taşımakta olup topluma en fazla korku salan suç olarak tasvir edilmiştir.¹¹¹ Bu suçun Türkçedeki karşılığı eşkıyalıktır. İslâm hukukunda benzeri suçlara oranla eşkıyalık için daha ağır bir cezanın konulmuş olması, onun toplum huzur ve emniyeti aleyhine işlenmiş bir suç olmasından kaynaklanmaktadır.¹¹²

Hırâbe ile bağy suçu arasında bir takım benzerlikler söz konusudur. Her iki suç türünde de cebir ve şiddet unsuru bulunmaktadır. Ancak bağy suçunda doğrudan devlet yönetimine yönelik bir başkaldırı söz konusu iken, hırâbe siyasî otoriteden çok, kamu düzenini ve toplumsal huzurunu hedef alan bir suç olarak öne çıkmaktadır.¹¹³ Tıpkı bağyde olduğu gibi hırâbe suçunda da, bu suç için örgütlenen kimselerin tespit edilmeleri halinde “henüz eylem aşamasında olmasalar dahi” önleyici bir tedbir olarak kendileri için hapis cezası öngörülmüştür.¹¹⁴

Bir suçun hırâbe olarak gerçekleşmesi için bazı kriterler belirlenmiştir. Bu, suçun silahlı bir eylem olması, şehir merkezleri dışında gerçekleşmesi, Müslümanlara ait bir memlekette toplu ve organize bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu eylemi gerçekleştiren suçlular ve mağdurlar arasında bir akrabalık veya yakınlık bağı bulunmamalıdır. Bu şartların eksik görülmesi durumunda ceza, had olarak değil kısas olarak gerçekleşir.¹¹⁵ Bu nedenle Hanefilere göre hırâbe suçunun şehirde gerçekleşmesi halinde yaralama ve cinayet suçlarına karışan kimseler hakkında kısas talep edilir. Soygun ve gasp suçlarında ise verilen maddi zararın tazmin ettirilmesi istenmektedir.¹¹⁶

¹⁰⁹ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa* (Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, ts.), 1/108-308.

¹¹⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 8/285-286; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/559-560; Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/155-156; Avvâ, *Fî Usûli'n-Nizâmî'l-Cinâiyyi'l-İslâmî*, 189.

¹¹¹ Sabri Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008), 200.

¹¹² Ali Bardakoğlu, “Eşkıya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/466.

¹¹³ Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh* (Dimeşk: Dâru'l-Fıkr, 1989), 6/128.

¹¹⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 8/287; Ebû'l Hasan Ali b. Hüseyin b. Muhammad el-Su'dî, *en-Nıtf fî'l Fetâva* (Beyrut: Dâru Risâle, 1404-1984), 2/655-656; Neseî, *Kenzü'd-Dekaik*, 2/147.

¹¹⁵ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/155-156; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el- Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1402-1982), 91-92.

¹¹⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 8/288.

Kamu düzeninin muhafazası, emniyet ve asayişin sağlanarak kişilerin mal ve canlarının, seyahat özgürlüklerinin korunması İslâm'ın gözettiği temel haklar arasındadır. Bu nedenle eşkıyalık gibi eylemler, İslâm hukukunda büyük günahlar arasında yer alır ve ağır hukukî müeyyidelere tabi tutulur.¹¹⁷ Öyle ki bu tür eylemlerin cinayetle sonuçlanması halinde maktulün ailesine, katile verilecek cezanın kısas veya diyet olarak infaz edilmesi hususunda tercih hakkı dahi tanınmaz.¹¹⁸

Hırâbenin cezası had cezası olarak Allah hakkıdır. Dolayısıyla devlet de bu kimseleri affetme yetkisine sahip değildir. Bu suça karışanlar, işledikleri suçun safhalarına mukabil ölüm cezası da dahil olmak üzere çeşitli cezalara çarptırılırlar.¹¹⁹ Ancak muhariplerin yakalanmadan önce tövbe etmeleri halinde işlenen suçun cezası mağdurların rızasına bırakılır. Bu da yaralamalarda mağdurun, cinayette ise maktulün ailesinin kısas veya diyet talebi ile hırsızlık ve malın telef edilmesi durumunda bunların tazminin istenmesidir.¹²⁰

Âyette “Allah ve Resûlüne karşı savaşanların ve yeryüzünde düzeni bozmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri, ya asılmaları, yahut el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Onlar için ahirette de büyük azap vardır” ifadeleriyle hırâbe suçunun cezası belirlenmiştir.¹²¹ Hz. Peygamber'in de zarurî durumlarda toplum güvenliğini ve genel asayiş ihlâl eden, yol kesen, baskın yapıp adam öldüren kimseleri âyette zikredilen cezalara benzer şekilde cezalandırdığına dair çeşitli rivayetler bulunmaktadır.¹²² Hırâbe, kamu hukuku ile bireysel hakları ihlal eden bir suç türüdür. İslâm nizamına karşı isyan eden muhâribler, bir taraftan toplum düzenine ve kamu otoritesine karşı savaş ilan ederken, öbür taraftan da İslâmî değerlere karşı harp açmış olmaktadır.¹²³

4.4. Anarşi

Anarşi kavramsal olarak, kargaşa, düzensizlik ve otoritesizlik demektir. Toplumsal otoritenin, her türlü yönetim anlayışının reddedilmesidir.¹²⁴ Yöneticisi olmayan bir toplum

¹¹⁷ Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 242.

¹¹⁸ Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 267.

¹¹⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 7/385; Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 267; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 245-246.

¹²⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 5/718-720.

¹²¹ el-Mâide 5/33.

¹²² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/345; Bardakoğlu, “Eşkıya”, 11/463.

¹²³ Zeydân, *el-Medhal*, 389.

¹²⁴ Cengiz Çuhadar, “Anarşizm Düşüncesindeki Farklılıklar”, *Dini Araştırmalar* 16/43 (Temmuz-Aralık 2013), 105.

tasavvuru, siyaset karşıtlığı ve yöneticisi olmayan idare anlamına gelmektedir.¹²⁵ Devlet yönetimine ait tüm yapılanmalara karşı reddiye özelliği taşıyan anarşi kavramı,¹²⁶ doğal düzensizlik ve kaostur. Ayrıca kamu düzen ve disiplininin ortadan kalkması, toplumda kanunsuzluğun hâkim olmasıdır.¹²⁷ Bunun yanında yasaların uygulanmaması, yasa egemenliğinin olmaması ve yasa karşıtlığıdır.¹²⁸

Anarşinin yaygınlaşmasında, kişinin meşru yönetime karşı koyması sonucu isyana kalkışması gösterilir. İslâm dini, terör ve anarşiye yol açabilecek pek çok fiili yasaklamıştır. Örneğin, hırsızlık, gasp, adam öldürme, uyuşturucu kullanımı, alkol tüketimi, kumar, yalan ve iftira gibi eylemler, sonuç itibarıyla toplumsal düzeni bozarak terör ve anarşiye neden olabilmektedir.¹²⁹

Anarşizm ise kişinin kendi kendine yeteceği düşüncesiyle yönetimi reddeden bir felsefedir.¹³⁰ Anlam itibarıyla bağı ve hırâbe kavramlarıyla benzerlik arzeden anarşi, Kur'an'da temel hakları ihlal eden eylemleri ifade eden kavramlara alternatif olarak, son dönemlerde sıkça kullanılmaktadır.

Yüce Allah'ın yasak kıldığı inkar, zulüm, fitne, fiske, hile ve mekr terimlerinin eylemsel sonuçları anarşi ve terör kavramlarıyla yakından ilgilidir.¹³¹ İslâm hukukunun hiçbir şekilde tasvip etmediği bu düşünce yapısına sahip gruplar, ne yazık ki Hâricî ayaklanmalarıyla beraber hemen her dönem İslâm devletlerinde görülmüş ve Müslümanların birliğini zedeleyecek eylemlerde bulunmuşlardır.

Kur'an'da anarşi, isyan ve düzensizlik hukukî yaptırımlarla mahkum edilmiş, bu tür eylemler fitne ve fesat olarak adlandırılmıştır. Nisâ sûresinde insanların devlet yöneticilerinin emirlerini dinlemeleri emredilmiştir.¹³² Bu âyetle anarşi ve düzensizlik

¹²⁵ Gökhan Uğur, “Dünden Bugüne Anarşizm ve Anarşizmin Çözmesi Gereken Sorunlar”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12/1 (2010), 138.

¹²⁶ Cengiz Çuhadar, “Tarihi Süreç İçerisinde Felsefî Bir Kavram Olarak Anarşizm”, *Dini Araştırmalar* 10 (Eylül-Aralık 2007), 30.

¹²⁷ Uğur, “Dünden Bugüne Anarşizm ve Anarşizmin Çözmesi Gereken Sorunlar”, 138-139; Kaya, “Kur'an Âyetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 10.

¹²⁸ Yaşar Yiğit, *Din Anarşi ve Terör* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 17.

¹²⁹ Kaya, “Kur'an Âyetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 17.

¹³⁰ Çuhadar, “Anarşizm Düşüncesindeki Farklılıklar”, 107.

¹³¹ Kaya, “Kur'an Âyetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 11-12.

¹³² en-Nisâ 4/59.

yasaklanmakta, insanlar arasındaki ihtilafların hukukun içerisinde kalınarak çözümlenmesi istenmektedir.¹³³

4.5. Terör

Fitne konusunda üzerinde durulması gereken bir başka kavram da terördür. Sözlük anlamında bakıldığında terör, bir topluluğun/grubun güç kazanma amacıyla sistemli olarak yaratmış olduğu büyük korku durumlarıdır. Türkçede karşı tarafa korku salma, cana kıyma, malı yakıp yıkma, yıldırı ve tedhiş¹³⁴ anlamında kullanılan terör kavramını fert, çete ve bir devletin başka bir devleti içerden çökertmek için gerçekleştirdiği faaliyetler şeklinde tanımlamak mümkündür.¹³⁵

Başka bir tanımında “terör, belirli bir iktidara ya da siyasal amaca erişmek için şiddet hareketlerinin sürekli kullanımı ile toplumda baskı, korku ve yılgınlık yaratılmasıdır” şeklinde ifade edilmektedir.¹³⁶ Fitnenin kavramsal içeriği terör sözcüğü ve eylemleriyle yakın anlamlı olup fitneye sebep olan birçok hadise terör eylemleriyle gerçekleşmektedir.¹³⁷

Daha çok modern hukukta geçen terör kavramı, genelde siyasî ve ideolojik amaçlarla kurulan silahlı örgütler için kullanılmaktadır.¹³⁸ Terör; örgütlerin kuruluş amacı, finansal yapısı, hedef kitlesi, eylemsel faaliyetleri ve örgüt mensuplarının din ve ideoloji bağlılıkları itibariyle bağy ve hırâbe kavramlarından daha geniş bir çerçeveye sahiptir.

Terörün yoğun olarak yaşandığı coğrafyalarda can kayıplarının yaşanması, iktisadî hayatın felce uğraması, çocuk kaçırma ve istismar gibi ağır suçlar sıklıkla meydana gelmektedir. Terörün özellikle ülke yönetimini hedef aldığı durumlarda suç oranları artarken, çoğu zaman yalnız bölge insanını değil milyonları tehdit altında bırakan eylemler gerçekleşmektedir. Bu durum insanların ait oldukları toprakları yaşanmaz hale getirmekte, Müslümanları vatanlarından tehcire zorlamaktadır. İslâm hukuku açısından bakıldığında, kişinin doğup büyüdüğü toprakları terketmek zorunda kalması, bazen ölümden daha ağır bir musibet olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple anarşi ve terör fitne olarak değerlendirilen en

¹³³ Hüseyin Çeliker, *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı* (İstanbul: Hâcegan Akademi Kitaplığı, 2005), 20.

¹³⁴ Yiğit, *Din Anarşi ve Terör*, 16; Bilal Osmanoğlu-Fahrettin Kıdıl, “Türk Ceza Hukukunda Terör Örgütü ve Terör Suçu Kavramları Üzerine Bir İnceleme”, *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/S (2019), 1141.

¹³⁵ Kaya, “Kur’an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 10.

¹³⁶ Köksal Bayraktar, *Siyasal Suç* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982), 158-159.

¹³⁷ Üdeh, *et-Teşri’u l-cinâ’iyyü l-İslâmî*, 1/107; Yiğit, *Din Anarşi ve Terör*, 22-23.

¹³⁸ Fatih Orhan, “İslâm Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasi Suç Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/58 (Ağustos 2018), 866.

büyük toplumsal tehditlerden biri olarak görülmektedir.

Günümüzde terör örgütlerinin desteklenmesiyle ırk ve mezhep farklılıkları üzerinden fitne ve çatışma ortamı yaratılmakta olup zulüm, işgal ve sömürge, çağdaş yöntemlerle, algı operasyonları ve manipülasyonlarla sürdürülmekte, şahsi menfaatler sebebiyle cinayet ve katliamlar işlenmektedir. Bu bağlamda terör sözcüğünün Kur'an ve hadislerde ifade edilen fitne kelimesi ile benzerlik taşıdığı anlaşılmaktadır.¹³⁹

4.6. Cehâlet

Cehâlet kelimesi, Arapça “cehl” kökünden türetilmiş olup ilmin zıddı, bilgisizlik, bilgi ve görgüden yoksun olmak anlamındadır.¹⁴⁰ Türkçede bu kavram “bilgisizlik” ya da “bilgi yoksunluğu” anlamına gelmektedir.¹⁴¹ Kur'an'da dört âyette doğrudan, yirmi ayette ise dolaylı anlamları ile yer almaktadır. Bu âyetlerde genellikle cehâletin fenalığı, cahillerin yanılğıları, kötülük ve zararları üzerinde durulmuştur.¹⁴² Cehâlet kelimesi bilhassa ilahî vahiyden habersiz olma,¹⁴³ Allah'ın emirlerini dinlememe,¹⁴⁴ bozguncu ve şiddet yanılığı,¹⁴⁵ sefahet ve eşcinsellik,¹⁴⁶ sapıklık,¹⁴⁷ kaba ve katı davranma manasında kullanılmıştır.¹⁴⁸

Konuyla ilgili âyet ve hadislerde müslümanların, bilginin zıddı olan cehâletle birlikte Câhiliye dönemi ahlâk anlayışını yansıtan öfke, şiddet, kibir ve saldırganlık anlamındaki cehâletten arınmaları emredilmiştir.¹⁴⁹ Cahil kimseler dinî emiri bilmeyen ve genel kültürü zayıf kimseler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca fayda ve zararı ayırt etmeksizin nefislerine kapılıp ölçsüz davranmaları ve şahsi çıkarlarına düşkün olmalarıyla vassfedilmişlerdir.¹⁵⁰ Yüce Allah Hz. Peygamber'e câhillere uymaması konusunda uyarıda bulunmuştur.¹⁵¹ Bazı

¹³⁹ Kaya, “Kur'an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 12.

¹⁴⁰ Cürçânî, *Kitab'ü't-Ta'rîfât*, 78.

¹⁴¹ Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*, 159.

¹⁴² Mustafa Çağrıçı, “Cehâlet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları), 7/218.

¹⁴³ en-Nisâ 4/17; En'âm 6/54; Nahl 16/119; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/318; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 3/389; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 281.

¹⁴⁴ Hûd 11/29.

¹⁴⁵ el-Furkan 25/63.

¹⁴⁶ en-Neml 27/55; Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/571; Şevkânî, *Feth'ul-kadîr*, 1084.

¹⁴⁷ el-Mü'minûn 23/54; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/369.

¹⁴⁸ el-A'râf 7/199; Müsennâ, *Mecâzü'l-Kur'ân*, 1/236; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 521.

¹⁴⁹ Çağrıçı, “Cehâlet”, 7/218.

¹⁵⁰ Kaya, “Kur'an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 13.

¹⁵¹ A'râf 7/198-199.

hadislerde âhir zaman fitnelerinden biri olarak cehâletin yaygınlaşacağı haber verilmiştir.¹⁵²

Daha çok alt kültürden insanların yer aldığı bu grup, terör ve anarşi eylemlerinde aktif rol üstlenerek kendilerine ve çevrelerine telafisi olmayan zararlar verebilmektedirler. Bu kimselerin kolaylıkla manipüle edilebilmeleri, fitne odaklı illegal yapılanmaların insan kaynağı durumuna gelmelerine neden olmuştur.¹⁵³

Cehâletin bir diğer çeşidi olan cehl-i mürekkeb ise, cehâletin yanlış bilgi ve muhakemeden dolayı ilim sanılmasıdır. Bu durumda olan kişiler bilmez, bilmediğini de bilmez, bilmek istemez. Bilmediği halde, kendini biliyor zannetme veya yanlış bildiklerini doğru kabul etme halindedirler.¹⁵⁴ Kültür ve eğitimle desteklenmiş bu cehalet sahipleri daha çok çevrelerini aldatarak toplumda fitneye sebep olmaktadır. Çoğu zaman kalemi kuvvetli kişilerce ortaya atılan bir fikir ve ideoloji ile desteklenmesi bu kişilerin verdiği zararı arttırmaktadır. Dikkat edilecek olursa insanları dinden uzaklaştıran ve devlet otoritelerine karşı başkaldırıyla kaosa neden olan hadiselerin alt yapısı, toplumda kabul görmüş bazı kimseler tarafından ısrarla topluma empoze edilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

4.7. Fesâdü’z-zaman

Fitne ile ilgili bir diğer dikkat çeken terim ise fesâdü’z-zamandır. Fesad ve zaman kelimelerinin birleşiminden oluşan bu terim, kıyamet alametleriyle bağlantılı olarak insanî ve ahlakî değerlerde bir çok anlamda bozulmayı ve yozlaşmayı ifade etmektedir.¹⁵⁵ Zaman içinde toplumun değişmesi, genel ahlâkın bozulması, hak ve adalet duygusunun zayıflaması, insanî ilişkilerin kötüye gitmesi anlamında kullanılan fesâdü’z-zaman, hükümlerin değişmesinde bir etken olarak kabul edilmiştir. Bu kapsamda daha ilk dönemlerde fitnenin yaygınlaşması sebebiyle kadınların camiye çıkmaları tartışılmış, Kur’an ve ilim öğretmek için gönüllü insanlar azaldığından, bu tür hizmetlerin ücret mukabilinde yapılmasına mücadele edilirken, esnafın tamahkârlığını ve karaborsayı önlemek amacıyla narh koymaya cevaz

¹⁵² Buhârî, “Fiten”, 5 (No. 7062-7063); Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 24/272; Münzirî, *Muhtasarı Süneni Ebî Dâvûd*, 8/255.

¹⁵³ İbrahim Canan, *Ahırzaman Fitnesi ve Anarşi* (İstanbul: Türdav Yayınları, 1982), 60-61; Bekir Topaloğlu, “Fitne Üzerine”, Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi 4 (Temmuz-Aralık 2021), 4; Kaya, “Kur’an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 12.

¹⁵⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâ’ü ’ulûmi’d-dîn*. trc. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, ts.), 1/151; Cürcânî, *Kitab’ü’t-Ta’rîfât*, 78.

¹⁵⁵ Murat Özay, *Gazzâlî’de Fesâdü’z-zaman Olgusu ve Hükümlere Etkisi* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 59.

verilmiştir.¹⁵⁶

H. Peygamber “Size, *ashabımı sonra onların peşinden gelenleri sonra da onların peşinden gelenlerin yaşantılarını tavsiye ederim, bunlardan sonraki nesillerde yalan yayılacaktır. O derece ki kendisinden yemin etmesi istenmediği halde insanlar yemin edecekler, şâhidlikleri istenmediği halde insanlar yalan şâhidliği yapacaklardır*” buyurmuş, kendinden sonraki her neslin bir öncekine göre toplumsal şartlarla daha fazla imtihan edileceğine işaret etmiştir. Müslümanların da birlikteliklerinden asla taviz vermemelerini emretmiştir.¹⁵⁷

İslâmî literatürde bu süreç, insanlar arasında doğru ile yanlış arasındaki ayrımın bulanıklaşacağı, fitnenin yalnız bireysel değil toplumsal ölçekte yıkıcı etkilere sahip olacağına işaret etmektedir. Toplumsal ahlak seviyesindeki azalma, insan hakları ihlallerinin artması, insani değerlerin fesada uğrayıp sorumluluk duygusunun azalması, zulmün yayılması, yöneticilerin hak ve adaletten ayrılması da fesâdü’z-zaman kavramına yüklenen anlamlara dahildir.¹⁵⁸

Fesâdü’z-zaman ağırlıklı olarak, dindarlığın hukukî süreçlerin işlemlerini ve sonuca bağlanmasını kolaylaştırdığı dönemlerin geride kaldığını ve dindarlık aşınması sebebiyle insanların adalet ve hakkaniyetin gerçekleşmesi yerine kendilerinin veya yakınlarının çıkarlarını tercih etme meyillerinin arttığını ifade etmektedir. Dinî hassasiyetlerin azalması, İslâm alimleri arasında fesâdü’z-zaman algısının güçlenmesine neden olmuştur. Zamanla makâsîdüş-şerîanın hükmün konulmasında göz önünde bulundurulmasının gerekçelerinden biri de bu yaklaşım olduğu gibi siyâset-i şer’iyyenin hukukî işlevselliğinin gelişiminde de fesâdü’z-zaman algısı önemli bir etkidir.¹⁵⁹

¹⁵⁶ Salman, “Sosyal Değişme Ekseninde İslâm Hukuku”, 87.

¹⁵⁷ Tirmizî, “Fiten”, 7 (No. 2165-2167).

¹⁵⁸ Kutluer, “Fesad”, 421-422; Onay, “Toplumsal Şiddet Bağlamında Fiten Hadislerine İlişkin Bir Değerlendirme”, 37.

¹⁵⁹ H. Yunus Apaydın, “Siyâset-i Şer’iyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/299-300.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE FİTNE

Bu bölümde fitnenin tarihi seyri ele alınacak, bir kardeş katliyle ortaya çıkan ilk fitne ve sonrasında fitnenin gelişim sürecine değinilecektir.

1. Yeryüzünde İlk Fitne

Yüce Allah insanları bu dünyada sınamak, kimin hangi amellerle iştigal edeceğini denemek için yaratmıştır. Bu sebeple dünyanın kendisi bizatihi bir imtihan yani fitne sahnesidir. Bu yüzden tarihin herhangi bir bölümünde fitnenin bulunmadığı bir dönem veya toplum düşünmek pek mümkün değildir. Yaratılan ilk insanın dünyaya gönderilmesini gelişen bir fitneye bağlamak mümkündür.¹⁶⁰ Bu bağlamda insanlık tarihinin adeta fitne ile mücadele tarihi şeklinde seyrettiği anlaşılmaktadır.¹⁶¹

Hâbil'in, kardeşi Kâbil tarafından katli, Allah'a karşı yeryüzündeki ilk isyan, ilk cinayet ve ilk fitne olarak kabul edilmiştir.¹⁶² İnsanların sayısı arttıkça birçok fitne ve zulüm ortaya çıkmıştır. Kur'an kıssaları bunların bir kısmına dikkat çekmektedir.

Lût (a.s.) kavmi, genel ahlâk ilkelerini alt üst edecek bir akıma sebep olmuş, kendilerine karşı duran kimseleri baskı ve tehditlerle sindirmeye çalışmışlardır.¹⁶³ Öte yandan eşkıyalık ve yol kesiciliği normalleştirerek insanların malını gaspeden, dolandırıcılığı meşru bir kazanç vasıtası gören Hz. Şuayb'ın (a.s.) kavmi de menfî anlamda çığır açan topluluklar arasında yer almaktadır.¹⁶⁴

Firavun'un, tanrılığını ilan edecek kadar ileri gittiği ve emirlerine itaat etmeyen kimseleri çeşitli zulüm ve işkencelerle ortadan kaldırdığı, "ashâbü'l-uhdûd" olarak anılan Müslümanların inançları uğruna ağır işkencelere maruz kaldıkları ve diri diri yakıldıkları Kur'an'da haber verilmektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/29.

¹⁶¹ Topaloğlu, "Fitne Üzerine", 7.

¹⁶² Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (Beyrut: Mektebetü'l Meârif, 1410/1990), 1/94-95.

¹⁶³ el-Â'râf 7/82; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an*, 4/462-463.

¹⁶⁴ el-Â'râf 7/85; Hud 11/84; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an*, 4/465-466.

¹⁶⁵ Ebû Hâtım Muhammed İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ* (Beyrut: el-Kütübü's-Sakafiyye, 1407/1987), 2/519; el-Bakara 2/49; İbrahim 14/6; en-Nâziât 79/14; el-Burûc 85/10.

Tüm bu hadiselerle bakıldığında, zulüm ve fitnenin kainatın varoluşundan itibaren her dönem ve çağda görüldüğü ve toplumları helake sürükleyecek kadar ürkütücü bir olgu olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁶

1.1. İslâm Tarihinde İlk Fitne

İslâm tarihinde yaşanan ilk fitne hakkında, Müslüman alimlerin çoğunluğu Osmân b. Affân'ın (ö. 35/656) şehid edilmesi sonucu ortaya çıkan siyasî buhranı kabul etmişlerdir.¹⁶⁷ Ancak İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Müslümanların çeşitli şekillerde fitneye maruz kaldıkları oldukça karmaşık bir çok hadise yaşanmıştır. Müslümanlara yapılan eziyet ve işkenceler, Mekke'den hicrete zorlanmaları ve kendileriyle yapılan savaşlar tamamen birer fitne olarak adlandırılmıştır.¹⁶⁸ İslâm'a karşı düşmanlıklarıyla bilinen Ebû Cehil başta olmak üzere Mekkeli müşrikler,¹⁶⁹ sürekli ihanet peşinde olan Yahudiler¹⁷⁰ ve bulundukları her ortamda provokatörlük yapan münafıklar¹⁷¹ fitne hususunda Müslümanlar arasında kaosa neden olan ilk gruplardır.¹⁷²

Kalbinde iman bulunmayan müşrikler ve gayri müslimler, ikiyüzlü münafıklar, Peygamberimize ve Müslümanlara kendi inançlarını benimsetmek ve doğru yoldan saptırmak amacıyla tarih boyunca çeşitli oyunlar ve entrikalar kurmuş, başarısız oldukları durumlarda da tehdit ve şiddetli saldırılarla zulmetmekten geri durmamışlardır.¹⁷³ Her ne kadar İslâm tarihinde ilk karşılaşılan fitneler hakkında Ridde olayları ve Hz. Osman'ın şehadeti naklediliyor olsa da, Hz. Peygamber dinî ve siyâsî fitnenin en sert hallerini kendi hayatında müşahade etmek durumunda kalmıştır. Kimi zaman sahabelerin de istemeden dahil olduğu hadiseler genelde kendisinin erken müdahalesiyle fazla büyümeden

¹⁶⁶ Verilen örneklerde hayata geçirilen eylemlerin gayri müslim ülkelerde daha ileri uçlarda sıkça karşılaşıldığı gerçeği bu hadiselerin farklı toplumlar için de birer fitne olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Zira “insani” olduğu ifade edilen değerlere sahip bulunan ve bu değerlerin yozlaştırılmasına karşı çıkan “Müslüman olmayan” ülkelerde de sayılan bu örnekler, toplumların ifsadına sebep olabileceği endişesiyle fitne olarak kabul edilmektedir. Ancak konunun ve kavramın İslâmî perspektiften ale alınması hasebiyle konunun dağılmaması için bu tür teferruatlara girmiyoruz.

¹⁶⁷ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/275.

¹⁶⁸ Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 280; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2/175-176; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 140.

¹⁶⁹ el-Bakara 2 /217.

¹⁷⁰ el-Mâide 5/41-49; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 442; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/219-22; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el- Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: 1421/2001); 7/386.

¹⁷¹ en-Nisâ 4/91; el-Mâide 5/41; et-Tevbe 9 /47-48; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4/189; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 318-575.

¹⁷² İlhan Arslan, “İslâm Devleti'nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı Hz. Peygamber'in Tavrı”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Siyer Dergisi* 2 (Haziran 2020), 121.

¹⁷³ Karimi, “Nesefî Tefsiri'nde Fitne Kavramı”, 1493.

bastırılmıştır.¹⁷⁴

H. Peygamber'in Mekke'de bulunduğu sürece şahsına yönelik iftira, hakaret ve suikast eylemleri ile yıllarca devam eden boykot hadisesi kendisi ve ilk Müslümanlar için oldukça travmatik olayların yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde İslâm'ı yaymasına mani olunmuş, fakir ve zayıf Müslümanlar baskı ve zulme uğramış, İslâm'la henüz tanışmış insanların hile ve telkinlerle din değiştirmeleri ve Müslümanlar arasında fitneye neden olmaları için her türlü çaba sarfedilmiştir.¹⁷⁵ Nihayetinde müslümanlar, anavatanlarından ayrılarak önce Habeşistan'a sonra da Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardır.¹⁷⁶

Medine'de Yahudilerin sebep olduğu ve H. Peygamber'i zor durumda bırakan bir çok fitne yaşanmıştır. Yahudiler Müslümanları aşağılayıp kışkırtmaları, H. Peygamber'e suikast tertiplmeleri, yaptıkları antlaşmalara her defasında ihanet etmeleri ve Hendek muharebesi esnasında saf değiştirerek müşriklerle ittifak kurmaları nedeniyle Müslümanlar için fitne unsuru olmuşlardır. Sonuç olarak İslâm'a karşı aldıkları tavır ve Müslümanlara ihanet ettikleri için Kaynuka ve Nadiroğulları kabileleri Medine'den sürülmüş,¹⁷⁷ Beni Kurayza kabilesine Hendek savaşında işledikleri savaş suçundan dolayı ağır yaptırımlar uygulanmıştır.¹⁷⁸

H. Peygamberin Yahudilerle karşı karşıya geldiği her hadise, Müslümanlarla müşrikler arasında gerçekleşen Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının akabinde olmuştur. Kitlel olarak işledikleri suçlar bir yana Medine'de önde gelen Yahudi kimselerin çeşitli sebeplerle Müslümanlara düşmanlık besleyerek ısrarla insanları Müslümanlar aleyhinde birleşmeye çağırımları yine bu dönemin fitneleri arasında yer almaktadır.¹⁷⁹

Medine'de fitne çıkartan bir diğr grup da münafıklardır. Bunların sürekli olarak Müslümanlar aleyhine faaliyette bulunmaları,¹⁸⁰ savaşlarda H. Peygamberi yalnız

¹⁷⁴ İbn Mâce, "Mukaddeme", 12 (No. 172).

¹⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 214; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 3/1187.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 214-221; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2009), 1/347-2/468-2/469-2/480.

¹⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 442; İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 370; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/3; Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 7/383-384; Ebû Muhammed (Ebû's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el Aynî, *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk* (Katar: Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, 1468/2006), 342.

¹⁷⁸ Şâfiî, *el-Üm*, 9/223; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 465; İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 372; Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, 7/475-476.

¹⁷⁹ Arslan, "İslâm Devleti'nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı H. Peygamber'in Tavrı", 121.

¹⁸⁰ et-Tevbe 9/64-65; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 318.

bırakmaları,¹⁸¹ ashabın birliğini bölmek için Mescid-i Dırâr'ı inşa etmeleri,¹⁸² ve Hz. Aişe'nin iffetine iftirada bulunmaları sebep oldukları fitneler arasında gösterilebilir.¹⁸³

Hiz. Peygamber bazı ihtiyatî tedbirler almasına rağmen, zahirinde Müslüman olan bu kişiler hakkında “Hz. Muhammed ashabını öldürtüyor dedirtmemek ve bu yolla başka fitnelere sebebiyet vermemek için” caydırıcı hükümlerde bulunmamıştır.¹⁸⁴ Ancak münafıklar küfrünü açıkça ortaya koyduktan sonra veya eyleme dökülen fiillerinin ağır ceza gerektirmesi durumunda yaptırım uygulamıştır.

Hiz. Peygamber'den sonra ashab da birçok fitneyle karşılaşmıştır. Bu dönemde görülen ilk hadise Hiz. Ebû Bekir zamanında yaşanan Ridde olaylarıdır.¹⁸⁵ Hiz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra gerçekleşen ve Müslümanlar arasında ciddi bölünmelere neden olan Cemel Savaşı, Sıffin Muharebesi ve Hâricî isyanları da fitne olarak adlandırılmış,¹⁸⁶ bu olaylar etkisi günümüze kadar devam eden ihtilaflara neden olmuştur.¹⁸⁷

Cemel Vak'ası ve Sıffin'de yaşananlar siyasî anlaşmazlıklar sonucu iken Hâricî'lere ait ayaklanmalar Müslümanlar arasında itikadî görüşlere ait ilk parçalanmayı beraberinde getirecektir.¹⁸⁸ Üstelik bu durum büyüyerek, sünnet dışı mezhep ve görüşlerin ümmet içerisinde yayılmasına öncülük etmiştir.¹⁸⁹ Özellikle Sıffin savaşının etkilerinin günümüze kadar sürmüş olması fitnenin nasıl bir bela ve musibet olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca Harre olayı, Haccâc b. Yûsuf'un Mekke'yi muhasara etmesi ve Abdullah b. Zübeyr'in şehid edildiği olaylar Müslümanlar arasında yaşanan ilk ihtilaflar, ilk fitne hadiseleri olarak tarih kitaplarında yerlerini almıştır.¹⁹⁰

¹⁸¹ Âl-i İmrân 3/167; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 2/360.

¹⁸² et-Tevbe 9/107; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 598.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 4/189; İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2009), 416-417; Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: 1421/2001); 7/497-498.

¹⁸⁴ Hattâbî, *A'lâmü'l-'lâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 2/1586; İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 487.

¹⁸⁵ Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-, *Muhtasari'l-Müzenî*, Beyrut: Darü'l-fıkr, 2. Basım, 1403-1983), 363; Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'iyü'l-İslâmî*, 1/103.

¹⁸⁶ Münzîrî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*, 6/51; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 3/12.

¹⁸⁷ İlyas Çelebi, “İslâm Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/12 (1997), 170; Aktürk, *Hiz. Peygamber Döneminde Öldürülmeleri Emredilenler ve Öldürülme Nedenleri*, 313.

¹⁸⁸ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*, 2/535-536-545-546; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 11/335.

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 3/13.

¹⁹⁰ Çağrı, “Fitne” 13/158.

2. Kaynağına Göre Fitnenin Çeşitleri

Fitne, bazı durumlarda bir imtihan olarak gerçekleşir. Yüce Allah, insanların hak/bâtıl ayırımında hangi safta duracaklarını beşerin iradesine sunmak için kullarını hayırla ve şerle imtihan etmektedir.¹⁹¹ Kimi durumlarda ise fitne, insanın kendi eylemlerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Fitne bir diğer neden olarak şeytanın insana verdiği dürtülerle gerçekleşir. Şeytan, vesveselerle insanları ilahî emirlerden uzaklaştırarak sapkınlığa düşmelerine sebep olmaktadır.¹⁹²

Râgıb el İsfahânî, Allah ve kul tarafından gerçekleşmesi itibariyle fitneyi iki kısma ayırmıştır. İnsanların Allah tarafından bazı musibetlere uğratılmasını Allah'ın hikmeti ile izah ederken, kul tarafından başa gelen bela ve musibette hikmet aranılmayacağı tespitinde bulunmaktadır.¹⁹³

Fitne kavramı Allah'a nispet edildiğinde insanın sınanıp denenmesi, insana nispet edildiğinde baskı, zulüm, sapma, saptırma, fesat, kaos, anarşi, iç huzursuzluk ve buhran gibi davranışlara bağlı olarak ortaya çıkan sözlü ve fiilî kötülükleri ifade eder. Aynı kavram şeytana nispet edildiğinde ise insanı baştan çıkarma, ayartma ve saptırma gibi çeşitli hileleri ifade etmek için kullanılmaktadır.

Bu bölümde fitnenin kaynağı konusunda İsfahânî'nin tasnifine uyarak önce Yüce Allah'ın imtihan olarak insanlar hakkında yarattığı bazı fitnelere temas edecek, sonrasında ise çalışmamızın odak noktasını oluşturan ve fitnenin beşeriyetin dahliyle gerçekleşmesi hususunu ele alacağız.

2.1. İnsanların İradesi Dışında Ortaya Çıkan Fitneler

Yüce Allah insanların iman ve ahlâktaki samimiyetlerini kanıtlamaları için bir fitne olarak onları hayır ve şer ile sınamaya tabi tutmaktadır.¹⁹⁴ İster hayır ister şer ister iman ve küfür mücadelesi olsun yaratılıştan fitneye sebep olabilecek tüm olgu ve hadiseler Allah'ın

¹⁹¹ el-Mülk 67/2; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 7/335; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 6/45; Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 1/273.

¹⁹² el-A'râf 7/27; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 5/332; Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/1007-1008; Karimi, “Nesefî Tefsiri'nde Fitne Kavramı”, 1487.

¹⁹³ İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, 1/623-625.

¹⁹⁴ el-Enbiyâ 21/35; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 5/252.

iradesiyle gerçekleşmektedir.¹⁹⁵ Peygamberleri risaletle, yönetim ve iktidar sahiplerini peygamberlerin nübüvvetini tanımakla ve dünyevî imkanlarla, fakir kimseleri yoksulluğa sabırla ve harama el uzatmamalarını talep etmekle, tüm insanları kendi zatına kullukla imtihan etmektedir.¹⁹⁶ Ayrıca dünya hayatının güzellikleri,¹⁹⁷ mal ve evlât sevgisi,¹⁹⁸ sıhhat, afiyet ve rızkın bol olması, kişinin toplumdaki sosyal statüsünü ve değerini arttıran ilim gibi verilen her türlü nimet de yüce Allah tarafından birer fitne yani imtihan olarak gerçekleşmektedir.¹⁹⁹

Kişinin sahip olduğu otoritesi, ilmi seviyesi ve imtiyazlı görülen hususları kendisini fitneye düşüren sebeplerdendir ve bunlar bizzat Allah'ın iradesiyle gerçekleşmektedir. Özellikle tarihsel örnekler incelendiğinde, insanların sadece zorluklarla değil, nimetlerle de imtihan edildiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim, Âd ve Semûd gibi kadim toplulukların sahip oldukları varlıklarla şımarmaları ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaları nedeniyle helak edildiklerini haber verir.

Karûn'un Allah tarafından verilen ilim nedeniyle kibre kapılması, sonrasında hakka sırt çevirmesi şahsı için fitne olmuştur. Firavun'un iktidar ve saltanatı nefesine ilâhlığı yakıştıracak kadar kendisini yoldan çıkarabilmiştir. Ayet ve tefsirlerde Hârût ve Mârût isimli iki meleğin insanlara sihir öğretmek için gönderilmesinin Allah katından bir fitne olduğu açıkça beyan edilir.²⁰⁰

2.2. Beşeriyetin Sebep Olduğu Fitneler

Kur'an'da insanların henüz yaratılış aşamasında oldukları bir zaman diliminde, meleklerin “yeryüzünde kan dökerek” fesâd çıkaracak bir canlının hakedilmesine karşı dile getirdikleri ifadeler yer verilmektedir.²⁰¹ İnsanoğlunun dünyaya gönderilmesinden sonra eyleme dökülen ilk fitne bir cinayet olarak gerçekleşmiştir.²⁰² Sonraki asırlarda

¹⁹⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/45.

¹⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/465; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 1351.

¹⁹⁷ Tâhâ 20/131; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/234.

¹⁹⁸ el-Enfâl 8/28; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 2/3344.

¹⁹⁹ ez-Zümer 39/49; ed-Duhân 44/17; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 6/393.

²⁰⁰ el-Bakara 2/102; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 1/57; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 1/320-321; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 80.

²⁰¹ el-Bakara 2/30; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 44.

²⁰² el-Mâide 5/27; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 3/72; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 5/160-161.

peygamberlerin şehid edilmeleri,²⁰³ ilâhi dinlerin din bilginlerince tahrife uğraması,²⁰⁴ bazı devlet yöneticilerinin Müslümanlara yaptıkları işkence ve soykırıma varan toplu kıyımlar,²⁰⁵ Müslümanların uğradıkları zulüm ve insanlık dışı muameleler²⁰⁶ âyetlerde bahsedilen fitnelerdendir.

Kur'an'da ifade edildiği gibi insanın da toplumun da bozulmasına sebep olan husus kendi yaptıklarıdır. İnsanın kulluk vazifesini yerine getirmeyip günahlara dalması, başkalarının haklarını ihlal ederek suça karışması insanların eliyle gerçekleşen fitnelerdir.²⁰⁷ Bu nedenle dünyevi fitnenin, tarafı ilahiden bir imtihan olmasından ziyade insanların sebep olması yönü daha baskın gelmektedir. Konuya farklı bir bakış açısı getiren Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî (ö. 935/1529) “Görüyoruz ki dünyada fesadın kökü ve fitnenin aslı ve esası insanların insanlar üzerinde kendisini ilah yapmak istemesinden kaynaklanıyor. Bu tanrı kılmak ve ilahlık iddiası ister doğrudan doğruya isterse dolaylı bir şekilde olsun, bozgunun asıl kökü budur” demektedir.²⁰⁸

3. İnsanları Fitneye Sevkeden Etmenler

Kişi bir çok nedene bağlı olarak kendisi ve başkaları için fitne sebebi olabilmektedir. Bu nedenlerden bazıları beşeri tabiatın sevki ve bireylerin karakteristik özellikleri dolayısıyla ortaya çıkarken kimi zaman da kişisel tercihler doğrultusunda gerçekleşebilmektedir. İnsanları fitneye sevkeden başta bencillik ve tahakküm hırsı olmak üzere maddiyata düşkünlük,²⁰⁹ dünyevileşme,²¹⁰ yanlış inanç ve ideolojilere kapılma ve hakim kültürlerin etkisinde kalarak fitratın kabul etmeyeceği alışkanlıklar edinme, sosyal medyada gündem olan yalan yanlış bilgilere açık olma ve bu bilgiler doğrultusunda kitlesel eylemlerde rol alma gibi çeşitli sebepler gösterilebilir.

4. Fitnenin Karakteristik Özellikleri

Fitne bireysel suçlardan ziyade, toplumun genel huzurunu, birlik ve düzenini tehdit

²⁰³ Âl-i İmrân 3/21; el-Mâide 5/70; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/11; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 2/235-236; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 5/295; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 210.

²⁰⁴ el-Bakara 2/174; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 112.

²⁰⁵ el-Kasas 28/4; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 6/6.

²⁰⁶ el-Burûc 85/10; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 7/495.

²⁰⁷ eş-Şûrâ 42/30; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 6/496-497.

²⁰⁸ Ebü'l-A'lâ el-Mevdûdî, *İslâmda Hükümet*, çev. Ali Genceli (Ankara: Hilal Yayınları, 1990), 164.

²⁰⁹ el-Enfâl 8/28.

²¹⁰ Tâhâ 20/131; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/ 234.

eden geniş çaplı hadiselerden neden olan kolektif eylemlerden oluşmaktadır.²¹¹ Bilhassa bazı dönemlerde toplumun büyük bir kesimini etkisi altına alan fitneler, savaş ve ihtilallere neden olacak kadar ileri boyutlara varabilmiştir.

4.1. Belirsiz Bir Yapıda Olması

Fitne çoğunlukla toplumsal arka planı olan sosyolojik bir hadisedir. Bu nedenle yavaş gelişir, birden ortaya çıkmaz. Fitnenin ortaya çıkış sebebi itikadî, iktisadî ve ahlâkî sebepler başta olmak üzere her türlü beşerî ve içtimaî bozukluklar olabilmektedir. Hz. Peygamber'in, sağır, dilsiz ve kör bir yapıya sahip olduğunu belirttiği fitne, çoğu zaman gelişinden çok sonra farkedilmektedir. Zira fitneye sebep olan bir çok eylem, toplum yararı gözetildiği ifade edilen çalışmalar altında gerçekleşmektedir. Bu nedenle geç farkedilir ve çoğu zaman iş işten geçmiş olur.²¹²

4.2. Çabuk Yayılması ve Geniş Kitleleri Etkisi Altına Alması

Fitnenin etkili olmasında kaos yaratan hadiselerin toplumda hızlı bir şekilde yayılması rol oynamaktadır.²¹³ Bir toplumda fitne genellikle bir çok sebebin bir araya gelmesi ile ortaya çıkar. Mahiyeti itibariyle sürecin başlarında çoğunlukla halk ve yöneticiler tarafından problemin ciddiyeti fark edilmeyebilir. Fakat sorun toplumun bünyesine ait meselelerden kaynaklandığından,²¹⁴ insanlar arasında ciddi bir taraftar kitlesi toplayarak çoğunluğu etkilemektedir. Çünkü fitneye ait konular genellikle insanlara çekici gelen hadiselerden kaynaklanmaktadır.²¹⁵ Bu bağlamda Hz. Peygamber ashabını uyarılmış ve sözlü olarak dahi fitneye mahal verilmesini yasaklayarak²¹⁶ insanların mutlak şekilde fitneden uzak durmalarını istemiştir. Bir hadis rivayetinde “*Her kim fitnelerle karşılaşmak isterse, fitne hemen onu içine çeker. Fitnelerden sığınacak bir yer bulan kimse, derhal kaçıp oraya sığınsın*” buyurmuş, insanların ancak bu şekilde selamette olacaklarını haber vermiştir.²¹⁷

²¹¹ Buhârî, “Fitne”, 9 (No. 7081); İbn Mâce, “Fitne”, 10 (No. 3957).

²¹² Remzi Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, *Türklük Birimi Araştırmaları* (Şubat 2006), 327-332.

²¹³ Çakın, “Fitne Rivayetleri Bağlamında Toplamların Çöküşü”, 9.

²¹⁴ Topaloğlu, “Fitne”, 5; Canan, *Ahırzaman Fitnesi ve Anarşi*, 54-55.

²¹⁵ Ali Çelik, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne* (İzmir: Çağlayan Yayınları, 1997), 27-31; Canan, *Ahırzaman Fitnesi ve Anarşi*, 58.

²¹⁶ Ebû Dâvûd, “Fitne”, 3 (No. 4264-4265).

²¹⁷ Buhârî, “Fitne”, 9 (No. 7082); Müslim, “Fitne”, 10 (No. 2886); Ebû Dâvûd, “Fitne”, 2 (No. 4257-4258-4259).

Günümüz teknolojik imkânları, toplumda çatışma yaratacak provakatif paylaşımların bilgisiz ve sorumsuzca paylaşılmasına aracı yapılmaktadır.²¹⁸ Hz. Peygamber'in fitneye dair yaptığı uyarıların önemi, dijital medyanın fitnenin yayılması yönünde sağladığı kolaylıklar gözönünde bulundurulunca daha açık anlaşılmaktadır.²¹⁹

4.3. Cehâletten Beslenmesi

Fitneye neden olan unsurlardan biri de şüphesiz cehâlettir. Hz. Peygamber, hadislerinde ahir zamanın alametlerini sayarken cehâletin artacağını ve fitnenin çoğalacağını açıkça haber vermektedir.²²⁰ Buradaki cehâletin ilmi yetersizlik veya çağdan geri kalmışlık olmayıp, insanların fitne döneminde hak ve bâtılı birbirinden ayıramamaları ve eylemlerinde sağ duyardan uzaklaşmaları yönünde olduğu ifade edilmiştir.²²¹

Konuyla ilgili Bekir Topaloğlu'nun "Dinini bilmeyen, milli kültür ve değerleriyle ilgisi bulunmayan bir kimsenin zamanla kendi değerlerine karşı yabancılaşarak, farklı inanç ve ideolojilerin etkisi altına gireceğine" dair tespiti oldukça yerindedir.²²² Zira topsumsal bilincin düşük, halkın manipülasyona açık bulunduğu coğrafyalarda insanları provoke etmek son derece kolaylaşmaktadır. Çünkü kaostun hakim olduğu bir ortamda yalan artar ve doğru bilgiye ulaşmak herkes için zorlaşır.²²³ Müslümanları bir arada tutan değerler istismar edilir.²²⁴ İslâmî hükümler sapıtılarak bilgisiz ve câhil kimseler üzerinden fitne çıkartılır.

4.4. Eylemlerinde Şer'i Hükümlere Aykırılık Teşkil Etmesi

Fitne yapısı itibarıyla İslâm hukukuna, dolaylı olarak maruf örf, muhtevastaki bir çok eylemle pozitif hukuka aykırı bir durum arz etmektedir. Bir toplumda hırsızlık ve cinayetlerin, inançsızlığın, fuhşiyatın, adaletsizliğin ve isyanın kitleler tarafından işlenmesinin fitne olduğu düşünüldüğünde bu durumun kamuyu çıkmaza sürükleyeceği kabul edilecektir. Bu eylemler ister hukûkullahı ihlal etsin ister kul hakkına mütellik olsun suç unsuru taşımaktadır. Hz. Peygamber'in hadislerinde herc kavramıyla ifade edilen ve

²¹⁸ Bayram Ayhan, "Kur'ân'ın Sosyal Medya Sorumluluğu Bağlamında Yorumlanabilecek Müdahaleleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Araştırma Makalesi* 8/2 (Aralık 2021), 435.

²¹⁹ Buhârî, "Fiten", 16 (No. 7097); Müslim, "İmân", 65 (No. 231).

²²⁰ İbn Mâce, "Fiten", 26 (No. 4051).

²²¹ Canan, *Ahırzaman Fitnesi ve Anarşi*, 62.

²²² Topaloğlu, "Fitne", 5.

²²³ Canan, *Ahırzaman Fitnesi ve Anarşi*, 60.

²²⁴ Çelik, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Fitne*, 33.

toplu kısımlardan bahseden hadislerden fitnenin yaygın olduğu bir toplumun “Müslüman olsun veya olmasın” tefessüh edeceği sonucuna varmak çok da zor değildir.

Fitnenin hakim olduğu bir toplumda anarşi ve kaos oluşur. İnsanlar arasında güven duygusu zedelenir, zulüm ve baskının artması karşısında hukukî ve diyanî değerler itibarsızlaştırılır. Böyle bir ortamda yasaların varlığı, hukukun üstünlüğünü sağlamak noktasında yetersiz kalırken cinayet ve toplu infazlar artarak çoğalmaktadır.²²⁵

Esasen konuyu şer‘î hükümlere aykırılık olarak belirtmiş olmamıza rağmen, fitne, varlığı itibariyle sosyal hayata ve beşeri hukuk sisteminlerine de aykırılık içermektedir.²²⁶ Toplumda huzur ve emniyeti ihlal etmek, seçimle başa gelen meşru yönetim aleyhinde propaganda faaliyetleri yürütmek ve ırk, din ve mezhep ayrımcılığı yaparak insanlar arasına kin ve nefret tohumları ekmek yalnız İslâm hukukunda değil, modern hukuk için de suç oluşturmaktadır.²²⁷

4.5. Bölücülük ve Ayrıştırmaya Sebep Olması

Fitne insanlar arasında ayrışmalara ve bölünmelere yol açmaktadır. Bu durum toplumda istikrarsızlığa neden olarak sosyal ilişkileri ve toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Mahiyeti itibariyle fitneye dair en ciddi unsurun, içerisindeki bölücü faaliyetler nedeniyle devletlerin yıkılmasında üstlendiği aktif rol olduğu görülecektir. Önceki asırlarda durum böyle olmakla birlikte konu bugün için de aynı minvalde devam etmektedir.

Yüce Allah müminlere birbirleriyle çekişip ihtilaf çıkarmamaları hususunda uyarılarda bulunmuştur.²²⁸ İslâm’ın ilk dönemlerinde Müslümanların bu uyarılara sıkı sıkıya riayet ettikleri görülmektedir. Fakat zamanla ortaya çıkan farklı siyasî görüşler, iktidar mücadeleleri ve mezhepler arası anlaşmazlıklar Müslümanları olumsuz yönde etkilemiştir.

²²⁵ Ebû Dâvûd, “Melahim”, 5 (No. 4297); Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 24/271; Onay, “Toplumsal Şiddet Bağlamında Fiten Hadislerine İlişkin Bir Değerlendirme”, 39; Ayhan, “Kur’âna’nın Sosyal Medya Sorumluluğu Bağlamında Yorumlanabilecek Müdahaleleri”, 437.

²²⁶ Ceza Kanununun amacı; Madde 1- (1) Ceza Kanununun amacı; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemektir. Kanunda, bu amacın gerçekleştirilmesi için ceza sorumluluğunun temel esasları ile suçlar, ceza ve güvenlik tedbirlerinin türleri düzenlenmiştir. <https://www.mevzuat.gov.tr/>

²²⁷ Selami Turabi, *İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları* (Ankara: İletişim Yayınları, 2017), 25.

²²⁸ Âl-i İmrân 3/103; el-Enfâl 8/25-46; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fi tefsîri’l-Kur’ân*, 2/296; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 235-236.

4.6. Şiddet ve Anarşi Doğurması

Fitne yalnızca düşünsel bir problem olmayıp aynı zamanda şiddet ve anarşi ile doğrudan bağlantılı toplumsal bir tehlikedir. Bilhassa ideolojik akımların insanlar arasında neden olduğu gruplaşmalar, bir noktadan sonra yalnızca fikri ayrılıklarla kalmayıp çeşitli eylemlere dökülmektedir. İçtimai ihtilafların arttığı ve kamu istikrarının sağlanamadığı durumlarda kaos ve çatışmanın yaşanması ve artan şiddet eylemlerinin varlığı kaçınılmazdır.²²⁹

Fitnenin en önemli özellikleri arasında sosyal karışıklığa neden olan şiddet ve anarşi yer almaktadır. Anarşi fitnenin ileri safhasında görülen, otoritenin ve hukukun devre dışı kaldığı, insanların kanunlara ve düzene itaatten kaçındığı bir dönemi ifade eder. Şiddet ise bu dönemde fitneyi besleyen bir araç haline gelir.²³⁰

Fitnenin hakim olduğu bir toplumda can ve mal güvenliği zedelenir, emanet duygusu zarar görür, maddi/manevi çözümler başlar. İnsanlar arasında gruplaşmalar meydana gelir, her grup kendi doğrularını dikte etmeye çalışır, dolayısıyla bu durum şiddetin artmasına neden olur.²³¹

5. Fitnenin Ortaya Çıkış Biçimleri ve Fitneyi Hazırlayan Bazı Sebepler

Hadislerde fitnenin ortaya çıkış biçimleri ve bu süreci hazırlayan sebepler, İslâm hukukunda toplumsal düzenin sarsılması ve çöküşüyle ilişkilendirilmiştir. Fitne dinî, ahlâkî, siyâsî ve hukukî alanlarla ilişkili olarak, toplumu sarsan ve sosyal düzeni tehdit eden bir unsur olarak görülür. Bu bozulmalar çoğu defa bireysel olmaktan çok toplumsal yapı üzerinde etkisini hissettirmektedir.

Fitnenin kavramı İslâm hukuku açısından bilhassa üç yönüyle dikkat çekmektedir. Genel anlamda Allah'ın emir ve yasaklarına karşı kayıtsızlık, isyan ve reddetme anlamına gelmektedir. İkinci olarak Müslümanlar arasında dinî, ahlâkî, siyâsî, hukukî ve iktisadî alanlar başta olmak üzere toplumun birlik ve beraberliğini ortadan kaldıran her türlü eylemi içermektedir. Son cihetiyle ise gayrimüslimlerin Müslümanlar üzerindeki tahakkümü, onlara savaş açması, ülke ve topraklarını işgal etmeleri fitnenin bir diğer yönünü oluşturmaktadır.

²²⁹ Onay, "Toplumsal Şiddet Bağlamında Fiten Hadislerine İlişkin Bir Değerlendirme", 34-36-41.

²³⁰ Ferrâ, *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, 67-68.

²³¹ Nebioğlu, *Tevhid ve Adalet Anlayışına Etkisi Bağlamında Kur'an'da Fitne Kavramı*, 101.

Son iki yüzyıllık İslâm tarihinde bir yandan Arap yarımadası başta olmak üzere Müslüman nüfusun yoğunlukta olduğu ülkeler abluka altında bir hayata mahkum edilerek, milyonlarca insan savaşın pençesi altında ölüm kalım mücadelesi verirken öte yandan hakim kültürlerin etkisiyle yayılan dünyaya aşırı düşkünlük insanları ahiret düşüncesinden hızla uzaklaştırmakta, özellikle gençlerin deizm ve ateizm gibi akımlara kapılmalarına neden olmaktadır.²³²

Müslüman inanç ve kültürünü hedef alan oryantalist çalışmalar, sanat adı altında yazılı ve görsel medya eliyle oluşturulan İslâmfobik yaklaşımlar günümüzde fitnenin beslendiği asli kaynaklar arasındadır. Kaldı ki bütün bu sebepler kendi iç cephelerinde de meseleyi oldukça karmaşık bir forma sokmaktadır. Ancak konuyu bu noktalara taşımak tezimizin sınırlarını fazlasıyla aşacağından meseleyi fitne hakkında yapılacak daha başka çalışmalara havale ediyor, konuyu belli başlıklar altında ele almanın daha yararlı olacağına inanıyoruz.

Araştırmanın başlarında da belirtildiği gibi bu çalışmada fitnenin sosyal karışıklıklara neden olan fiili boyutu üzerinde durulmuştur. Bu bölümde konuyu biraz daha açabilmek adına Müslüman bir toplumda ortaya çıkan fitneler beş ayrı başlık altında kategorize edilmiştir. Bu başlıklarda fitnenin dinî, siyasî ve iktisadî nedenlerine dikkat çekilmiş, toplumsal ayrışmalarda ırkçılığın fitne aracı haline getirildiği ifade edilmiştir. Özellikle dijital ağların fitneyi körükleyen yönüne dikkat çekilerek toplumsal hassasiyetlere karşı dezenformasyon üreten çalışmaların çok ciddi bir tehdit unsuru olduğu vurgulanmıştır.

5.1. Din Temalı Fitne

Din, toplumsal barışın en önemli kaynaklarından biridir. Dinin, emir ve yasaklarını dikkate almamak fitne olarak değerlendirildiği gibi ilahi emirlere aykırı davranmak da fitnenin artmasına sebep olan bir etken olarak değerlendirilmiştir.²³³

5.1.1. Dinî İnançları Fitne Aracı Olarak Kullanma

Kur'an'ın geçmiş kavimler hakkında aktardığı bilgiler incelendiğinde, eski

²³² Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzîlî, *el-Müstakbel li-hâze 'd-dîn* (Beyrut: Darü's-şuruk, 2017), 66-67-68.

²³³ Seyyid Kutub, *el-Müstakbel li-hâze 'd-dîn*, 20-22.

topluluklar arasında yaşanan silahlı mücadelelerin bir çoğunun din ve inanç farklılığına dayandığı görülecektir. Asrımızda hala devletler arasında gerçekleşen savaşların en büyük gerekçelerinden biri, bu çatışmaların dinî karakterli olmasıdır. Bugün hala binlerce yıl öncesiyle aynı sebeplerle masum siviller ve çocuklar öldürülmektedir. Bu durumun inanç ve değerlerin fitne unsuru olarak kullanıldıklarında, insanları ne tür felaketlere sürüklediklerinin en bariz örneği olduğu açıktır.²³⁴

İslâm hukukunda yer alan en önemli haklar arasında kişilere tanınan din ve vicdan hürriyeti gelmektedir.²³⁵ İslâm dini inanç hürriyetini serbest bırakmış bir din ve hukuk sistemidir. Hiç kimse bir başkasını dininden döndürmeye veya kendi inancını kabule zorlayamaz.²³⁶ Bir kimsenin inancını yaşama özgürlüğüne veya inanç hürriyetine engel olunması fitne olarak addedilmiştir.²³⁷ Bu nedenle farklı din mensubu olan bir kimsenin dinî inancına karışılmayacağı gibi bu kişi müslüman olmaya da zorlanamaz. Bu kimseler diledikleri gibi inançlarını yaşayabilir, kendi mabedlerinde rahatça ibadetlerini gerçekleştirebilirler. Aynı şekilde İslâm inancına sahip bir kimsenin inanç noktasında zafiyete uğratılması da şer'an kabul edilebilir bir durum değildir. Müslümanlara karşı böyle bir yaklaşım fitne sayılmış, bu durumun en az insan hayatına kastetmek kadar ağır bir vebal gerektirdiği ifade edilmiştir. Çünkü bir müslümanın öldürülmesi yalnız dünya hayatını sonlandırırken, kişinin imanını kaybetmesi ebedi bir hayata mal olmaktadır. Bu nedenle Müslümanları dinlerinden vazgeçirmek için yapılan çalışmalar veya İslâmi hükümlerin tahkir edilmesi cezai müeyyide gerektiren bir suç olarak görülmüştür. Hz. Peygamber ve ashab-ı kiramın benzer durumlar karşısındaki duruşları hakkında konuya dayanak teşkil edecek birçok örnek bulunmaktadır.

Bu noktadan hareketle bilhassa son zamanlarda Müslümanlar aleyhinde oldukça faal çalışmaları bulunan, İslâmofobi ve misyonerlik adı altında İslâm'ı yıpratma çabalarına değineceğiz.

²³⁴ Mahmut Aydın, "Dinsel Şiddetin Meşrulaştırıcı Unsuru Olarak Hakikat Tekelciliği" *Diyanet Dergi* (Erişim 20 Haziran 2024).

²³⁵ Erdal, "Kur'an'da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler", 223; Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *100 su'âl ve cevâb fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, 1423/2002), 67-68.

²³⁶ Şa'râvî, *100 su'âl ve cevâb fi'l-fikhi'l-İslâmî*, 39.

²³⁷ Erdal, "Kur'an'da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler", 221-222.

5.1.2. İslâmofobi

İslâm ve Müslümanlara karşı kin, nefret ve düşmanlık besleme, onlara güvenmeme, şüphe duyma, İslâm'dan korkma şeklinde tanımlanan İslâmofobi,²³⁸ son yıllarda varlığını medya araçları ile hissettirerek, Batı kaynaklı bir kavram olarak literatürde yer almıştır.²³⁹ Batı dünyasının İslâm ve Müslüman karşıtlığı, günümüzde İslâmofobi kavramıyla Müslümanların inancına yönelik olumsuz algı ve imajlar üretmektedir. Bunların en dikkat çekici olanı ise terör ve terörist kavramları olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴⁰

Hiz. Peygamber'in nübüvvetinin ilk yıllarından itibaren ortaya çıkan İslâm karşıtlığının yayılmasında, kitle iletişim araçlarının bu amaç doğrultusunda kullanımı oldukça etkili olmuştur.²⁴¹ Batılı toplumların İslâm ve Müslüman algısı önemli ölçüde basın yayın yoluyla şekillenmektedir. İslâm'ın temel ilkeleri hakkında bilgi sahibi olmak yerine, Batı medyasının şekillendirdiği "İslâmcı terörist" algısı ne yazık ki etkili olmuştur.²⁴² Buna sivil toplum kuruluşlarının da desteği eklenince, Müslümanlar çeşitli sebeplerle sıkça "terör" ve terörist" kavramları ile yaftalanmışlardır.²⁴³ İlginç olan ise dünyanın bir çok bölgesinde Müslümanlara terörist yaftası vurulurken, terör olaylarından en fazla mağdur edilen kimselerin de yine Müslümanlar olmasıdır.

İslâm'ın şiddet ve terörü besleyen bir ideolojiden ibaret gösterilerek, sun'i bir korku ile dünya kamuoyunda yaymak için çalışılması, provokasyon içeren eylemsel çalışmalar olarak ifade edilmiştir. Esasen İslâmofobik tavrın dinler ve medeniyetler arasında kavga, sürtüşme ve çatışma ortamının oluşturularak bundan kazanım elde etme çabası olduğu ifade edilebilir. Batı, on yıllardır dünyanın bir çok bölgesinde kurduğu sömürge düzeni ile milyonlarca insanı katledip ülkelerin yer altı ve yer üstü kaynaklarını çalarken, işlediği suçlara karşı bir meşruiyet perdesi olarak sürekli Müslüman ve terörizm kavramlarını

²³⁸ Recep Tuzcu, "İslâmofobi Oluşturmada Hiz. Peygamber'e yapılan Atıflar", *İlahiyat Akademi Dergisi* 6 (Aralık 2017), 114.

²³⁹ Ünal Kılıç-Nihal Acar, "Algılanan İslâmofobi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması" *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (Eylül 2021), 175.

²⁴⁰ Hasan Gökmen, "Hollandalı Politikacı Geert Wilders'in "Fitna" Filmi Çerçevesinde Bir Algı ve İmaj Olarak İslâmofobi", 90.

²⁴¹ Kılıç-Acar, "Algılanan İslâmofobi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması", 179.

²⁴² Gökmen, "Hollandalı Politikacı Geert Wilders'in "Fitna" Filmi Çerçevesinde Bir Algı ve İmaj Olarak İslâmofobi", 87.

²⁴³ Fatih Orhan, "Cihad Kavramı Üzerinden İslâm'a Sürülmek İstenen Leke: Terör", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (Kasım 2015), 89.

kullanılmaktadır.²⁴⁴ Kur'an'ın “Onlara “Yeryüzünde düzeni bozmayın” denildiğinde, “Hayır, biz yalnızca ıslah edenleriz” derler”²⁴⁵ âyetiyle insanlara zulüm ve haksızlık ettikleri halde kendilerini haklı göstermeye çalışan kimselerin ikiyüzlülüğü aktarılmaktadır.

5.1.3. Misyonerlik

Misyonerlik genelde dinî bir geleneği, özelde ise Hristiyan dinîni yayma hususunda dünya genelinde yürütülen düzenli ve örgütlü bir faaliyeti ifade etmektedir.²⁴⁶ Kilise tarafından vaaz için görevlendirilmeyi ifade eden misyon terimi, İsevî toplumların kolonilere din görevlilerini göndermesi anlamına gelmektedir. Misyon ve misyonerlik, sömürge bölgelerinin hristiyanlaştırılması bağlamında da kullanılmıştır. Misyonerlerin İslâm ülkelerine yönelik yoğun çalışmaları, Batılı milletlerin sömürge faaliyetlerine paralel biçimde ortaya çıkmıştır. Bu tür çalışmalar siyasî, ekonomik ve sosyal alt yapıları dayandırılmıştır.²⁴⁷ Özellikle eğitim kurumları üzerinden devam eden misyonerlik çalışmaları²⁴⁸ kültürel aşınmayı amaçlarken, bulundukları İslâm ülkelerinde Müslümanlar arasında etnik kimliğe dayalı ayrımcılığın yaygınlaşmasına da neden olmuşlardır.

Her bölgeye yahut millete farklı tutum ve tavır uygulayan misyonerlerin müslümanlara yönelik son iki yüzyıllık çalışmalarında, Hristiyanlığın anlatılması yanında müslümanlarda İslâmî inanç ve değerlerle ilgili çeşitli kuşkular uyandırarak, onları kendi kimlik ve değerlerine yabancılaştırmaya yönelik çalışmalar oldukça dikkat çekicidir.²⁴⁹ Bazı özel kuruluş ve şirketler tarafından finanse edilen bu çalışmalar, günümüzde birçok televizyon programı, gazete ve dergi yayınıyla faaliyetlerini arttırarak devam ettirmektedir.²⁵⁰ Bu tür çalışmalar İslâm toplumu içinde ayrışmalara, kimlik kaybına ve nihayetinde sosyal birlikteliğin bozulmasına sebep olmaktadır. Bu durum, Müslümanların imanında sarsıntıya sebep olarak, fitneye zemin hazırlamaktadır. Hz. Peygamber'in “Karanlık gecelerin parçaları gibi olan karışıklıklar gelmeden önce hayırlı amellere koşun. O günlerde kişi mümin olarak sabahlayıp, kafir olarak akşamlar. Kimileri de mümin olarak akşamlayıp, kafir olarak sabaha çıkar. O gün insanlar dinlerini, dünyalık menfaat

²⁴⁴ Orhan, “Cihad Kavramı Üzerinden İslâm'a Sürülmek İstenen Leke: Terör”, 90.

²⁴⁵ el-Bakara 2/11.

²⁴⁶ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/193; Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, 328.

²⁴⁷ Gündüz, “Misyonerlik”, 30/196.

²⁴⁸ Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, 332.

²⁴⁹ Gündüz, “Misyonerlik”, 197.

²⁵⁰ Kılıç, “Misyonerlik ve Türkiye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri”, 340.

karşılığında satacaklardır.”²⁵¹ hadisini, misyonerlik çalışmalarının Müslüman toplumunda oluşturduğu tehlikeleri anlamak açısından dikkat çekici bir bağlam sunmaktadır.

5.1.4. İctihad Farklılıklarını Fitneye Dönüştürme

Yüce Allah insanları birbirlerinden farklı eğilimlere sahip biçimde yaratmıştır. Bireyler ve kurumlar arasında herhangi bir ihtilafın yaşanmadığı, herkesin aynı inanç ve düşünce tarzına sahip olduğu bir toplumun inşası mümkün değildir. Aynı dine inanan ve aynı değerlere sahip kimselerin bile bu inanç ve değerlere karşı algı ve düşünceleri genellikle bir diğerine karşı farklılık taşımaktadır. İnsan tabiatında var olan bu durum istismar edilmediği sürece bir rahmet olarak değerlendirilmiştir.

Müsbet manadaki ihtilafın rahmet olarak değerlendirilmesine rağmen, fikri ayrılıkların insanları kutuplaştırarak ictihad farklılıkları üzerinden kaos yaratılması ne İslâm’da ne de şer‘i hukukta kabul edilebilir bir durumdur.²⁵²

İtikâdî ve amelî fırkaların ortaya çıkmasında nasların te’vîlindeki ihtilaflar etkili olmuştur. Mezhep farklılıklarının zamanla taassub boyutuna varması ve tekfir anlayışının yerleşmesi, savaflara dahi gerekçe teşkil etmiştir. İslâm tarihinde Hâricî ayaklanmalarıyla yaşanan dahili fitneler birçok insanın ölümüne sebep olmuştur.²⁵³ Din kaynaklı her ayrışma ve bölünmenin fitne olarak kabul edilmesi, tarihsel süreçte yaşanan acı tecrübelerle yakından ilgilidir.²⁵⁴ Bilhassa İbn Hazm gibi bazı hukukçular, günah işleyen kimselerin tekfir edilmesi gerektiği, kadere imanın reddedilmesi, Yüce Allah’ın ilminin sınırlı olduğu yönündeki görüş ve ictihadları örnek gösterilerek, bu tür düşünceleri savunan kimselerin fesada sebep olduklarını ifade etmiş ve bu kimselerin tutumunu eserinde bağı ve hırâbe suçları kapsamında ele almıştır.²⁵⁵

²⁵¹ Tirmizî, “Fiten”, 30 (No. 2195).

²⁵² İbn Mâce, “Fiten”, 20 (No. 4013); Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 30 (No. 4762); Yûsuf el-Karadâvî, *Dirâsetü fi-Fikhi Mekâsîdî’ş-Şeria* (Kahire: Dârü’ş-Şuruk, 2006), 57-58-65.

²⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm*, 3/13-14.

²⁵⁴ Ebû Ali Kivâmüddîn (Gıyâsüddeve, Şemsülmille) Hasen b. Ali b. İshâk et-Tûsî (*Siyâsetnâme*. Katar: Dârü’s-Sekafe, 1407), 234-235; Ebû Bekr Şems’ül-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, neşr. Muhammed Hasan İsmail (Beyrut: Daru’l Kütübi’l-ilmiyye, 1438/2017), 10/132-133; Onay, “Toplumsal Şiddet Bağlamında Fiten Hadislerine İlişkin Bir Değerlendirme”, 39.

²⁵⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 11/334.

5.1.5. Şer‘i Hükümleri Literal Anlamlara Hapsetme

Naslar, değişen ve gelişen hayat şartları dikkate alındığında, dinî hayatın sorunlarının tamamına ilişkin açık çözümler sunmaz. Bu sorunların, nasların ortaya koyduğu genel hükümler ve alimlerin asırları aşan tecrübeleri ışığında çözüme kavuşturulması gerekir. Bu noktada şer‘î hükümleri nasların yalnız lafzî manalarına hapsetmek, hükümlerin zaman, mekan ve toplumsal şartlarla ilişkisini göz ardı etmek hatalı sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu da doğal olarak hükümlerde İslâm hukukunda gözetilen maslahat ve makâsıd gibi ilkelerin göz ardı edilmesi neticesini doğuracaktır.

Böyle bir durumda ya İslâm’ın günün problemlerine ve toplumsal şartlara karşı yetersiz olduğu veya topluma yoruma kapalı hükümler dayatılarak daha büyük fitnelerin ortaya çıkmasına neden olunacaktır. Nitekim İslâm tarihinin ilk dönemlerinde ortaya çıkan gruplardan olan Haricîler, âyette geçen “*Hüküm ancak Allah’a aittir*”²⁵⁶ ifadesinden, yüce Allah’ın hükmün kaynağı olması konusunu yanlış anlamış, insan iradesine hukuk düzleminde hiçbir şekilde yetki tanımayarak İslâm toplumunda büyük fitnelere sebep olmuşlardır. Âyet ve hadislerin tefsir ve te’vîl edilmesinde karşı duruş sergileyen Selefiler ve Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884) gibi bazı alimlerin yaklaşımı dışında²⁵⁷ İslâm hukukunun kolaylık ve kuldan zorluğu kaldırma temelleri üzerine kurulduğu düşüncesi Müslüman hukukçuları Kur’an ve hadisi yorumlayarak hüküm istinbatında bulunmaya yönlendirmiştir. Kaldı ki Hz. Peygamber’in bizzat kendisi gerekli durumlarda nassı yorumlama ihtiyacı duymuştur.²⁵⁸ Fakihler de nassın te’vîl ve tefsire açık olan metinlerinden hüküm istinbatında bulunarak karşılaştıkları hukukî problemlere çözüm arayışında olmuşlardır.²⁵⁹

5.1.6. Din İstismarı

Din istismarı en yalın haliyle Allah’a karşı ihlas ve samimiyeti terk ederek Allah’ın rızası dışında maddi veya manevi çıkar sağlamak amacıyla dini araç kılmaktır. İslâm tarihinin tanıklık ettiği nifak hareketlerinde din ne yazık ki bir istismar aracı olarak

²⁵⁶ el-En’âm 6/57; Yûsuf 12/40.

²⁵⁷ Hilâlî, *Tefsîru Süfyân b. ‘Uyeyne*, 53-54-55-56; Şâtibî, *el-Muvâfakat*, 1/131.

²⁵⁸ Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el- Hilâlî, *Tefsîru Süfyân b. ‘Uyeyne* (Riyad: el-Mektebetü’l İslâmî, 403-1983), 59-60-66.

²⁵⁹ Hilâlî, *Tefsîru Süfyân b. ‘Uyeyne*, 53; Murat Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamberin İctihad Ve Tasarrufları* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 232-236.

kullanılmıştır.²⁶⁰ İslâm'a hizmet adına yola çıkan kişi ve gruplar tarafından Kur'an ve hadis metinlerinin keyfi yorumlamalara konu olması, maddi çıkar elde etme, siyasi rant sağlama amacıyla gerçekleştirilen söylemler, dinin tahrif edilerek insanların hakiki İslâm inancından uzaklaşmasına neden olmaktadır.²⁶¹ Halbuki bu metinlerin sosyal statü veya maddi kazanç elde etmek veya herhangi bir gerekçeyle istismar edilmesi, kesin bir şekilde haramdır. Hz. Peygamber “*Kişi az bir dünya menfaatine karşı dinini satar*”²⁶² buyurarak bu durumu ifade etmektedir.²⁶³

İslâm hukukuna göre İslâm'ın temel dinamiklerini, İslâm adına hiç kimsenin değiştirmek gibi bir salahiyeti yoktur. Bu nedenle şer'i hükümlere karşı dezenformasyon üreten kişiler hakkında İslâm hukukçuları şartların gerektirmesi halinde ağır yaptırımların uygulanabileceğini kabul etmişlerdir.²⁶⁴

Hz. Peygamber'in “*Siz, sizden önceki ümmetlerin yoluna kulaç kulaç, arşın arşın, karış karış uyacaksınız. Hatta onlar, bir keler deliğine girseler siz de oraya gireceksiniz*”²⁶⁵ hadisini toplum üzerinde manevi otoritesi bulunan din bilginlerinin dinî tebliğ sorumluluklarını yerine getirmedikleri taktirde, özellikle câhil halk tabakasının dinî anlamda deformasyona ne denli açık olacağı gerçeğiyle ilişkilendirmek yerinde olacaktır.

Son dönemlerde İslâm âlimlerinin, toplumsal krizlerin hakim olduğu süreçlerde şer'i hükümleri insanlara ulaştırmaktan kaçınmaları, toplumda kaosun artmasına neden olan unsurlar arasında gösterilebilir. Ortaya çıkan olumsuzluklara sessiz kalan ve Müslümanlara rehberlikte bulunmayan âlimlerin bu durumu, üzerlerine düşen misyonu yerine getirmemeleri nedeniyle, olası fitnelere zemin hazırlayan bir unsur haline dönüşmektedir.

²⁶⁰ Ali Ertan Ulukan-Musa Bilgiz, “Kur'an'da Din İstismarını İfade Eden Bazı Kelimeler”, *Kafka Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (Ocak 2023), 80-81.

²⁶¹ Ulukan-Bilgiz, “Kur'an'da Din İstismarını İfade Eden Bazı Kelimeler” 85-87.

²⁶² İbn Mâce, “Fiten”, 10 (No. 3962).

²⁶³ Önceleri cemaat olarak bilinen bu grupların, daha sonraları din adına örgütlenme faaliyetleri içerisinde oldukları da görülmektedir. Dinî hassasiyetlerin istismar edilerek çıkartılan fitnenin yakın geçmişimizdeki en büyük örneği olan fetö örgütü yüzünden ülkemiz elim bir darbe hadisesi yaşamış, 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan elim hadiselerde 240 insanımız hayatını kaybetmiştir.

²⁶⁴ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Reddü'l Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1386/1976), 4/64-65.

²⁶⁵ İbn Mâce, “Fiten”, 17 (No. 3994).

5.2. Siyaset Temalı Fitne

Geçmişe bakıldığında Müslümanlar arasında tefrikaya neden en ciddi unsur siyasî gerekçelerle ortaya çıkan fitneler olmuştur. Hz. Peygamber ileride ortaya çıkacak siyasî mahiyette pek çok fitne olacağını haber vermiştir. Hadis rivayetlerinde fitne hakkında ümmete yapılan uyarılar, sahabe döneminden itibaren fitne kelimesinin siyasî çalkantıları da ihtiva edecek şekilde anlaşılıp yorumlanmasına neden olmuştur.²⁶⁶

5.2.1. Devlet Yönetiminde Ehliyet ve Liyakati Dikkate Almamak

İslâm siyaset düşüncesinde yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişki, adalet, ehliyet, emanet, biat ve istişare gibi temel kavramlar üzerine kurulmuştur.²⁶⁷ Fıkıh literatüründe toplumun yönetilmesine dair ideal bir siyaset çerçevesi oluşturulurken, güncel siyasette bu idealden sapma ihtimali sürekli göz önünde bulundurulmuştur. Siyaset, toplumla iç içe geçmiş bir yapıya sahip olsa da fakihler, güçle olan yakın ilişkisinden dolayı sıklıkla adalet vurgusu yapmıştır.²⁶⁸

İslâm hukukunda fertlere siyasî ve kamusal alanda bir çok hak tanınmış, Müslümanların siyaset anlayışında devletin sultanı belli bir zümrenin keyfi yönetim ve uygulamalarına bırakılmamıştır. Siyasî yönetime iştirak hakkı, yöneticilerin azledilmesi veya yargılanması, devlet reisinin diğer vatandaşlarla eşit hukukî sorumluluklara sahip olması siyasî hak ve yetkiler arasındadır.²⁶⁹ Devlet yönetiminde ehil kimselerin bulunması elzem görülmüş, Müslüman yöneticilere “İslâmi emirlere karşı olunmadığı sürece” itaat edilmesi istenmiştir.²⁷⁰

Müslümanlar arasındaki ilk fitneler, genellikle siyasî karakterli olmuştur. Özellikle, liyakatsiz kimselerin, baskı ve cebren yönetime getirilmesi siyasî alanda görülen en ciddi problemler arasındadır. İslâm’ın ilk dönemlerinde halife seçimleri, geniş halk katılımı ve

²⁶⁶ İbn Mâce, “Fiten”, 10 (No. 3962); Onay, “Toplumsal Şiddet Bağlamında Fiten Hadislerine İlişkin Bir Değerlendirme”, 36-37.

²⁶⁷ Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 129-130; Üdeh, *et-Teşrî’u l-cinâ’iyyü l-İslâmî*, 1/21.

²⁶⁸ H. Yunus Apaydın, “Siyaset”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/295-296.

²⁶⁹ Mevdûdî, *İslâmda Hükümet*, 515-718; Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerin Yürürlüğü*, 220.

²⁷⁰ Müslim, “İmâre”, 8 (No. 1837); Ferrâ, *el-Emr bi l-ma rûf ve n-nehy ani l-münker*, 61-62; Üdeh, *et-Teşrî’u l-cinâ’iyyü l-İslâmî*, 1/46; Yüksel Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 238.

onayıyla yapılmıştır. Bu seçimlerde yetkinliği toplum tarafından kabul gören kişiler tercih edilmiştir.

Buradan çıkarımda bulunan âlimler, Müslüman yöneticiler hakkında bir çok kriter belirlemişlerdir.²⁷¹ Bu çerçevede, idare makamına layık kişilerin ümmetin en hayırlısı, yönetim kabiliyetine sahip kişiler olmasının önemine vurgu yapılmıştır. Kaldı ki sadece devlet liderleri değil, istişare meclisinde bulunarak kendilerini yönlendirecek kişilerin de en az seçilecek kimseler kadar bilgi ve deneyim sahibi olmaları gerekmektedir. Aksi taktirde ortaya çıkan problemler çoğu defa bütün bir toplumun felaketine sebep olabilmektedir. Karadâvî “Müslümanları zillet ve fakirliğe atan, güçsüzlüğü sömürüye neden olan asıl neden İslâm’ın ilke ve değerlerinden uzaklaşan ve bunu halklara dikte eden devlet yöneticileridir.”²⁷² Bu bağlamda Karadâvî, böyle bir durumda yaşanacak tüm olumsuzlukların sorumluluğunu devlet yöneticilerine yüklemektedir.

5.2.2. Âyet ve Hadisleri Bağlamı Dışında Tefsir ve Te’villerle Siyasetin Malzemesi Yapmak

Âyet ve hadislerin yanlış yorumlanması veya art niyetli te’villerle istismar edilmesi, toplumda anlaşmazlıklara ve ayrışmalara yol açmıştır. Oysa ki nasları yorumlama pratiği olan te’vîlin amacı, âyet ve hadislerin doğru anlaşılmasına yardımcı olmak iken, ilk asırdan itibaren müslümanlar arasında ortaya çıkan dinî-siyasî ihtilaflarda te’vîlin önemli bir role sahip olduğu görülmektedir.²⁷³ Hilafetin kureyşîliği, Ridde olayları, Hz. Osman’ın şehid edilmesi, Cemel ve Sıffîn muharebeleri ve Hz. Ali’ye karşı ortaya çıkan Haricî isyanları gibi birçok siyasî-sosyal hadisede meselenin haklılığına dayanak oluşturma saikiyle sıklıkla te’vile başvurulmuştur. Şîa, Mu’tezile ve Hâricîlik gibi itikadi ve siyasî kimlikli mezheplerin ortaya çıkması da aynı sebeplere dayanmaktadır. Mezhepler arasında görülen düşünce farklılıkları zamanla daha da derinleşerek, Müslümanlar arasında kutuplaşmalara ve ideolojik yaklaşımlara sebep olmuş, netice itibariyle birçok kişi bu ayrışmaların sebep olduğu çatışmalarda hayatını kaybetmiştir.

²⁷¹ Mâverdî, *Ahkâmü’s-sultâniyye*, 6.

²⁷² Abdülkadir Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz* çev. Beşir Eryaysoy (İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 1982), 283.

²⁷³ Abdülbaki Deniz, “Siyasî ve Sosyal İhtilfların Oluşmasında Te’vîl Olgusu”, *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi (AGİİD)* (Erişim 21 Haziran 2024), 107.

5.2.3. İdeolojik Gruplaşmaların Yarattığı Sorunlar

Müslümanlar arasındaki ihtilafların gruplaşmalara yol açması ideolojik fırkalaşmaları ortaya çıkarmıştır. Bir Müslümanın devlet yönetimi ve idareciler hakkında görüş ve düşüncelerini ifade etme hakkı vardır. Fitne endişesi bulunmayıp, cemiyete bir zarar gelmediği sürece devlet kendisine müdahale de edemez. Fakat kişilerin meşru yönetime karşı cemiyette anarşi yaratacak söylemlerde bulunarak fitne ve ihtilafa yol açmasına veya devlete başkaldırmasına müsamaha gösterilmemiştir. Bilhassa toplumda kaos yaşandığı kritik dönemlerde bu tür kimseler hakkında, devlet yöneticileri çeşitli yaptırımlarda bulunmuşlardır.

Hz. Peygamber'in fitne hakkında yaptığı uyarılar neticesinde önde gelen bir çok sahabe "Üzerinize başı kuru üzüm gibi siyah, Habeşli bir köle bile tâyin edilse dinleyin ve itaat edin."²⁷⁴ hadisini göz önünde bulundurarak özellikle fitnenin baskın bulunduğu dönemlerde aktif siyasetten kendilerini geri çekmişlerdir.²⁷⁵

5.3. İktisad Temalı Fitne

İslâm dini, mülkiyet teorisi kapsamında insanlara diledikleri miktarda mülk edinme hakkı tanımaktadır.²⁷⁶ Bununla beraber, bir başkasının malına haksız yere el uzatmak veya zarar vermek mutlak şekilde yasaklanmıştır. Bu bağlamda iktisadî hayatı alt üst ederek mülkiyete verilen zararın her türlü yasaklanmış, konu çeşitli yaptırımlarıyla İslâm ceza hukukundaki yerini almıştır.²⁷⁷

Müslümanların maddi anlamda güçlendirilmesi amacıyla Kur'an'da bir çok emir ve yasaklama bulunmaktadır. Zekatın farz kılınması, sadaka ve infakın teşvik edilmesi, temel olarak sosyal adaletin sağlanması ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesi hedeflerini taşır.²⁷⁸ Dinî açıdan zengin kabul edilen kimselerin yılda bir defa zekat yükümlülüklerini yerine getirmeleri ve ihtiyaç sahiplerine sadaka adı altında infakta bulunulması sosyal adalet

²⁷⁴ Buhârî, "Ahkam", 4 (No. 1725).

²⁷⁵ Ferrâ, *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, 74; Fatih Zengin, "İlk Dönem İslâm Tarihinde Siyasî Münzeviler", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Haziran 2021), 436.

²⁷⁶ Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 261.

²⁷⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 6/429-430-441-442.

²⁷⁸ Yûsuf el-Karadâvî, *Fikhü'z-Zekat* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1393-1973), 2/879-880-1040-1047; "a.mlf", *Müşkilâtü'l-Fakr ve Keyfe Âlecehâ el-İslâm* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 406-1985), 65; Çeliker, *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 37.

anlayışının bir yansımasıdır.²⁷⁹ Billhassa zekat, sadece bireysel bir ibadet değil, toplumsal refahı artırmaya yönelik bir sistemdir. Bir kimsenin irtidat etmesi durumunda bile, daha önce kendisine farz olan zekatın geçerliliğini yitirmemesi, zekatın sadece dinî bir vecibe olmadığını, toplumsal adaletin temini için hayatî bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.²⁸⁰

Hz. Peygamber, zekat vermekten kaçınan kimselere karşı sert bir tutum sergileyerek “Fakat kim (zekatını) vermekten kaçınırsa, şüphesiz biz onu ve malının yarısını Rabbimizin kesin emirlerinden biri olarak alınız. Muhammed 'in soyuna ondan bir şey yoktur” ifadelerini kullanmıştır.²⁸¹

Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî (ö. 1966) yönetim otoritesine hitaben, yöneticilerin toplumsal adaleti sağlamada geniş yetkilere sahip olduklarını vurgulamış ve “Bütün kapsamıyla sosyal adaleti gerçekleştirmek de bu yetkilerin içerisinde. Mesela, malî bakımdan zekat farzasının dışında adaleti ve dengeyi gerçekleştirecek, kin ve nefretleri giderecek, zenginlik ve fakirliğin zararlarını ümmetin üzerinden kaldıracak, malın insanlardan bir azınlığın elinde bulunmasının zararlarını önleyecek şekilde bir takım yeni vergiler de koyabilir” ifadeleriyle konuya dikkat çekmiştir.²⁸²

Faiz ve kumar alışkanlıkları da toplumda yol açabileceği huzursuzluklar nedeniyle İslâm'da haram kılınmış, faizli işlem yapan kimselere, pişman olduklarından emin olununcaya kadar ta'zîren hapis cezası verilebileceği ifade edilmiştir.²⁸³ Dinimiz insanların cebren, hile veya aldatma ile mallarının ellerinden alınmasına karşı çıkmış,²⁸⁴ Müslümanın mal varlığının haksız bir şekilde ele geçirilmesine neden olan tüm anlaşmalar bâtıl sayılmıştır.²⁸⁵ Hz. Peygamber, konuyu daha üst bir boyuta taşıyarak “Kim kendi malını savunurken öldürülürse şehittir” ifadesini kullanmıştır.²⁸⁶

İktisadî sistemin bozulması, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, ekonomik istikrarsızlıklar hemen her dönemde toplumlarda huzursuzluklara yol açarak kaos, isyan ve

²⁷⁹ Seyyid Kutub, *el- 'Adâletü 'l-ictimâ 'iyye fi 'l-İslâm*, 114-105; Karadâvî, *Fıkhu 'z-Zekat*, 1053-1054.

²⁸⁰ Hattâbî, *A 'lâmü (l'âmü) 'l-hadîs fi şerhi Sahîhi 'l-Buhârî*, 1/744.

²⁸¹ Müslim, “Zekat”, 26 (No. 987); İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi 'l-İslâm*, 49.

²⁸² Seyyid Kutub, *el- 'Adâletü 'l-ictimâ 'iyye fi 'l-İslâm*, 158.

²⁸³ Râzî, *Mefâtihu 'l-ğayb*, 7/108; Zeydân, *el-Medhal*, 392.

²⁸⁴ el-Bakara 2/188; Şevkânî, *Fethu 'l-kadîr*, 122; Mevdûdî, *İslâmda Hükümet*, 719-720.

²⁸⁵ İbn A'râbî, *Ahkâmü 'l-Kur'ân*, 1/137-138;

²⁸⁶ Müslim, “İman”, 61 (No. 226).

bölünmelere neden olan bir problem olarak görülmüştür.²⁸⁷ Öte yandan kişinin iktisadî durumu ile suça karışma potansiyeli arasında gözetilen kolerasyon, bireyi ve toplumu ekonomik hayatı felç eden suçların fitne olarak görülmesi gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır.²⁸⁸ Âyetlerde, helak edildiği haber verilen Hz. Şuayb'ın kavminin özellikle yolsuzlukla anılması, dikkat çekicidir. Kur'an-ı Kerîm'in dört sûresinde (el-A'râf, Hûd, eş-Şuarâ ve el-Ankebût) Medyen halkının malî ve iktisadî ilişkilerindeki bozgunculukları, ölçü ve tartıda yaptıkları hile ve dolandırıcılıkları aktarılmıştır.²⁸⁹

Kişinin malî çıkarlarını din ve etik ilkelerinden önde tuttuğu zamanlarda iktisadî fitnenin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda her türlü dolandırıcılık ve kartelleşme, gasp, hırsızlık, haksız kazanç, rüşvet, hile, zimmet ve yolsuzluk ve yol kesicilikle insanların mallarına el koymak, faiz ve kumar gibi ekonomik hayatı altüst eden fiiller fitne kapsamında yer almaktadır.²⁹⁰ Sosyal hayatın dengelerinin bozulması bir yana genel ahlâkî problemlerin de ortaya çıkmasına neden olan bu tür eylemler, sağlıklı bir toplum için oldukça zararlı olmakta ve dinen yasaklanmaktadır.²⁹¹

İktisadî fitne, toplumun farklı kesimleri arasında sınıfsal çatışmalara yol açarak toplumsal dayanışmayı zayıflatır. Nihayetinde bu durum toplumsal düzeni tehdit eden bir krize dönüşür. Seyyid Kutub, Hz. Osman'ın şehid edilmesini ortaya çıkaran fitneleri şu cümlelerle ifade eder: “Servetlerin bir tarafta yığılıp büyümesi oranında, diğer tarafta fakirlik ve yoksulluk vardı. Aynı şekilde kin ve kırgınlık da vardı. Bütün bunlar üstüste birikip, İslâm düşmanlarının faydalanacağı ve sonunda Hz. Osman'ı alıp götürecek azgın bir fitne haline dönüşmekte gecikmedi. Bu fitne, Hz. Osman'la birlikte İslam ümmetinin güven ve huzurunu da alıp götürdü. Onu büyük bir çalkantıya ve fevriyeye teslim etti.” Seyyid Kutub, bu sözleriyle sosyal adalete gölge düşürecek en küçük bir hadisenin bile İslâm toplumu için çok büyük tahribatlara neden olacağını belirtmiştir.²⁹²

5.3.1. İslâm Hukukunda Ekonomik Faaliyetlerin Düzenlenmesi

İslâm'da serbest piyasa ekonomisi vardır, bu nedenle ticarete belli bir kar haddi

²⁸⁷ Karadâvî, *Müşkilâtü'l-Fakr ve Keyfe Âlecehâ el-İslâm*, 3-7.

²⁸⁸ Seyyid Kutub, *el-Adâletü'l-ictimâ'îyye fi'l-İslâm*, 61-62.

²⁸⁹ el-A'râf 7/85-93; Hûd 11/84-95; eş-Şuarâ 26/176; el-Ankebût 29/37; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 669-670.

²⁹⁰ Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/1053.

²⁹¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7/140-141.

²⁹² Seyyid Kutub, *el-Adâletü'l-ictimâ'îyye fi'l-İslâm*, 173-174.

konulmamıştır. Ancak iktisadî hayatın bazı sınırları ve ilkeleri bulunmaktadır.²⁹³ Örneğin başkalarının ticari anlaşmalarını bozmak için kişilerin alış verişi üzerine pazarlıkta bulunmak, alım satımda garar ve hile yasaktır.²⁹⁴ İnsanları zor duruma düşürme amacıyla bir malı ederinin altında satın almak men edildiği gibi, bir ürüne fahiş fiyat uygulamasında bulunmak da yasaklanmıştır. İslâm devletlerinde hisbe teşkilatının kurulmasının temel amaçlarından biri de piyasa denetiminin sağlanarak ölçü, tartı alet ve birimlerindeki hileler, her türlü iktisadî muameledeki aldatmalar, vaktinde ödenmeyen borçlar, ticarî ve içtimaî hayatta sıkça karşılaşılan ve bir yönüyle de kamu düzeninin ihlali sayılan çekişmelerin çözüme kavuşturulması olmuştur.²⁹⁵

Hz. Peygamber, toplum maslahatı için mali tedbirler almıştır. Müslümanların iktisadî hayatta aldatılmamaları için ticari ilkeler belirlemiş ve karaborsayı yasaklamıştır.²⁹⁶ Bu ilkelerin aşılması durumunda devlet yöneticilerinin duruma müdahale etme hakları bulunmaktadır.²⁹⁷ Bu nedenle İslâm hukukçuları, esnaf birliklerinin tekelleşme yaparak diledikleri fiyatlarla mal alıp satmalarının zulüm, bağı ve fesad olduğunu belirtmiş, devletin bu kimselerin ellerindeki mallara piyasa değeri üzerinden narh koymasını gerektiğini söylemişlerdir.²⁹⁸

5.4. Irkçılık Fitnesi

Irkçılık fitnesi toplum bireylerini ırk temelli ayırıştırarak, insanlar arasında nefret ve düşmanlığa sebep olan bir fitne türüdür. İslâm'ın eşitlik ve adalet ilkelerine doğrudan aykırı olan bu anlayış, çeşitli âyet ve hadislerde yasaklanmıştır. Yüce Allah insanlar arasında kavmiyetçiliğe dayalı ayrımcılığı reddetmiş, kişilere üstünlük sağlayan ölçütün ancak takva

²⁹³ Seyyid Kutub, *el-‘Adâletü'l-ictimâ'îyye fî'l-İslâm*, 103-108.

²⁹⁴ el-Muttaffîfîn 83/1-3; Hattâbî, *A'lâmü'l-İlâmü'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 2/1048; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 7/478-479.

²⁹⁵ Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 80; Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Hisbe fî'l-İslâm* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 15-17-18; Cengiz Kallek, “Hisbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/134.

²⁹⁶ Hayreddin Karaman, Ahmet Özdemir, *Fıkhi Bilgi ve İlkeler Işığında Eşya ve Şahsın Hukuku* (İstanbul: Kitabî Yayıncılık, 2019), 78; Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamberin İçtihad Ve Tasarrufları*, 328.

²⁹⁷ Kallek, “Hisbe”, 18/143.

²⁹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turuku'l-hükmiyye*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî (Beyrut: Darü'l-Risaletu'n-Naşirun, 1953), 243-245-247.

olduğunu bildirmiştir.²⁹⁹ Hz. Peygamber de “*İrkçılığı, soydaşının zulmünü desteklemek*” *olduğunu belirterek “İrkçılık davası güden bizden değildir”*”³⁰⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Toplumun temel odak noktası insandır. Rengi, ırkı, cinsiyeti ne olursa olsun, toplum bireylerden ve bireylerin birlikteliğinden oluşur. İslâm’ın insana bakışında ırka dayalı bir üstünlük kabul edilmezken, fıkıhta hukukî ilişkiler bağlamında ırkın belirleyici bir etkisi yoktur.³⁰¹ İslâm inancı, ırk ve kavmiyetçilik asabiyetini tanımamış, ayrı millet veya ayrı ırktan olmayı bir çekişme veya üstünlük sebebi olarak kabul etmemiştir.³⁰² Dolayısıyla insanlar arasında renk, cinsiyet ve fiziksel farklılıklara bağlı bir değer hiyerarşisinden söz edilmesi mümkün değildir.³⁰³ Bu tür yaklaşımlar ümmet birliğini bozmaya yönelik eylemler olarak değerlendirilmiş, kişinin ırkı, nesebi veya sahip olduğu maddi konumuyla övünmesi cehâlet olarak adlandırılmıştır.³⁰⁴ Kur’an’da “*Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık*” buyrulmaktadır.³⁰⁵ İslâm, insana değer vermiş ve onu rengine, cinsine, dinine, dili ve vatanına, veya sosyal konumuna bakmaksızın sırf insan olduğu için değerli görmüştür.

İrkçılığı eski bir hastalık olarak nitelendiren İslâm dini, insanların birbirlerine karşı farklılıklarını kimlikleştirerek büyüklük taslamasını haram saymıştır.³⁰⁶ Hz. Peygamber de ümmetini bu fitneye karşı uyarmış ve “İrkçılığa çağırın bizden değildir” buyurmuştur.³⁰⁷

İnsan, fitratı itibariyle kendisiyle sosyo kültürel bağları olan, aynı tarihi geçmişe sahip olduğu ve aynı dili konuştuğu bir gruba karşı doğal olarak yakınlık duymaktadır. Ancak bu yakınlık hissinin başka toplumlara karşı nefret üreterek, ideolojik bir saplantıya dönüşmesi İslâm dininin müntesiplerinden talep ettiği insanî ve ahlakî bir duruş değildir. Zira İslâm’a göre, hangi ırktan, cinsten ya da sosyal tabakadan olursa olsun herkes insanlık onuru bakımından eşit yaratılmıştır.³⁰⁸ Bu yüzden hiçbir ayırım gözetilmeksizin temel insan

²⁹⁹ el-Hucurât 49/13; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 7/85-86.

³⁰⁰ Ebû Dâvûd, “Edep”, 123 (No. 5119-5121).

³⁰¹ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/24.

³⁰² Buhârî, “İman”, 8 (No. 13); İbn Mâce, “Fiten”, 7 (No. 3948); Mevdûdî, *İslâmda Hükümet*, 291.

³⁰³ Mahmut Dündar, “İslâm’ın İrkçılık Karşısındaki Tutumu ve Kardeşlik Eğitimi”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Ağustos 2017), 277.

³⁰⁴ Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 267.

³⁰⁵ el-Hucurât 49/13; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 7/85-86.

³⁰⁶ el-Hucurât 49/11; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 7/82-83-84; Bingöl, “Kur’an’a Göre Ötekiler”, 321.

³⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Edep”, 123 (No. 5121).

³⁰⁸ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/24; Baloğlu, *İrkçılık*, 292.

hakları arasında yer alan inanç, düşünce ve ifade özgürlüğü gibi temel haklar İslâm hukukunda herkese ilkten tanınan haklar olmuştur.³⁰⁹

Hz. Peygamber “İrkçılığa davet eden ırkçılık üzere ölen câhiliyye üzere ölmüş olur”³¹⁰ buyurarak ırkçılık anlayışının İslâm inancında yer edinemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Kaldı ki Kur’an’ın Müslüman bir topluluk için ortaya koyduğu ümmet kavramı, tarih boyunca en kapsayıcı üst kimliklerinden birisi olagelmiş ve Müslümanlar için en büyük sosyal birliğin adı olmuştur.³¹¹ İrkçılığın fitne sebebi olduğunu gören İslam dini, bunun yerine ümmet ve kardeşlik bilincini geliştirerek takvayı üstünlük ölçüsü olarak kabul etmiştir.³¹² Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de bütün insanların yaratıldığını buyurmakta, üstünlüğü yalnızca kendisine karşı itaatın gerçekleşmesi şartına bağlamaktadır. İslâm inancına göre dil ve renk ayrılığı ile sosyal farklılaşma Allah’ın rahmet eseri olan bir nimet ve O’nun ilim ve kudretini ortaya koyan bir alâmettir.³¹³

İslâm dininde, dünyanın neresinde bulunursa bulunsun, ırkına, diline bakılmaksızın tüm Müslümanlar tek ümmet olarak değerlendirilmiştir.³¹⁴ Yüce Allah, Müslümanlardan birlik ve beraberlik içerisinde bulunmalarını istemiş,³¹⁵ önceki ümmetlere gibi tefrikaya düşmelerini haram kılarak³¹⁶ böyle bir durumun sosyal hayatta çalkantılara, bölünüp parçalanmalara neden olacağını haber vermiştir.³¹⁷

5.4.1. Öteki’leştirme

Hz. Peygamber’in, vefatından kısa bir süre önce irad ettiği ve bir anlamda vasiyet niteliği taşıyan veda hutbesinde kesin bir dille yasaklanan ırkçılık,³¹⁸ ne yazık ki ilk halifeler döneminden itibaren müslümanlar arasında bir şekilde yayılma fırsatı bulmuştur. Emevî ve Hâşimî kabileleri arasındaki rekabet nedeniyle ortaya çıkan bu durum, İslâm’ın asli siyaset nizamını o dönem için altüst etmiştir.³¹⁹ Hilâfet yönetiminin saltanata dönüşmesi sonrasında

³⁰⁹ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/29-34.

³¹⁰ İbn Mâce, “Fiten”, 7 (No. 3948).

³¹¹ Bingöl, “Kur’an’a Göre Ötekiler”, 321.

³¹² Dündar, “İslam’ın İrkçılık Karşısındaki Tutumu ve Kardeşlik Eğitimi”, 277.

³¹³ İbrâhîm 14/4; er-Rûm 30/22; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 6/98-99.

³¹⁴ el-Mü’minun 23/ 52; el-Enbiya 21/ 92; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 5/279.

³¹⁵ Âl-i İmrân 3/103; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 2/298; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 235-236.

³¹⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsîri’l-Kur’ân*, 2/301.

³¹⁷ el-Enfâl 8/46.

³¹⁸ Tirmizî, “Fiten”, 2 (No. 2159).

³¹⁹ Mevdûdî, *İslâmda Hükümet*, 326.

ırkçılık, Arap olmayan kimselere karşı mevâlî “köle” kavramının kullanılmasıyla siyasî lügatta adeta kurumsallaştırılmıştır.³²⁰ Bu durum, benzer bir yaklaşımın Arap olmayan milletler tarafından Araplara karşı ortaya konulmasıyla müslümanlar arasında asırlarca devam edecek çekişmelerin yaşanması neticesini verecektir.

İrkçılık, özellikle son iki yüzyıldır dünya siyasetinin şekillenmesine de damga vurarak ulus-devlet anlayışının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Osmanlı gibi büyük bir imparatorlukta yaşanan parçalanmaların ekseriya milliyetçiliğe dayanan isyanlar nedeniyle gerçekleşmesi, ırkçılığın İslâm ümmeti için ne kadar büyük bir fitne olduğunun tarihi bir kanıtı gibidir. Ülkemizde de bu fitnenin yansıması olarak, etnik temelli farklılıklar üzerinden oluşturulmaya çalışılan yapay ayrımcılık, asırlarca bir ve beraber olan milletimizin zarar görmesine ve on binlerce insanımızın hayatını kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Halbuki ırkçılık ve bölücülük fitnesi içerisinde ölen ve öldürenlerin büyük bir ceza ile karşılaşacakları dile getirilmiştir.³²¹

İrkçılık, faşizm, terör ve soykırım eylemlerine neden olan “ötekileştirme” kültürünün yaygınlaşması, asrımızda yaşanan sosyal, etnik ve din eksenli huzursuzlukların başat faktörlerindendir. Bu durumun problem olmaktan çıkarılması ise etnik, siyasal ve düşünsel farklılıkların bir çeşitlilik olduğu şuurunun topluma kazandırılmasıyla mümkündür.³²²

5.5. Medyanın Kötü Amaçlar İçin Kullanılması ve İstismarı

İslâm hukuku insanlara görüş ve fikir hürriyeti tanımaktadır. Ancak kendi düşüncelerini başkalarına kabul ettirmek için gerçeğe aykırı bilgilerle insanları aldatma³²³ veya dezenformasyon üretilmesini kabul etmemektedir.³²⁴ Bu husus mer’î hukuk açısından da yaptırımları olan bir ilke olarak yerini almaktadır.³²⁵ Dezenformasyon, kamusal menfaatlerin ihlalidir bu nedenle bir anlamda “kamuoyuna yönelik aldatma operasyonu” olarak tanımlanmaktadır.³²⁶ Toplumda endişe, korku ve panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç

³²⁰ İsmail Yiğit, “Mevâlî” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/424.

³²¹ İbn Mâce, “Fiten”, 11 (No. 3964).

³²² Yiğit, *Din Anarşi ve Terör*, 43; Baloğlu, *İrkçılık*, 13-15.

³²³ el-Hucurât 49/6.

³²⁴ Buhârî, “İman”, 4 (No. 10).

³²⁵ Turabî, *İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları*, 27.

³²⁶ Berke Celil Aktaş, *Karşılaştırmalı Hukuk Düzenlemeleri Işığında İnternet Üzerinden Gerçekleştirilen Dezenformasyon Fiillerinin Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 64; Mehmet Fatih Çömlekçi, “Sosyal Medyada Dezenformasyon Ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-GİFDER)* 7/3 (Aralık 2019), 1550-1551.

ve dış güvenliği yahut kamu düzeni ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilginin, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayılması suç olarak tanımlanmıştır.

Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği “İleride sağır, dilsiz ve kör fitneler ortaya çıkar. Kim onlara muttali olmak isterse, onu içine çekerler. Dil ile o fitnelere karışmak kılıçla katılmak gibidir”³²⁷ hadisi şerifi anlam itibarıyla bu bölümün nirengi noktasını oluştururken, bir yandan da bizler için meselenin hukukî boyutuna katkı sağlayacak mahiyettedir. Zira bu cümleler, insanların teknolojiye tamamen uzak olduğu bir zaman dilimine ait olmasına rağmen, çağın Müslümanları tarafından bu hadisin ifade ettiği mana dijital medyaya bakan yönüyle rahatlıkla anlaşılmaktadır.

5.5.1. Dinî ve Ahlâkî Değerleri İtibarsızlaştırma

Dijital medya araçlarının bilgi, haber ve iletişim sağlamadaki kolaylığı insanları bu mecraya fazlasıyla celbetmektedir. Ancak söz konusu kolaylık ve imkanların sağlanmasıyla beraber, onun kul hakkını ihlal eden, tesettür ve mahremiyeti yok sayan, toplumda fitne, ifsat ve gösterişi yaygınlaştıran, dünya hayatının gayesini unutturarak sınırlı insan ömrünü başkalarının beğenisine endekslemiş bir tipoloji üreten, insanî ve ahlâkî birtakım risklere de çanak tuttuğunu gözden kaçırmamak gerekir.³²⁸ Günümüzde deizm ve ateizm gibi inançsızlık akımları ile İslâmofobi gibi ideolojik yaklaşımların yayılmasında teknolojik araçlar sıklıkla kullanılmaktadır. Ayrıca ırkçılık, iktisadî fitne olarak ifade edilen dolandırıcılık, faiz ve kumar gibi İslâm dininde yasaklanan ve faailleri hakkında hukukî işlem gerektiren suç çeşitleri sosyal medya üzerinden pazarlamakta, bir çok kimsenin mağduriyetine neden olmaktadır.

Özellikle genç nüfus, gayrı meşru yaşantılara özendirilmekte, sanal mecralardaki bazı zararlı siteler nedeniyle aileler dağılmaktadır. Çocuk istismarları ve teşhirciliğin oldukça yayıldığı dijital ağlarda, bu tür yayınların insan kaynağını sağlamak için çocuk kaçırma, tehdit ve şantaj gibi illegal yollara başvurulmaktadır.

³²⁷ İbn Mâce, “Fiten”, 12 (No. 3968).

³²⁸ Hasan Eryılmaz, “Sosyal Medya Ahlakı”, *Tevilat* 2/1 (2021), 134.

5.5.2. Gerçeğe Aykırı Bilgi Yayma

Günümüzde sosyal ağlarda akla gelebilecek her konuda manipülatif içerikler üretmek mümkündür.³²⁹ Bugün herhangi bir alanda insanları etkilemenin en kolay ve basit yolu dijital araçları etkin kullanmaktan geçmektedir. Özellikle sahte hesapların sanal alemde yaptıkları paylaşımlar, toplumun büyük bir kesimini etkisi altına alırken, hedeflenen kitleler istenen doğrultuda yönlendirilmektedir.³³⁰

Dijital medya araçları kullanılarak ortaya atılan bir çok asılsız iddia sosyal etkileşimi yüksek siyasîler, sanatçılar, yazar ve aktivistlerce de desteklenmesi halinde önü alınamaz hadiseler yol açabilmektedir.³³¹ Kimi zaman sadece birkaç günlüğüne gündem olan bazı haberler, bazı durumlarda kanlı eylemleri netice verirken, toplumda bölücü ve ayrıştırıcı hadiselerin yaşanarak toplumsal kutuplaşmaların derinleşmesine neden olmaktadır.

Ortaya atılan iddia ve haberlerin manipülasyon içerdiği ve gerçek dışı olduğunun ortaya çıkması üzerine çoğu zaman konunun yalnızca bilgi paylaşımı veya ifade özgürlüğü kapsamında savunulması da ayrıca bir fecaat olarak değerlendirilebilir.³³² Özellikle toplumun sinir uçlarına temas eden konularda birtakım kişi, kurum ve yapıların kasıtlı olarak yalan haber ürettiği ve bu haberler aracılığıyla kitleleri etkilemek istedikleri vakıadır. Toplumun bazı kesimleri de isteyerek veya istemeyerek bu yalanlara ortak olmaktadır.³³³

İslâm dini asılsız haberleri fitne olarak değerlendirmiştir.³³⁴ Pozitif hukukta da aleni bir şekilde halka yanlış bilgi aktarımının suç oluşturması kamu barışını tehdit etmesi sebebiyledir. Bu da esasen fitnenin bir başka tanımından öte bir gerekçe değildir.³³⁵

Sosyal medyada fitne oluşturan eylemler arasında, toplumsal güvenliği ve ülke çıkarlarını tehlikeye atacak bilgi paylaşımlarında bulunmak, ekonomik veya sosyal düzeni bozmak için yanlış bilgi üretmek, insanların itibarını, mahremiyetini, fikri mülkiyetini veya

³²⁹ Aynur Tekke-Aybala Lale, “Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik” *Akademik İncelemeler Dergisi* 16/2 (Ekim 2021), 52.

³³⁰ Çömlekçi, Sosyal Medyada Dezenformasyon Ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri, 1556-1557. Tekke-Lale, “Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik”, 46-49.

³³¹ Hasan Oymak, “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”’un Getirdikleri”, *Yeni Medya Hakemli Uluslararası E-Dergi* 13 (Aralık 2022), 505-506.

³³² Turabi, *İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları*, 8.

³³³ Ayhan, “Kur’ân’ın Sosyal Medya Sorumluluğu Bağlamında Yorumlanabilecek Müdahaleleri”, 453.

³³⁴ Kaya, “Kur’an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri”, 16.

³³⁵ Turabi, *İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları*, 9.

diğer yasal haklarını ihlal etmek, inanç ve etnik kimlik üzerinden toplumda bölücülüğe sebep olmak gösterilebilir.

Fitne çıkarmak için dijital ağırları kullanan kimselerin, sebep oldukları suçlardan yargılanmaları adaletin gereğidir. Zira İslâm hukukunda ameller niyetlerle tartılır, bir fiilin hükmü kendinden amaçlanan gayeye göredir. İslâm ceza hukuku alanındaki tasarruflara bakıldığında suçların şahsiliği ve hüküm belirlenmesinde hakkaniyet ilkesi gözetildiği gibi niyet, kasıt ve saikin belirlenerek suçların önlenmesi ve suç ile ceza arasındaki dengenin kurulması yönünde adımlar atıldığı görülecektir.³³⁶ Bu durum “bir işten maksad ne ise hükm-i şer’î ona göredir” şeklinde ilkeye dönüşmüştür.³³⁷ Bu nedenle kişinin eylemlerinden niyet ve kastın tespit edilmesi halinde bu kimse hakkında hukukî süreç başlatılır.

İslâm hukukunda fert, toplum ve sosyal düzene karşı işlenen suçların cezası Allah hakkı olarak kabul edilip bu cezaların tahfifi veya affı söz konusu değildir. Ancak hadde konu olan eylemlerde suç unsurlarının oluşmaması halinde, suçluya verilecek ceza had değil ta’zîr cezasıdır. Böyle bir durumda, hakimin takdir yetkisi bulunmaktadır.³³⁸

Klasik hukuk metinlerinde doğrudan karşılığı bulunmasa da, Müslüman bireyin dünyevî ve uhrevî hayatını altüst edecek bir mecranın fitneye yol açma potansiyeli göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla fitne unsuru taşıyan eylemlerle ilgili cezai müeyyidelerin klasik kaynaklardaki yaptırımlarla sınırlı kalmayıp, çağın ihtiyaçlarına uygun bir şekilde ta’zîr kapsamında ele alınması mümkündür. Eline aldığı bir taşla muhatabına zarar veren kimse hakkında, adli işlem başlatmak mümkün olduğu halde, attığı bir tweetle topluma ayrımcılık ve bölücülük aşılama amacı taşıyan eylemlere dair bir yaptırımın olmaması veya İslâm hukukunun bu konuya kayıtsız kalacağı düşünülmesi İslâm’ın hukuk ilkeleriyle çelişecektir.

³³⁶ Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kasım es-Sülemî ed-Dımaşkî, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihî'l-enâm* (Kahire: Mektebü'l Külliyyetü'l-Ezheriyye, 1414/1994), 1/59; Şimşek, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamberin İctihad Ve Tasarrufları*, 307.

³³⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 1/40-41.

³³⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 12/377-378; Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'ıyyü'l-İslâmî*, 1/106; Ertuğrul Gazi Tuncay, “İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar”, *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 (2017), 83.

Bu bağlamda günümüzde fitne unsuru taşıyan eylemlerde cezanın yalnızca klasik kaynaklarda belirtilen yaptırımlarla sınırlı kalması düşünülemez Aksi taktirde kişinin muamelata konu olan bir çok eylemi hakkında hukuki süreç işletilemeyecektir.³³⁹

5.5.3. Terör Örgütlerine Alan Açma

Kur'an'ı Kerim, toplumsal hassasiyetlerin üst düzeyde seyrettiği zaman dilimlerinde yayılan bilgilerin paylaşımı konusunda hassasiyet gösterilmesini istemektedir. Aksi taktirde olası problemlerin can yakıcı boyutlara varabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur.³⁴⁰ Oysa günümüzde insanlar hakkında çeşitli ithamlar, dinî ve millî değerleri aşağılayıcı ifadeler kullanılmaktan çekinilmemektedir. Bilhassa dijital medya araçları tarafından ortaya atılan bir çok iddia kamuoyunda infiale sebep olabilecek niteliktedir ve ne yazık ki bu tür hadiseler sosyal etkileşimi yüksek kesimler sanatçılar, yazar ve aktivistler de katılmaktadır. Çoğu zaman birkaç günlüğüne gündem olan bazı haberler, kimi zaman daha zararlı boyutlara ulaşabilmekte ve toplumda bölücü ve kutuplaştırıcı olayların yaşanmasına neden olabilmektedir.

Günümüzde terör faaliyetleri gerek devlete karşı casusluk, gerek sosyal platformlarda terör örgütlerinin propaganda yapmaları şeklinde değişim ve dönüşüm göstermiştir.³⁴¹ Son yıllarda gerçekleşen eylemlere bakıldığı zaman terör örgütlerinin çalışmalarını ciddi anlamda online platformlara taşıdığı görülmektedir. Sadece maddi kazanç veya eleman temini için değil, kapsamlı dezenformasyon çalışmaları için de sosyal medya kullanılmaktadır.³⁴² Kaldı ki sosyal medyanın manipülatif amaçlarla kullanımı sadece terör unsurları da dahil olmak üzere farklı inanç ve ideolojik yapılanmalar için birincil öneme sahip duruma gelmiştir.³⁴³

İnançları veya etnik kökeni nedeniyle insanları ötekileştirmek ve saldırıda bulunmak, bireylerin özgürlük alanlarına müdahale anlamına gelmektedir. Bu tür bir tutum,

³³⁹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 1/41.

³⁴⁰ el-Hucurât 49/6.

³⁴¹ Hatice Yalçın, *Devletin Güvenliğine Karşı İşlenen Bilişim Suçlarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 29.

³⁴² Turabi, İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları, 10; Saffet Kürkçü-Mehmet Emin Erendor, "İnternet ve Sosyal Medyada Terör Eylemleri: PKK Örneği", *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Haziran 2022), 375-376, 378-379-380.

³⁴³ Adnan Bülent Baloglu, *Post Modern Çağda Kadim Sorular* (Ankara: TC Diyanet İşleri Başkanlığı, 2022), 69.

İslâm hukuku yanında TCK'da ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde suç unsuru olarak yer almaktadır.³⁴⁴ Meselenin bu denli önem arzemesi, konuya son dönem anayasal metinlerinde hukukî sınır çizilmesini zorunlu kılmıştır.³⁴⁵ Zira fikir ve ifadelerin özgürce sunulması; hak ihlallerine, insanlara karşı hakaret ve aşağılayıcı ifadelere, ya da itibar suikasına neden olmamak gibi koşulları da içermektedir.

Elbette insanların hayatını kolaylaştıran teknolojik araçların bizatihi fitne olduğu iddia edilemez. Ancak, sosyal ağlar kullanılarak Müslümanlara zarar verilmesi, toplumsal birlik ve beraberliğin yıpratılması veya İslâm aleyhtarlığını destekleyecek faaliyetlere basamak kılınması fitne kapsamında değerlendirilmelidir.

Günümüzde hırsızlık, dolandırıcılık, casusluk, terörizm, devlete karşı isyan gibi suçlar, bilişim sistemleri üzerinden kolaylıkla işlenmeye başlamıştır.³⁴⁶ İslâm hukukunda yaptırımını bulunan neredeyse tüm suçlara dijital kanallar üzerinden alan açılması, bağı gibi İslâm hukukunda ağır müeyyidesi olan bir suçun sosyal medya aracılığıyla operasyonel eylemleri netice vermesi çalışmamızın başlarında da ifade ettiğimiz gibi fitne kavramının güncellenmesi ve bu tür eylemler hakkındaki yasama faaliyetlerinin fitne çıkartanlar hakkında verilen cezaların gözönünde bulundurularak hükme bağlanması ihtiyacını doğurmaktadır. Ancak bu şekilde konuyla ilgili hukuki sürecin adil ve gerçekçi bir formda işletilmesi mümkün olacaktır. Hz. Ömer'in fitne ile ilgili sorusuna mal ve evlad fitnessini değil, denizin dalgalanması gibi yayılacak olanlar hakkında bilgi almak istediğini belirtmesi, hadiselerin doğru okunması gerektiğine dair ipuçları vermektedir.

6. İslâm Hukukunda Fitneyi Engelleyici Bazı İlkeler

İslâm hukukunda fitneyi önleyici ilkeler, suçun ortaya çıkmasını engellemeye yönelik normatif yapılar olarak kabul edilmektedir. Öte yandan kamuda mutlak adalet ve güvenin oluşturulması da şer'î hukukun amaçları arasındadır. Ayrıca genel güvenliğin sağlanarak toplum hayatının muhafazası, adaletin ikamesi ve tanınan hürriyetler çerçevesinde insan haklarının korunması amaçlanmaktadır.³⁴⁷

³⁴⁴ Yalçın, *Devletin Güvenliğine Karşı İşlenen Bilişim Suçlarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 3.

³⁴⁵ Barış Günaydın, *İnternet Yayıncılığı ve İfade Özgürlüğü* (Ankara: Adalet Yayınevi, 2010), 49.

³⁴⁶ Yalçın, *Devletin Güvenliğine Karşı İşlenen Bilişim Suçlarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, 2.

³⁴⁷ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî*, 1/21-22; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 273.

İslâm hukuku, kıyas, istihsan, örf, maslahat, umûmü'l-belvâ, zaruret gibi yöntemlerle toplumda sıkıntı, meşakkat ve mefsedetın oluşmasını engellemeye yönelik geniş bir ictihadî alana sahiptir. Bilhassa sedd-i zerâ ve siyâset-i şer'îyye gibi önlemlerle toplum düzenini bozacak suistimal ve haksızlıklara karşı önleyici çözümler sunmaktadır.³⁴⁸

Çalışmanın bu bölümünde İslâm hukukunun özellikle kamu düzenini korumaya yönelik geliştirdiği bazı temel ilkeler üzerinde durulacaktır.

6.1. Sedd-i Zerâi'

İslâm hukukunda fitnenin yayılmasını engelleyici kaidelerin başında sedd-i zerâi ilkesi gelmektedir. Zerâi', vesile anlamında zerî'anın çoğuludur. Zerâi, haram veya helal olan bir davranışa aracı olan fiilleri içeren bir kavramdır.³⁴⁹ Mâlikî ve Hanbelîlere ait usul kaynaklarında bu ilke, herhangi bir fiilin sonucunun hesaplanarak konu hakkında önleyici tedbirler alınmasını ifade etmektedir.³⁵⁰ Bu ilke ekseninde mübah bir fiilin neticesi fesada sebep olarsa, bu duruma mani olunması sedd-i zerâi gereğidir.³⁵¹ İslâm hukukçularının geneli tarafından kabul edilen bu ilke ile, Allah'ın emir ve yasaklarının ihtiyatî tedbirlerle korunması amaçlanmaktadır.³⁵²

Kamu maslahatının da bir parçası olan sedd-i zerâi ilkesinin dayanakları Kitap ve sünnettir.³⁵³ Kur'an'ın "*Allah'tan başkasına tapanlara kötü söz söylemeyin, sonra onlar da bilmeden, taşkınlık yaparak Allah hakkında kötü sözler söylerler*" ayeti,³⁵⁴ hukukçular tarafından sedd-i zerâ ile amel etmenin hukukî delili olarak gösterilmektedir.³⁵⁵

İslâm hukukunda bu ilkenin gerekçelendirildiği örnekler oldukça fazladır. Örneğin Hz. Peygamber, fitne çıkardıkları halde "Muhammed kendi arkadaşlarını öldürmeye başladı" denilmesin diye münafıkları öldürtmemiştir. İslâm'la henüz tanışan kimselerin dinden uzaklaşmalarına sebep olmamak adına, Hz. Peygamber bu kimselerin yaptıkları bazı

³⁴⁸ Yunus Keleş, *Fesâdü'z-zamanın "Dinî Hassasiyetlerin Azalmasının" Ahkâmın Değişmesine Etkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2013), 40.

³⁴⁹ İbrahim Dönmez, "Sedd-i Zerâi'" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 17 Mayıs 2024).

³⁵⁰ Vehbe Zühaylî, *Usul'ul-fıkh'il-İslâmî* (Dimeşk: Dâr'ül-efkâr, 1986), 2/75.

³⁵¹ Abdülkerîm Zeydân Behîc (Bîc) el-Ânî el-Kehlî el-Muhammedî (el-Mehmedî), *el-Vecîz fî usûli'l-fıkh* (Kahire: Kurtuba Vakfı, ts.), 246; Hasan Rami Kara, *Mâlikî Hukukçusu İbn Ferhûn'da Siyâset-i Şer'îyye Nazariyesi* (İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 77.

³⁵² Şâtibî, *el-Muvâfakat*, 3/510.

³⁵³ Zeydân, *El Veciz fî usulil fıkh*, 248-250.

³⁵⁴ el-En'âm 6/108.

³⁵⁵ Şâtibî, *el-Muvâfakat*, 3/509.

taşkınlıklara belli ölçüde müsamaha göstermiştir. Fitnenin hakim olduğu dönemlerde silah kulanmanın yasaklanması da bu kabilden verilen kararlardandır.³⁵⁶

Kaynaklarda Hz. Ömer'in, bir cinayete karışan topluluğun tamamına kısas cezası verdiği aktarılmıştır. İslâm hukukçuları da bu ictihadın, benzer suçların gerçekleşmesine engel olunması için verildiğinde ittifak etmiş ve bu cezanın hakkaniyetinde ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla masum bir kimsenin cinayetine karışan ve maktulün öldürülmesine yardım eden kimselerin tamamı kısasen öldürülebilir.³⁵⁷ Aksi taktirde herhangi birini öldürmek isteyen, başkalarının yardımıyla bu suçu işleyerek alacağı cezadan kendisini kurtarmış olacaktır. Bu durumda kısasın hikmeti etkisiz hale getirilmiş olacaktır.

Hediye almak mübah olduğu halde faiz ihtimali taşıdığı durumlarda borçlunun alacaklıya hediye vermesinin yasaklanması sedd-i zerâi gereğidir. Ölüm döşeğindeki boşamanın hükmü hakkındaki tartışmalar ve karaborsanın yaptırım sebebi sayılması da seddi zerâi gereğidir.³⁵⁸ Görücü gidilen birine talip olmak, başkalarının ticari anlaşmalarının bozulmasına neden olmak da aynı ilke gereği yasaklanmıştır.³⁵⁹ Savaş zamanında görülen hırsızlıklarda el kesme cezasının uygulamadan kaldırılması, emniyetini sağlayacak güç ve otoriteye sahip olmayan Müslüman bir devletin, güvenlik gerekçesiyle düşman bir ülkeye vergi ödemesine verilen cevaz da yine sedd-i zerâiye dayanan ictihadlar arasındadır.

Hz. Peygamber'in "*Kâtil mirasçı olamaz*"³⁶⁰ hadisi, işlenen suçun muadili bir yaptırımın uygulanmasından ziyade, bu tür suçların artmasına engel teşkil edecek bir düsturu belirlemek içindir. Güvenlik nedeniyle Müslüman olmayan kimselerin, devlet sırlarına vakıf olacakları görevlere getirilmeleri veya bu kimselerle yakın ilişkiler kurulması da aynı ilke kapsamında uygun görülmemiştir.³⁶¹

İslâm'da, toplum içerisinde açıkça işlenen herhangi bir suçta meseleye sessiz kalan, müdahale etme imkanı olupta engel olma gayretinde bulunmayan kimselerin sergiledikleri pasif duruştan dolayı manevi mesuliyeti vardır.³⁶² Hz. Ömer'in, kamu düzenini koruma konusunda gösterdiği hassasiyet ve suçlularla mücadeledeki emsal teşkil eden bu

³⁵⁶ Tirmizî, "Fiten", 4 (No. 2161); Zeydân, *el-Vecîz fî usulî'l-fikh*, 246.

³⁵⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 7/56-57; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el- Kudûrî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 185.

³⁵⁸ Zeydân, *el-Vecîz fî usulî'l-fikh*, 249.

³⁵⁹ Şâfiî, *el-Üm*, Hattâbî, *A'lâmü'l-lâmî* 'l-hadîs fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî, 2/1044-1045; 9/52.

³⁶⁰ Ebû Dâvûd, "Diyât", 20 (No. 4564); Tirmizî, "Ferâiz", 17 (No. 2109).

³⁶¹ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 665-666.

³⁶² Tirmizî, "Fiten", 12 (No. 2173).

ictihadından hareketle, bu meselenin hukukî mecrada tartışılabilceği sonucuna ulaşmaktadır.

Verilen örnekler değerlendirildiğinde, adaletin sağlanması ve toplumsal dengelerin korunabilmesi için fitne oluşturacak kaotik hadiselerin önüne geçilmesinin, en önemli hukuk normlarından biri olan sedd-i zerâi kavramıyla hukukî bir zemine oturtulduğu görülmektedir. Ayrıca bu ilke, henüz fiiliyata dökülmeyerek fikri boyutta kalan ancak ilerisi için tehlike arzeden durumlarda, devletin önleyici tedbirler alması hususunda hukuka dayanak teşkil etmektedir ki, bu da fitne ihtimali taşıyan hadiselerde yetkili otoritelerin elini güçlendirmektedir.

6.2. Mesâlih-i Mürsele

Maslahat-ı mürsele, hakkında kıyas yapmaya elverişli özel bir nas bulunmayan konularda, İslâm'ın genel ilkelerini göz önünde bulundurarak hüküm vermektir. Sahabe uygulamalarında da sıkça yer alan bu ilke, şer'î hükümlere kaynaklık eden usul kaidelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Maslahat konusunda zarurî, hâcî ve tahsînî ayrımlar yapıldığı gibi, bir hükmün hangi şartlarda maslahata uygun olacağına dair kriterler de belirtilmeye çalışılmıştır.³⁶³

İslâm hukukçularının ortak kabulüne göre, dinî hükümlerin nihâî hedefi “celb-i maslahat ve def-i mefsedet”tir. Bu sebeple maslahat ve mefsedetın şer'î sınırlarının belirlenmesi fikhın öncelikli konuları arasında yer almıştır. Maslahat-ı mürselede maksat bireysel ve toplumsal zorluk ve sıkıntıların ortadan kaldırılması ve güncel problemlerin asgari düzeye indirilmesidir.³⁶⁴

Maslahat veya mefsedet ifade eden bir eylem, birey ve toplum üzerindeki etkileri nedeniyle hukukun konusu olur.³⁶⁵ Bir fiilin meşruiyeti, içerisindeki mefsedet veya maslahatın ağırlığına göre tercih edilir.³⁶⁶ İslâm hukukunda tüm had ve kısas hükümleri, toplumda olası mefsedetleri engelleme gayesiyle konulmuştur. Müslümanlar için savaşa izin

³⁶³ Zühaylî, *Usul'ul fikh'il-İslâmî*, 2/35-36; İbrahim Kafi Dönmez, “Maslahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/83.

³⁶⁴ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *el-Müstasfâ* (Beyrut: Müessesetü'r-risale, 2010), 1/417; Zühaylî, *Usul'ul fikh'il-İslâmî*, 2/36-37; İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihî'l-enâm*, 1/5-6.

³⁶⁵ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 2/343.

³⁶⁶ Âşur, *Mekâsıdü's-şeriatî'l-İslâmî* (Kahire: Dârü'l-Kitabî'l-Mısırî, 2011), 110-111; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 1/89.

verilmesi, fitneye mani olmak içindir. İç isyanların gerektiğinde silahla bastırılması kamu maslahatını korumak gayesiyledir. Zekatın toplanması için gerektiğinde silahlı mücadeleye başvurulmuştur. Hz. Ebû Bekir dönemindeki Ridde savaşları bu sebeple gerçekleşmiştir ve böyle bir durumda devletin cebir kullanabileceğinin cevazı hakkında icma vardır. Burada tamamen ümmetin genel maslahatı öncelenmektedir.³⁶⁷

Kur'an'da en ağır ceza muhariplere verilmiş, Hz. Peygamber Ureynelilerin ihaneti karşısında sessiz kalmayarak günün şartlarında olabilecek en sert müeyyideyle cezalandırmaya gitmiştir.³⁶⁸ Devletin birlik ve bütünlüğüne yönelik her eylem fitne olarak adlandırıldığı gibi, bu tür eylemlere ilişkin toplumun emniyetini sağlamaya amaçlayan tüm yaptırımlar da maslahat olarak görülmüştür.³⁶⁹

Dört mezhep imamı da ictihadlarında -başka isimler kullanılmış olsa da- maslahatı kullanmışlardır.³⁷⁰ Çünkü fakihler, İslâm hukukundaki bütün hükümlerin insanların maslahatlarını dikkate aldığı, maddi ve manevi olası tüm mefsedetleri ortadan kaldırmayı gaye edindiği kanaatine sahip olmuşlardır.³⁷¹

Siyâset-i şer'iyeye dayanak gösterilen maslahat kavramı, diğer deliller göz önüne alındığında delil değeri bakımından ilk sırada yer alır. Yönetim açısından en temel sorumluluk, yönetilenler hakkında maslahatı gerçekleştirme ve zararı engellemektir. Bütünüyle faydanın merkeze konulduğu bir sistem için bunun devamlılığını ve meşrûiyetini sağlamada en önemli kavram maslahat-ı mürsele olmuştur.³⁷²

Naslarda açıkça ifade edilen hükümler hariç, suça verilen bir çok ceza dönemin siyasî, sosyal, iktisadî şartlarıyla yakından ilgilidir. Hz. Ömer'in sürgün cezası verdiği Rabîa b. Ümeyye'nin irtidat etmesi üzerine, sürgünü bir ceza olarak uygulamayacağını belirtmesi, cezalandırmada maslahatın dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.³⁷³ Dolayısıyla bir hususta verilen hükmün, zamanla yetersiz kalması durumunda maslahata başvurulur.

³⁶⁷ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, 3/24; İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/14; Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 1/374.

³⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/117-118; Münzirî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*, 8/380-381-382; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed Zeylâî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye* (Cidde: el-Mektebetü'l-Mekkiye, 1997-1418), 3/385-386; Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 7/574.

³⁶⁹ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fî'l-İslâm*, 46; Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî*, 1/258.

³⁷⁰ Karaman, *İslâm Hukukunda İctihad*, 151.

³⁷¹ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 1/311; Zühaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî*, 2/38-39; Karadâvî, *Dirâsetü fî-Fikhi Mekâsidi's-Seria*, 77-78.

³⁷² Kara, *Mâlikî Hukukçusu İbn Ferhûn'da Siyâset-i Şer'iyeye Nazariyesi*, 65.

³⁷³ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *es-Sünen* (Beyrut: Dârü Risalet-i Alemiyye, 1439/2018), "Eşribe", 47 (No. 5676); İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*, 2/177.

Kanunen maslahat gereği insanların cezalandırılmaları gerektiği gibi bazı durumlarda yine maslahat gereği hakedilen cezanın affı da gerekli olabilmektedir.³⁷⁴ Değişen dünya şartlarında ortaya çıkan sorunların çözümü, bir çok alanda maslahat ilkesinin kullanılmasıyla mümkün olmaktadır.³⁷⁵ Hakkında bir hüküm bulunmayan konularda kamu yararını gözetmek demek olan maslahat hakkında Gazzâlî, “Şerîatın maksadını muhafaza etmektir” şeklinde tanımlamada bulunmakta, birey ve kamunun hukukunun korunması için ihtiyaç duyulan tedbirlerin alınmasını maslahat olarak değerlendirmektedir.³⁷⁶

Had ve kısas cezalarının belirlenmesinde de Şari‘ maslahatı dikkate almış, insanların bozgunculuğa sebep olacak fiillerden kaçınmaları için hükümler belirlemiştir.³⁷⁷ Alkol kullananlara celde vurulması, sanığı suçun itirafına zorlamak için şiddet kullanmanın caiz olduğuna hükmedilmesi kamu maslahatı içindir. Evlenmeye karar veren kişiler arasında resmi nikahın kıyılması (böylece akdin hukukî bir temele bağlanması ve aleniyet kazanması) da ilerde çıkacak olası sorunlara karşın maslahat gereğidir. Sahabe tarafından hapishanelerin yaptırılması, fethedilen ekili yerlerin sahiplerinin elinde bırakılarak haraca tabi tutulması maslahat nedeniyledir.³⁷⁸ Suçluya verilen cezaların infazı nasıl İslâm adalet ilkelerinin bir gereği ise maslahata muvafık durumlarda bazı cezaların durdurulması ve affedilmesi de ceza siyaseti ve kamu yararının bir gereğidir.³⁷⁹ Hz. Osman’ın, ölüm endişesiyle kişinin eşini mirastan mahrum etmek için yaptığı boşamayı geçersiz sayması, önce birey sonra da toplum lehine verilmiş kararlardır.³⁸⁰ Hz. Peygamber’in fitneye sebep olan, kendisine ve Müslümanlara eziyet eden bazı münafıkları öldürtmemesi de bulunduğu şartların maslahatı gereği olmuştur.³⁸¹

İslâm dininde mülkiyet edinmenin belli bir sınırı bulunmamasına rağmen, yöneticilerin şahıslara ait bazı mülkiyet haklarını kısıtlaması, menfaat amacıyla suç işleyen kişinin kural gereği bu menfaatin kendisinden alınmasıyla cezalandırılması kamu maslahatı öngörülerek varılan hükümlerdir.³⁸² Savaş esnasında esir Müslümanların siper edilmesine

³⁷⁴ Zühaylî, *Usul’ul fikh’il-İslâmî*, 2/43.

³⁷⁵ Ali İhsan Sait Karamanlı, *Kur’an ve Modern Hukuk* (İzmir: Işık Yayınları, Ekim 2014), 231.

³⁷⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/415.

³⁷⁷ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/17.

³⁷⁸ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî*, 1/68-69.

³⁷⁹ Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 82.

³⁸⁰ Zühaylî, *Usul’ul fikh’il-İslâmî*, 2/ 44.

³⁸¹ İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l- 'ibâd*, 537.

³⁸² Karaman, Özdemir, *Fıkhi Bilgi ve İlkeler Işığında Eşya ve Şahsın Hukuku*, 76-77-78.

rağmen düşman askerlerin vurulması ve Müslümanlara zarar verecek faaliyetlerde bulunan kimselerin öldürülmesine fetva verilmesi de tamamen maslahata binaen alınan kararlardır.³⁸³

Daha önce ifade edildiği gibi, İslam hukukunda bazı suçların cezaları tayin edilmiş, bunların dışında yapılan hukuka aykırı eylemler için ceza tertibi yetkili makamlara bırakılmıştır. Kitap ve sünnetin belirlediği alanlar dışında toplum yararı çerçevesinde suç ve ceza tayini maslahat gereği devlet başkanının yetkisindedir. Bu suç ve cezalar, tabiatıyla zamanın ve zeminin şartlarına göre farklılık arz edecektir. Tıpkı zina suçunda, değnek cezasına ilâveten verilen sürgün cezasının kaldırılması gibi.³⁸⁴ Genel olarak bu tür durumlarda müslümanlar günün şartlarını da göz önünde bulundurarak meseleleri Kur'an ve sünnet ekseninde çözüme ulaştırma gayreti içerisinde olmuşlardır.³⁸⁵

İslâm hukukunda hangi merhalede olursa olsun verilen kararlarda mutlak manada maslahat öncelenmiştir. Esasen tüm hukuk kuralları birey ve toplumun maddi ve manevi maslahatını temin etme esası üzerine inşa edilmiştir. İslâm hukukubir adım daha ileri giderek çizdiği sınırlarla ahiret maslahatını da hedeflemiştir.

6.3. Makâsîdü's-Şerîa

Bu kavram İslâmî terminolojide fikhî hükümlerin gayelerini, yani gerek naslarda açıkça belirtilmiş gerekse icthad yoluyla ulaşılmış dinî-hukukî düzenlemelere hâkim olan amaç unsurunu ifade eden bir tabir olarak kullanılmıştır.³⁸⁶ İslâm ceza hukukunda hükümlerin konuluş amacı, zarûrâtın korunması olarak belirtilmiştir.³⁸⁷ Bu nedenle, şer'î hükümlerin doğru anlaşılabilmesi için makâsıdı şerîayı bilmek gerekmektedir. Aksi taktirde ortaya çıkan meselelere karşı doğru icthadlarda bulunmak mümkün olmayacaktır.³⁸⁸ Bu nedenle çağdaş hukukçuların bir kısmı makâsıdın, hakkında şer'î bir nas veya kıyas edilebilecek benzer bir nas bulunmayan yeni olaylar için delil olabileceği fikrini ileri sürmektedir. Uygulamaya bakıldığında makâsıd ilkesine başta Hz. Peygamber'in sünnetinde ve râşit halifeler ile selefin icthadlarında sıklıkla rastlamak mümkündür. Sonraki dönem

³⁸³ Zühaylî, *Usul'ul fikh'il-İslâmî*, 2/45.

³⁸⁴ Keleş, *Fesâdü'z-zamanın "Dinî Hassasiyetlerin Azalmasının" Ahkâmın Değişmesine Etkisi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2013), 304.

³⁸⁵ Salman, "Sosyal Değişme Ekseninde İslâm Hukuku", 83-84.

³⁸⁶ Ertuğrul Boynukalın, "Makâsıdü's-Şerî'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/423.

³⁸⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfakat*, 1/31; Zeydân, *el-Medhal*, 384; Yüksel Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 195.

³⁸⁸ Zeydân, *el-Vecîz fi usûli'l-fikh*, 378.

hukukçuları da bilhassa hakkında nas bulunmayan yeni olayların hükümlerinin belirlenmesinde makâsıdı dikkate almışlardır.³⁸⁹

İslam hukukunda kanunların nassa uygunluğu zorunludur. Eğer kanunlar İslâm'ın emir ve hükümlerine aykırı ise onlarla amel edilmez.³⁹⁰ Burada önemli olan verilen hükmün sarih bir nasta geçmesi değil, dînin genel ilke ve gözettiği maslahata uygun olmasıdır. Bu nedenle İslâm hukukçuları şer'î makâsıda uygun olması koşuluyla yeni hükümler ihdas etmekten çekinmemişlerdir.³⁹¹

Makâsıdın hükümlerin hikmetini anlama konusunda çok büyük bir görev icra ettiği belirtilmelidir. Zira ictihadî faaliyetlerle elde edilen şer'î hükümlerin bir çoğu aynı zamanda makâsıd kapsamında hüküm verilmiş kararlardır.³⁹² Bunlar arasında emsal teşkil eden bazı uygulamalar da bulunmaktadır. Hz. Ömer'in kıtlık zamanında hırsızlık yapanları had ile cezalandırmaması, konunun en dikkat çekici örnekleri arasında gösterilebilir. Şâri'in had cezasından maksadının başkasının malını haksız sebeplerle alanı cezalandırmak olduğu kanaatini taşıması, halifenin böyle bir karar almasına neden olmuştur.

Hz. Peygamber'in Dırar mescidini yıktırması da makâsıd eksenli bir yaklaşımdır.³⁹³ Son dönemlerde eylemleri şer'î hukukun zahiriyle örtüştüğü halde toplumda fitneye sebebiyet veren kimse ve oluşumlarla mücadelenin hassas bir dengede gerçekleştirilmesi de makâsıdın gereğidir. Yüce Allah'ın emir ve yasaklamalarının insanların kulluk vazifelerinin gereği olan ibadetler dışında, bireyin ve toplumun muhafazasını sağlayan emirler olduğu aşîkardır.³⁹⁴ Bu nedenle İslâm hukukçularının ictihad faaliyetlerinde bulunurken, bir konuyu çözümlemeye İslâm hukukunun özü ve gayesi demek olan makâsıdı gözetmeleri gerekmektedir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus, makâsıdın kişilerin şer'î hükümleri hukukî formundan çıkartarak kişisel önyargılarına göre hüküm ihdas edebilecekleri bir alan olmadığını bilincinde olunmasıdır. Bu bağlamda zinanın yasaklanmasını yalnızca nesillerin

³⁸⁹ Mehmet Aziz Yaşar, "Makâsıdü'ş-Şeri'â'nın Teorik Boyutu ve Müstakil Delil Olma Problemi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 460-461-462.

³⁹⁰ Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 228.

³⁹¹ Yüksel Salman, "Sosyal Değişme Ekseninde İslâm Hukuku", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 32 (2018), 76.

³⁹² Fatih Çınar, "Makâsıd İctihad İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme", *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (Haziran/ 2021), 321.

³⁹³ İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l- 'ibâd*, 529.

³⁹⁴ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/15; Salman, "Sosyal Değişme Ekseninde İslâm Hukuku", 92-93.

karışması ihtimaline bağlamanın doğru bir yaklaşım olmayacağı zikredilebilir. Çünkü böyle bir münasebetten dünyaya gelen çocuğun nesebi artık basit testlerle belirlenebilmektedir.³⁹⁵

Yüce Allah, bazı konuları şer‘î naslarla açık bir şekilde hükme bağlamamıştır. Bu durum İslâm âlimlerini ictihadda bulunmaya yöneltmiştir. Muaz hadisi gibi pek çok misal bu yetkinin meşru olduğunu göstermektedir.³⁹⁶ Bu bağlamda ictihad ve makâsıd, birbirini tamamlayan iki vazgeçilmez fıkıh kavramıdır. Gelişen ve değişen toplumsal şartlara bağlı olarak hukukun canlılığını koruyarak devamlılığını sağlaması ictihada, bu canlı gelişimin kanun koyucunun/şâriin isteği çerçevesinde olması makâsıda riayete bağlıdır.

Makâsıd eksenli ictihadî faaliyetlerde bulunmak sadece şer‘î hukukun değil çağdaş hukukun da meseleleri arasındadır.³⁹⁷ Ali Himmet Berki’nin (ö. 1976) de ifade ettiği gibi “Hukukî muamele ve münasebetleri kuru ve mücerred nazariyelerle yürütmek mümkün değildir. Tatbikatın gözle görülecek kadar bariz ilhamları vardır. Kanun koyucular, hakimler bunları nazara almak zorundadırlar. Bu icabları ihmal eden kanunlar, sahifeler üzerinde kalmaya ve bunlar muhakeme ve hükümlerinde gözönüne almayan hakimler muvaffakiyetsizliğe mahkumdurlar.”³⁹⁸

6.4. Hukukun Yürürlüğü ve Cezaların İnfazı

İslâm hukukunda esas olan suçta cezanın tespitinden önce, olasılıkların hesaba katılarak hukuki tedbirlerle bu tür eylemlerin önüne geçmektir. Fakat yine de yasadışı bir hadisenin yaşanması durumunda her türlü haksız fiil, hukuk ihlali ve yasa dışı eylemler yaptırıma tabidir.³⁹⁹ Dolayısıyla bir toplumda anarşi ve fitnenin ortadan kalkması amaçlanıyorsa önce gerekli yasal düzenlemeler ve tedbirler alınmalı akabinde ise hukukun işlevselliği arttırılmalı ve suç bütün unsurlarını taşıdıktan sonra faili kim olursa olsun verilen cezanın hükmü infaz edilmelidir.

³⁹⁵ Ahmet Yaman, “İslâm Hukuk İlmi Açısından Makâsıd İctihadının ya da Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine”, *Marife Dinî Araştırmalar Dergisi* 2/1 (Mayıs 2002), 31.

³⁹⁶ Muhammed b. Hasan Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433-2012), 1/177-178.; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 1/390-391; Çınar, “Makâsıd İctihad İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, 322.

³⁹⁷ Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantiği ve Tefsir* (Ankara: Açık Ceza İnfaz Kurumu İş Yurdu Müdürlüğü Matbaası, 2018), 4.

³⁹⁸ Berki, *Hukuk Mantiği ve Tefsir*, 73.

³⁹⁹ Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, 178.

Bir toplumda kanunlar hakkaniyetli bir şekilde uygulanır ve insanlar hakları konusunda kendilerini güvende hissederlerse işte o zaman bütün gayretleriyle devletin bekasına çalışırlar. Aksi halde hukuk yalnızca belli bir kesim için uygulanır hale geldiğinde bu durum kamu vicdanını büyük ölçüde rahatsız eder ve halkın yöneticilere ve adalete olan itimadı sarsılır. Sonuç itibariyle toplumda genel bir kompleks meydana gelir. Artık halk, devletin bekasına veya helakine önem vermez. Neticede böyle bir ortamda fitneler artar, müslümanlar arasındaki kardeşlik bağları zayıflar, kamu otoritesi işlevsizleşir. Bazen bu gidişat toplumun kendi kendini imhasına kadar devam eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİTNE KAPSAMINDA YER ALAN SUÇ VE CEZALAR

İslâm hukukunda fitne içeren eylemlerin hukuka aykırılık teşkil ettiği ve suçun failine ceza verilmesi gerektiği konusunda tereddüd bulunmamaktadır.⁴⁰⁰ Kitap ve sünnette fitne ve fesat olarak tanımlanan eylemler, suçun durumuna göre çoğunlukla ölüm veya hapis cezasını gerektirecek suçlar olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, fitne çıkaran kimselere, dönemsel şartlara bağlı olarak malî müsadere, görevden el çektirme, sürgün ve zorunlu ikamet gibi ta'zir cezalarının verildiği de görülmektedir.⁴⁰¹ Bununla beraber cezanın belirlenmesinde başlıca faktör, suçun toplumda yol açacağı zararın boyutudur. Bir çeşit fitne olmasına rağmen hırsızlığın, cezasının hırâbe ile bir tutulmaması, iftiranın yalan söylemekten daha ağır sonuçlar doğurması ancak, hukukî sonuçları itibariyle kamu güvenliğinde zafiyet yaratacak herhangi bir dezenformasyon çalışmasıyla farklı tutulması bu nedenledir.⁴⁰²

İslâm hukukunda yasaklanan karaborsa ve son zamanlarda sıkça gündeme gelen kartelleşmenin topluma maliyeti, alış veriş akdinde alıcının garar ve hile ile aldatılmasından çok daha fazladır. İslâm dini bir masumu katletmeyi bütün insanlığı öldürmekle eş tutarken, ahlakî, hukukî veya insanî hiçbir değer tanımaksızın bir milletin mensuplarını yaşlı çocuk demeden yok etmeye çalışmanın neticeleri aynı kulvarda tartışılmamaktadır. Konu hakkındaki örnekleri çoğaltmak elbette mümkündür.

Esasen Hz. Peygamber'in, misyonu itibariyle adlî davalarda oldukça hassas ve affedici bir yöntem takip ettiği bilinmektedir. Buna rağmen, bazı kararlarında çeşitli sebeplerle Müslümanlar arasında fitne çıkarmaya çalışan kimselere karşı ağır cezalar vermekten geri durmamıştır. Bunlar arasında şair Ka'b İbn Eşref ve Sellam İbn Hukayk adlı şahıslar da yer almaktadır.⁴⁰³

⁴⁰⁰ el-Bakara 2/193; Ebû Dâvûd, "Fiten", 2 (No. 4256); Canan, *Ahırzaman Fitnesi*, 354.

⁴⁰¹ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ*, 2/177; Talip Türkan, "Sürgün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/164; Tuncay, "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", 90.

⁴⁰² İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, 47.

⁴⁰³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 483; İbn Kayyim, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-ibâd*, 369-489; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 3/5-6.

Hız. Peygamber, döneminde şöhretli kişiler olarak bilinen, ancak söz ve eylemleriyle İslâm dinini tahkir ve tezyif eden ve kamusal anlamda büyük zararları olan kişilere müsamahakar davranmamış, bu kişileri verilebilecek en ağır ceza ile tecziye etmiş ve sebep oldukları zarar ve fitneleri olması gerektiği ölçüde bertaraf etmiştir.⁴⁰⁴

Fitne kapsamında yer alan bağy ve hırâbe suçu, naslarla sabit olan ve cezası ilk dönemlerden itibaren klasik İslâm hukuku kaynaklarında yer alan suçlardır. Bunların dışında, dinî emirlere itaatsizlik, irtidat, casusluk ve Müslümanlara düşmanlıkta bulunmanın yaptırımını konusunda İslâm hukukçularının çeşitli ictihadları söz konusudur. Hız. Peygamber, fiili olarak bu tür suçlara karışan kimseler hakkında ölüm cezası, sürgün, müsadere gibi yaptırımlarda bulunmuş; ancak bazı istisnai şartlarda suçluların durumlarını da gözönünde bulundurarak cezalandırmaya gitmemiştir. Bilhassa suçu işleyenin daha sonrasında Müslüman olması veya İslâm'a düşmanlıktan vazgeçmesi yahut yapılan siyasi anlaşmalar suçlunun affına neden olan gerekçelerdir.

Tüm bunlarla beraber fitne çıkaran kimseler hakkında karar mercii devlettir ve devletin, ceza siyaseti gereği suçluyu affetme veya alternatif cezalarda bulunma hakkı saklıdır.⁴⁰⁵ Ancak bu yetki, ortada kul hakkı bulunan had, kısas ve diyet cezası gerektiren hususlarda hükümsüzdür. Aynı şekilde cezası âyet ve hadislerde açıkça belirtilen suçların da cezalandırmada te'cili veya affı yöneticilerin insiyatiline bırakılmış bir konu değildir. Dolayısıyla toplumda fitne çıkartan kimseler, sosyal konumu ne olursa olsun kalkıştığı eylemlerin sorumlusu olarak hukuk önünde hesap vermek durumundadır.⁴⁰⁶

Bireysel ve toplumsal yapılar üzerinde derin tahribatlar yapan fitne, sakınılması gereken bir husus olarak Kur'an'da özellikle vurgulanmıştır. Nitekim Ra'd sûresinde bozgunculara lanet edilmesi,⁴⁰⁷ İslâm'da toplumsal düzenin korunmasına verilen önemin açık bir göstergesidir. İslâm ceza hukukunda belirlenen cezaların büyük bir kısmı, toplumda fitne çıkaran kimseler hakkında hükme bağlanmıştır. Bu bölümde başta nasta yer alan hükümler olmak üzere, İslâm hukukunda fitneye sebep olan suçlar ve bu suçlara ilişkin cezai müeyyideler ele alınacaktır.

⁴⁰⁴ Canan, *Ahırzaman Fitnesi ve Anarşı*, 417.

⁴⁰⁵ Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 270-271.

⁴⁰⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 4/64.

⁴⁰⁷ er-Ra'd 13/25; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm*, 8/139-140.

1. Devlet Yönetimine Karşı İşlenen Suç ve Cezaları

İslâm hukukunun amacı öncelikle birey ve toplumun muhafazasıdır. Verilen cezalar suçu önleyici olduğu gibi suçun yayılarak toplumsal güvenliği tehdit etmesine de fırsat vermemektedir. Şer'î cezalarda amaç, toplumsal nizamın ihlaline imkan verilmemesidir. Bu nedenle bilhassa had ve kısas cezalarının Allah'ın kullarına karşı rahmeti olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰⁸

Bağy, eşkıyalık, silahlı soygun ve terör eylemleri doğrudan devlet otoritesine ve kamu nizamına karşı işlenen suçlar olarak değerlendirilmektedir.⁴⁰⁹ Bu suçların cezalandırılması, toplumsal düzenin korunması açısından İslâm hukukunda büyük bir öneme sahiptir. Devlet liderlerine yönelik hakaret, verilen emirleri dikkate almamak ve vergi ya da zekat ödemelerinden kaçınmak gibi eylemler de kamu düzenine zarar veren davranışlar arasında yer almaktadır.

Savaş zamanında muharebeden kaçmak, düşmanla işbirliği yapmak, casusluk faaliyetlerinde bulunmak ve İslâm toplumunun birliğini ve güvenliğini tehlikeye düşürmek de ciddi suçlar arasında kabul edilmektedir.⁴¹⁰ Bu tür eylemler Kur'an ve sünnette yer alan esaslar doğrultusunda hukukî anlamda ciddi sonuçlara neden olmaktadır. Ayrıca, fitne çıkarmak için Müslümanlar aleyhinde propaganda yapmak, ağır suç işlemeyi alışkanlık haline getirmek (başkalarının ölümüne sebebiyet verme gibi) ve devlet güvenliğine karşı tehdit oluşturarak terör faaliyetlerine katılmak da İslâm hukukçuları tarafından, faillerine ölüm cezası da dahil olmak üzere ta'zîr cezalarının verileceği suç çeşitleri olarak kabul edilmiştir.⁴¹¹

Modern dönemde, devletin güvenliğini tehdit eden suçlar yalnızca fiziki eylemlerle sınırlı kalmamış, dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte siber ortamda gerçekleşen saldırılarla da çeşitlenmiştir. Bu tür suçların had gerektiren suçlarla aynı neticelere sebep olmakla beraber, fiziki olarak işlenen suçlarla mukayese edilip edilemeyeceğinin İslâm hukuku perspektifinde aydınlatılması gerekmektedir. Devlet sırlarına ait gizli verilerin ele geçirilmesi veya değiştirilmesi, yok edilmesi veya kopyalanması halinde, faille öne görülecek müeyyideler hususunda bu suçların kıyas yoluyla yaptırıma tabi tutulup

⁴⁰⁸ Şâtıbî, *el-Muvâfakat*, 2/62; Zeydân, *el-Medhal*, 383.

⁴⁰⁹ Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerin Yürürlüğü*, 190.

⁴¹⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 3/1276.

⁴¹¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l Muhtâr*, 4/63; Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerin Yürürlüğü*, 93-190.

tutulmayacağı konusunda netliğe varılması ve sosyal medya aracılığıyla halkı kışkırtarak devlete isyana sürükleyen kimselerin hukukî statüsünün belirlenmesi, yasal çerçevenin genişletilerek toplumsal maslahatın gerçekleşmesine katkı sağlayacak hususlar arasındadır. Aynı şekilde, siber saldırılarla terör eylemleri gerçekleştiren ve devlet güvenliğini tehdit edici faaliyetlerde bulunan “eli silahsız” suçlulara karşı verilecek cezaların, en azından ta’zîr cezası kapsamında değerlendirilmesi ve şer’î hukuk ekseninde ele alınması kamu düzeninin sağlanması adına önem arz etmektedir.

1.1. Bağy Suçu ve Cezası

Kavramsal olarak “haktan ayrılmak, zulmetmek, haddi aşmak” anlamına gelen bağy, belli bir güce sahip Müslüman bir topluluğun, kendilerine göre haklı bir sebebe dayanarak devlet yöneticilerine karşı ayaklanması anlamında fıkıh literatüründe siyasî, dinî ve ahlâkî bir terim olarak kullanılmaktadır.⁴¹² Eylemin meşru yönetime karşı gerçekleştirilmesi, isyancıların kuvvet kullanması, emre itaatsizlik ve yöneticilerin değiştirilmesinin amaçlanması bağy suçunun oluşmasını sağlayan unsurlar arasındadır.⁴¹³

İslâm hukukuna göre, meşru yollarla yönetimi elinde bulunduran devlet başkanına karşı ayaklanmalarda, isyancıların öncelikle barış ve uzlaşya davet edilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım el-Hucurât Sûresi’nde yer alan “*Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa - Allah’ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever*”⁴¹⁴ emriyle teyit edilmektedir. İslâm hukukçuları bağy suçunun meydana gelmesi durumunda isyancılara verilecek cezanın niteliği konusunda Hz. Ali’nin Cemel, Sıffin ve Hâricîler’e karşı muharebelerindeki uygulamalarını esas almışlardır.⁴¹⁵

Bağy suçuna iştirak eden kimseler hakkında uygulanacak aslî ceza genel olarak had cezası olarak kaynaklarda yer almaktadır. Ancak, suçluların silah bırakması durumunda, kendilerine ta’zîr cezası verilebileceği ve işledikleri suçun mahiyetine, eylemlerinin

⁴¹² Şafak, “Bağy”, 4/451; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 237.

⁴¹³ Avvâ, *Fî Usûli’n-nizâmi’l-cinâiyyi’l-İslâmî*, 130.

⁴¹⁴ el-Hucurât 49/9.

⁴¹⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 11/339; Şafak, “Bağy”, 4/451.

safhalarına göre farklı yaptırımların uygulanabileceği kabul edilmiştir.⁴¹⁶ Örneğin, devlete muhalif oldukları halde bir grup oluşturmayan veya yönetimi değiştirme girişiminde bulunmayan kişilere dokunulmamaktadır. Propaganda yapanlar ikaz edilir, uyarılara kayıtsız kalınması halinde ta‘zîr ile cezalandırılırlar. Devletin bâğîlere karşı savaş açmasına ancak meşru müdafaa çerçevesinde izin verilmiştir.⁴¹⁷ Bir grup teşkil ettikleri halde, devlet yönetimi fiili bir eyleme kalkışmayanlar isyan etmedikleri sürece kendileriyle silahlı mücadeleye girilmez. Ancak ayaklanmaya kalkıştıkları an, savaşla yola getirilirler ve idam cezasıyla yargılanırlar.⁴¹⁸

Bağy “yasal düzene isyan”, İslâm hukukunda siyasî suçlar arasındadır. İsyancıların amacı adî suç işlemek olmayıp tamamen siyasî niteliktedir. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre, bu kimseler çatışma esnasında yaptıkları tahribattan sorumlu değildirler. Buna göre savaş şartlarının gereği olarak insanların mallarına ve canlarına verdikleri zarardan hukukî bir yaptırım almazlar. Ancak isyanın dışında kalan sair vakitlerde, başkalarına verdikleri fiziki zararın müeyyidesine tabi tutulurken, telef ettikleri malları da tazmin etmek zorundadırlar.⁴¹⁹ Dolayısıyla bâğî olan kimse, bir başkasının ölümüne sebep olduğu zaman suçun cezası kendisine verilir. Kendi ailelerinden birini öldürmeleri halinde ise cezanın belirlenmesinde aile söz hakkına sahiptir. Dilerlerse bağışlarlar dilerlerse kısas talebinde bulunurlar.⁴²⁰

Bâğîler isyan çıkardıkları bölgelerde otorite kurma amacıyla bombalı eylemler gerçekleştirdikleri ve insanları öldürdükleri taktirde, devletin onları bastırma hakkı doğar. Bu durumda, suçlular öldürülebilirler. Ancak teslim olmaları halinde, canları masumdur. Gerçekleştirdikleri eylemlere rağmen affedilebilirler veya kendilerine yetkili otoritenin kararıyla ölüm cezası da dahil olmak üzere çeşitli ta‘zîr cezaları verilebilir.⁴²¹ Bununla birlikte, İslâm’ın emirlerine karşı çıkmak veya şer’î yönetime isyan etmek veyahut başka ülkelere karşı Müslüman bir devleti zayıflatmak amacıyla başkaldırı varsa bu da siyasi bir suç olarak kabul edilir. Bu tür fiiller yeryüzünde fesad çıkarma anlamında, bağyden farklı olarak eşkıyalık ve terör olarak değerlendirilmiştir.⁴²²

⁴¹⁶ Ebü’l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gınnâtî, *el-Kavâninü’l-fıkhiyye* (Beyrut: Dâru’l-kalem, ts.), 238; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 239-240.

⁴¹⁷ Avvâ, *Fî Usûli’n-nizâmî’l-cinâiyyi’l-İslâmî*, 131; Şafak, “Bağy”, 4/452.

⁴¹⁸ Rıfat Uslu, “İslâm Hukukunda Sürgün Cezası”, *Yeni Fikir* 7/14 (Temmuz 2015), 24.

⁴¹⁹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 11/344; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 239-240.

⁴²⁰ Şeybânî, *el-Asl*, 7/585; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 203; Merginânî, *el-Hidâye*, 4/360.

⁴²¹ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/101-102-103.

⁴²² el-Mâide 5/33; Beyhakî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 267.

İslâm hukukçuları bağı suçunu fitne olarak tanımlamış, devlete isyan edenlerin doğrudan fitne çıkardıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bâğilere silah satışı yapılamayacağı, kıyafet ve gıda tedarikinin sağlanamayacağı belirtilmektedir. Asilerin silah yapımında kullanma ihtimallerine binaen kendilerine demir satışının dahi yapılamayacağı, aksi halde bu kimselerin isyanına ortak olunacağı ifade edilmiştir. Bu durum onların günahlarına yardımcı olmak şeklinde yorumlanmıştır. İslâm tarihinde, devlet liderine karşı ilk ayaklanmalar Kûfe’de yaşandığı için, o dönem Kûfelilerle ticaret uygun bulunmamıştır.⁴²³

Bâğî olan kimsenin karıştığı bir olay esnasında kendi dahli olmasa bile haksız yere öldürülen yakınının mirasından pay alamayacağına dair icma vardır.⁴²⁴ Bu kimselerin devlete karşı sığınacakları bir teşkilat veya cemiyetin olması durumunda, yaptıklarından pişmanlık duyuncaya kadar hapis cezasına çarptırılırlar.⁴²⁵ Fitnenin büyümemesi için bâğilerin harekete geçmelerini beklemek yerine, devletin suçlulara erken müdahalede bulunması caiz görülmüştür. Burada önemli olan, öncelikle bu tür grupların devlete ve topluma vereceği zararın önlenmesidir.⁴²⁶

Müslümanların bir yönetici çevresinde toplanarak birlik kurulduğu, asayiş ve emniyetin sağlandığı bir ülkede devlet başkanına karşı yapılan ayaklanmalara karşı imkân sahibi olanların, isyancılara karşı devlet başkanının yanında yer alması gerektiği şeklinde bağı suçunda mücadelede halkın da devletin yanında yer alması gerektiği Hanefî hukukçular tarafından ifade edilmiştir.⁴²⁷ Bu nedenle bir kimse bâğî olan birini suç esnasında öldürürse bundan dolayı cezaya tabi tutulmaz.⁴²⁸ Ancak asıl itibariyle bâğiye karşı yaptırımında bulunmak bireylerin değil, devletin vazifesidir. Bilhassa fiili olarak henüz bir suça karışmayan kimseyi, böyle bir yapılanmada bulunduğu gerekçesiyle sivil bir kimsenin öldürme salahiyetinden bahsedilemez. Bu şartlarda gerçekleşecek bir müdahalede bâgiyi öldüren kişi, tıpkı irtidatta olduğu gibi katil olan kişinin kamu otoritesine karşı suçlu bulunmasına ve ta‘zîren cezalandırılmasına neden olacaktır.

⁴²³ Merginânî, *el-Hidâye*, 4/234-361; Nesefî, *Kenzü’l-Dekaik*, 2/212.

⁴²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/238; Nesefî, *Kenzü’l-Dekaik*, 2/211-212.

⁴²⁵ Semerkandî, *Tuhfetü’l-fukahâ*, 3/313.

⁴²⁶ Merginânî, *el-Hidâye*; 4/354; Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/105.

⁴²⁷ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-sanâ’i fî tertibi’s-şerâ’i*, 93; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 238.

⁴²⁸ Merginânî, *el-Hidâye*; 4/356-357-358.

Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'ye göre bir kimse silahlı veya silahsız bir şekilde insanların yollarını kesip tedhişte bulunursa bu da bağı sayılır. Bu ictihad toplumu gelecek benzer hadiselerin yaşanmaması için verilmiş fetvalardandır.⁴²⁹

Bâğînin öldürülmesi durumunda, cenazesi yıkanıp kefenlenir ancak toplumun birliğini tehdit eden bir isyancı olarak nitelendirildiğinden cenaze namazı kılınmayacağı kimi hukukçular tarafından ifade edilmiştir.⁴³⁰ Netice itibarıyla can, mal ve namus kavramlarını ihlal ettiği, kaos ve anarşi ortamına neden olduğu için bağı suçu en büyük fitneler arasında yer almıştır. Kolluk güçlerine karşı mücadele edilmesi, devletin askerî gücünü yıpratması ve terör faaliyetlerine geçit vermesi bağı suçunun müeyyidesini arttıran gerekçeler arasındadır.

İbn Hazm, Müslümanlar arasında gerçekleşen silahlı mücadelelerin iki şekilde adlandırıldığını ifade eder; bunlardan biri bağı diğeri hırâbedir. İbn Hazm, bağı konusunu ele alırken, bağı suçu işleyenlerin de iki kategoriye ayrıldığını ifade eder. Bunlardan ilk grup, devlet yönetimine ve Müslümanlara karşı, kendilerince haklı bir görüşe veya yanlış bir ictihada dayanarak isyana kalkışan kimselerdir. Bâğîler hakkında uygulanan hükümler, genel olarak bu grupta yer alan kimseler hakkındadır. İbn Hazm, bu kimselerin otoriteye başkaldırarak hata ettiklerini belirtmekle yetinmiş, haklarında olumsuz söylemlerde bulunmamıştır. İkinci grup ise, meşru yönetime karşı dünyevî çıkar elde etme gayretiyle isyan ettiklerini ve bunların da tıpkı hırâbe suçuna katılanlar gibi muamele görmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴³¹

Günümüzde durum karmaşık bir hal almış, bağı suçunun sınırları dijitalleşme ve yeni tehdit unsurlarının ortaya çıkmasıyla oldukça genişlemiş, bu tür eylemler herhangi bir örgütlenme ihtiyacı duyulmadan da yapılmaya başlanmıştır. Siber saldırılarla ulusal bilgilerin ele geçirilmesi, gizlilik ihlalleri ve casusluk yazılımları yalnızca bireysel tahribatla kalmayıp toplumsal birliği ve devlet güvenliğini alt üst edecek boyutlara varmış ve esasen bu tür saldırıların da çerçevesi genişletilerek bağı kapsamında ele alınmasının değerlendirilmesi ihtiyacı doğurmuştur.

⁴²⁹ İbn Âbidîn, *Reddû'l Muhtâr*, 4/113-114.

⁴³⁰ Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 3/314.

⁴³¹ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 11/333.

1.2. Hırâbe Suçu ve Cezası

Türkçe karşılığı eşkıyalık olan hırâbe veya kat'û't-tarîk kavramı, İslâm hukukuna göre bir şahıs veya grubun Müslüman bir ülkede cebir ve şiddet kullanarak yol kesmesi, insanların mallarına zorla el koyması veya can güvenliklerini tehdit etmesi anlamında kullanılmaktadır.⁴³² Silahlı veya silahsız kimseler tarafından gerçekleştirilen hırâbe, kamu güvenliğini tehdit eden, bireylerin seyahat özgürlüğünü engelleyen, aynı zamanda can ve mal emniyetine zarar veren bir fiil olarak İslâm ceza hukukunda müeyyidesi oldukça ağır bir suç olarak yer almaktadır.⁴³³ Öyle ki Yüce Allah, İslâm toplumunun birlik ve beraberliğini korumak üzere isyancılara yönelik cezayı bizzat kendisi belirlemektedir.⁴³⁴ Hz. Peygamber, Müslümanlara karşı ayaklananların öldürülmesini emreden ifadeler kullanmış,⁴³⁵ iki Müslümandan birinin diğerini öldürmesi halinde katilin de maktulün de cehennemlik olduğunu haber vermiştir.⁴³⁶ Başka bir hadiste ise “Bizim aleyhimize silâh taşıyan bizden değildir” buyurmuştur.⁴³⁷ Mâide Sûresinde yer alan “*Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.*”⁴³⁸ âyeti, hırâbe suçlularının cezasını açıkça belirtmektedir.

Hırâbe suçunun hem kamu hem de şahıs hakkını ihlal eden karma nitelikli bir suç olması nedeniyle, cezanın işlenen suçun hangi kademesinde verileceği ve devlet yöneticilerinin bu cezalarda herhangi bir seçim hakkı bulunup bulunmadığı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.⁴³⁹ Hanefî mezhebinin genel ictihadına göre, hırâbe suçuna karışan kimse yalnız gasp yapması halinde, bir el ve ayağı çaprazlama kesilir. Muhâribin hem gasp hem de cinayet işlemesi halinde ise kendisine verilecek ceza yetkili otoritenin kararına bırakılmıştır. Dilerse muhâribin elini ve ayağını kesmeden çarmıha gerer veya öldürür.⁴⁴⁰

⁴³² Avvâ, *Fî Usûli'n-Nizâmi'l-Cinâiyyi'l-İslâmî*, 189.

⁴³³ Şeybânî, *el-Asl*, 8/285-286; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 1/559-560.

⁴³⁴ el-Mâide 5/33.

⁴³⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/104.

⁴³⁶ Müslim, “Fiten”, 14 (No. 2888).

⁴³⁷ Buhârî, “Fiten”, 7 (No. 7070-7071).

⁴³⁸ el-Mâide 5/33; Taberî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'an*, 3/78; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/184-185.

⁴³⁹ Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 245.

⁴⁴⁰ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'an* (Suud, Dârü'l Tedmüriyye, 1427/2006), 2/735.

Âyette geçen sürgün ifadesi,⁴⁴¹ bazı İslâm hukukçuları tarafından muhâribin hapsedilmesi olarak yorumlanmıştır. Toplumda fesad çıkaran bir kimsenin bulunduğu şehirden başka bir beldeye gönderilmesinin, topluma karşı herhangi bir yarar sağlamayacağı öngörülerek, muhâribler için belirlenen sürgün cezasının hapis olarak anlaşılmasının pratikte daha doğru olacağı da ifade edilmiştir.⁴⁴² Bu cezalar, suçun Müslüman bir ülkede, Müslümanlara veya o ülkede yaşayan zimmilere karşı işlenmesi koşuluna bağlıdır.⁴⁴³

Rivayete göre Ebû Berde el-Eslemî, müslüman olmak için gelen insanlara karşı eşkıyalık yapmaya başlayınca, Cebrâil (a.s.) Hz. Peygamber'e âyet-i kerîmede geçen tertip üzere bu kimselerin cezalandırılmaları gerektiğini haber vermiştir; Adam öldüren öldürülür, mal alıp adam öldürmeyen eli ve ayağı çaprazlama olarak kesilir, adam öldürüp mal alanlar asılır.⁴⁴⁴ İmam Şâfiî de bu cezaların ancak Müslüman muhariplere uygulanabileceğini söylemektedir.⁴⁴⁵

Kadınların hırâbe suçunu işlemeleri halinde had cezasına çarptırılıp çarptırılmayacakları konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Tahâvî gibi bazı İslâm hukukçuları, hırsızlık ve zina gibi suçlarda kadınlara da had cezası uygulanmasını örnek göstererek, hırâbe suçuna karışan kadınların aynı cezaya tabi tutulmaları gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Buna karşın, bazı hukukçular kadınların yaratılış itibarıyla bu tür bir suça kendi iradeleri ile karışamayacaklarını ileri sürerek, hırâbe hükümlerinin yalnızca erkekler için olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁴⁶

İmam Şâfiî, had cezalarının kadın ve erkekler arasında değişmeyeceğini ve devlete karşı yapılan ayaklanmalarda suçluya karşı herhangi bir ayırım yapılamayacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁷ İbn Kudâme'nin de el-Muğnî'de, aynı görüşü paylaştığı görülmektedir.⁴⁴⁸

Günümüz şartları ve teknolojik gelişmeler hesaba katıldığında muhâripler için kadın erkek ayrımı yapmanın pratikte bir anlamının kalmadığını belirtmek gerekmektedir. Günümüzde silahlı suçların işlenmesi, artık fiziki güç gerektirmemekte, bir tek düğmeye

⁴⁴¹ el-Mâide 5/33.

⁴⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/347.

⁴⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/229; Behnesî, *el-Ukûbe fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, 119; Avvâ, *Fî Usûli'n-Nizâmi'l-Cinâiyyi'l-İslâmî*, 189.

⁴⁴⁴ Şeybânî, *el-Usûl*, 7/227; Serahsî, *el-Mebsût*, 9/233; Behnesî, *el-Ukûbe fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, 120.

⁴⁴⁵ Şâfiî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/732; Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 11/346.

⁴⁴⁶ Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el- Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i fi tertibi's-şerâ'i'* (Beyrut: Darü'l Kitâbil Arabiyye, 1402/1982), 7/91.

⁴⁴⁷ Şâfiî, *el-Üm*, 5/720; "a.mlf.", *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/735.

⁴⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/110.

basarak aynı anda yüzlerce insanın öldürülmesi veya sakat bırakılması mümkün hale gelmiştir.

Muhâriblerin yol kesip insanlara korku ve dehşet yaşatıldığı esnada ellerindeki suç aletlerinin silah veya sopa olması arasında herhangi bir fark gözetilmemiştir. Muhâribler mala verdikleri zararları tazmin etmek zorundadırlar. Bu mallar, imkan varsa aynıyle eğer yoksa kıymetiyle tazmin edilir. Yaralama suçlarında yalnızca kısas değil erş⁴⁴⁹ cezasıyla da yükümlü tutulurlar.⁴⁵⁰

Yol kesen ve hakkında ölüm cezası verilen bir kimse hukuken dokunulmazlık sıfatını yitirmiştir. Bu kimseler hakkındaki ceza, yetkili otorite tarafından infaz ettirilir. Sivil bir kimsenin bu cezayı uygulaması halinde kendisine ta'zîr cezası verilir. Bu kimselerin adam öldürme veya gasb suçuna karışmadan yakalanmaları halinde müebbet hapis cezasına çarptırılabilmesine dair görüşler de bulunmaktadır.⁴⁵¹ Ayrıca sadece suçlular değil, suç hazırlığı esnasında tespit edilen kişiler ve bu muhâriblerle beraber olan ve onlara yardım eden kimseler de sedd-i zerâî ilkesi gereği cezalandırılır.⁴⁵²

1.3. Casusluk Suçu ve Cezası

Fitne, toplumu parçalayarak iç güvenliği tehlikeye atan her türlü bozgunculuk hareketini içermektedir. Casusluk da bu çerçevede dış güçler veya iç unsurlar tarafından toplum içinde fitne yaratma potansiyeline sahip ciddi bir tehdit olarak değerlendirilebilecek bir suçtur. Her iki sözcük de kavramsal olarak kamu güvenliğini tehlikeye atma, Müslüman toplumu ve devletini zayıflatma, toplumda kaos yaratma suçlarını haizdir. Bu sebeplerle tarih boyunca en önemli siyasî ve askerî strateji olarak kullanılan casusluk faaliyetleri,⁴⁵³ İslâm hukukunda kamu güvenliğini ve toplumun maslahatı tehdit eden ciddi bir suç kategorisinde ele alınmış ve şiddetle cezalandırılması gereken bir suç olarak değerlendirilmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) “*Onlar sizinle beraber sefere çıksalardı, problem artırmaktan başka bir işe yaramazlar, sizi fitneye ve ayrılığa düşürmek için aranızda*

⁴⁴⁹ Ali Şafak, “Erş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/307.

⁴⁵⁰ Şâfiî, *el-Üm*, 5/718-5/719; İbn Hümâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 4/186-187.

⁴⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l Muhtâr*, 4/113-114-115.

⁴⁵² İbn Hümâm, *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 4/187.

⁴⁵³ Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme*, 100.

koşuşturup dururlardı. Kaldı ki, içinizde onlar için casusluk yapacaklar da vardır. Allah, o zâlimleri çok iyi bilir”⁴⁵⁴ âyetindeki fitnenin Müslümanlara düşman kuvvetlerini çok göstererek vehme düşürme, düşman lehinde casusluk yapma ve nemmamlık gibi şer fiiller olduğunu söylemektedir.⁴⁵⁵ Âyette dikkat çekilen ve savaş zamanında düşmanla işbirliği şeklindeki casusluğun müeyyidesi ağırlaştırılmıştır.⁴⁵⁶

Bunun dışındaki zamanlarda da Müslümanlar aleyhine casusluk yapmanın hukukî bir suç teşkil ettiği ve bir Müslümanın düşman lehine casusluk yapmasının haram olduğu konusunda İslâm hukukçularının icması vardır.⁴⁵⁷ Bu kimselere, suçun ortaya çıkaracağı tahribat gözönünde bulundurularak “suç-ceza dengesini korumak suretiyle” ölüm de dahil olmak üzere cezalar verilebileceği hakkında İslâm hukukçularının çeşitli icthadları mevcuttur.⁴⁵⁸ Ayrıca casusluğun yasal müeyyidesinin belirlenmesinde suçlunun İslâm mensubu olup olmaması da dikkate alınan bir etmendir.⁴⁵⁹

Bununla birlikte, başka ülkeler adına casusluk yapan kimsenin Müslüman olması durumunda verilecek cezanın değişip değişmeyeceği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350)’nin aktardığına göre, Hatib b. Belta’nın ölüm cezası almasını isteyen Hz Ömer’e karşı, Hz. Peygamber bu duruma müdahale ederek, onun Bedir Savaşına katılmış olmasını hafifletici bir neden olarak göstermiştir. İbn Kayyim’e göre, Hz. Hatib’in Müslümanlığının değil Bedir savaşına katılmış olmasının gerekçe gösterilmesi, Müslümanlar aleyhine casusluk faaliyetleri yürüten kimselerin en ağır şekilde cezalandırılması gerektiği kanaatini uyandırmaktadır.⁴⁶⁰ Yaşar Yiğit’in “Kanaatimize göre, casusluk suçu Müslümana, suçun ve suçlunun durumu da göz önünde bulundurularak, ölüm de dahil olmak üzere ta’zîr uygulanabilir.”⁴⁶¹ şeklindeki ifadeleri çoğu İslâm hukukçularının konu hakkındaki genel görüşlerini yansıtmaktadır.

2. İslâm Dininin Genel İlke ve Değerlerine Karşı İşlenen Suç ve Cezaları

İslâm toplumunun manevi bütünlüğüne karşı işlenen suçlar, bireysel birer günah

⁴⁵⁴ et-Tevbe 9/47; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 575.

⁴⁵⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 3/1276.

⁴⁵⁶ Behnesî, *el-Ukûbe fî’l-fikhi’l-İslâmî*, 194.

⁴⁵⁷ Cengiz Kallek, “Casus”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/165.

⁴⁵⁸ Yiğit, *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*, 198.

⁴⁵⁹ Yaşar Yiğit, “İslâm Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası”, *Diyanet İlmi Dergi* 35/3 (1999), 42.

⁴⁶⁰ İbn Kayyim, *Zâdü’l-me’âd fî hedyi hayri’l-’ibâd*, 480.

⁴⁶¹ Yiğit, “İslâm Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası”, 43.

olmaktan ziyade toplumu tehdit eden fiiller olarak görülür. Bu fiiller arasında öncelikli olarak irtidat ve İslâm dini aleyhinde propaganda faaliyetleri gelmektedir.

2.1. İrtidat Suçu ve Cezası

İrtidat kelimesi hukuk ıstılahında, Müslüman olan bir kimsenin dinini terketmesi, İslâm ahkâmına veya inanç ve ibadet esaslarına ait bir hükmü inkar ederek İslâm dairesinden çıkması anlamına gelmektedir.⁴⁶² İslâm hukukçuları irtidat eden kimsenin bu tavrını, dini basite almak ve dindar kimseleri saptırmaya yönelik bir fitne olarak değerlendirmiştir.⁴⁶³ Âyetlerde irtidat ağır bir suç ve büyük bir günah olarak kabul edilmiş, dinden çıkıp küfründe ısrar eden kişinin ebedi olarak cehennemde kalacağı vurgulanmıştır.⁴⁶⁴ İslâm ceza hukukunda bu suça uygulanan dünyevî ceza “katlü’l-mürted” yani ölüm cezasıdır.⁴⁶⁵ İslâm dairesinden çıkan ve dine tekrar dönmeyi kabul etmeyen bir erkeğin, irtidatından dolayı ölümle cezalandırılacağında tüm mezhep imamları ittifak halindedir.⁴⁶⁶

Ebû Yûsuf (ö.182/798), “İslâm’dan çıkıp küfre sapanların bazıları tekrar tövbe edip İslâm’a girdiler kimileri ise terk ettikleri dine geri döndüler. İslâm’a girmeyi kabul etmeyen kimseler hakkında Hz. Peygamber’in “her kim dinini değiştirirse onu öldürünüz”⁴⁶⁷ anlamındaki hadisi mürtedin hükmü hakkında delil gösterilmiştir.” demektedir ve bu cezanın, mürtedin tövbe edip İslâm’ı yeniden kabul etmesi için üç gün süre verildikten sonra irtidat konusunda ısrarcı olması halinde gerçekleştirileceğini ilave etmektedir.⁴⁶⁸

İrtidat eden kişiye üç gün süre verilmesi görüşü, Hz. Ömer’in ictihadına dayanmaktadır. Hz. Ömer, İslâm’ı kabul eden bir kimsenin bu dini terk etmesinin, inancında oluşan şüphelere dayalı olduğunu ve bu nedenle de bu kimselere dini telkinde bulunmanın,

⁴⁶² Ebû Yûsuf Ya’kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî, *Kitâbü’l-Harâc* (İstanbul: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Tûras, yy.), 196; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/123; Nesefî, *Kenzü’l-Dekâik*, 2/200; Mâverîdî, *Ahkâmü’s-sultâniyye*, 69.

⁴⁶³ Zeydân, *el-Medhal*, 389.

⁴⁶⁴ el-Bakara 2/217; en-Nisâ 4/137; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 140.

⁴⁶⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 12/108-109; İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtar*, 4/221; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 229-232.

⁴⁶⁶ İbn Mâce, “Hudud”, 20 (No. 2535); Şeybânî, *el-Asl*, 8/492-493; Şâfiî, *el-Üm*, 9/261; Mehmet Ali Aytekin (ed.), *İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021), 157-167.

⁴⁶⁷ İbn Mâce, “Fiten”, 2 (No. 2535).

⁴⁶⁸ Ebû Yûsuf, *Kitâbü’l-Harâc*, 196-197; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/107-108; Mâverîdî, *Ahkâmü’s-sultâniyye*, 70; Merginânî, *el-Hidâye*, 4/330-331; Nesefî, *Kenzü’l-Dekâik*, 2/200; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/125-147.

şüphelerini gidermenin gerekli olduğu yönünde fetva vermiştir.⁴⁶⁹

Ebü'l Berekât en-Nesefî (ö.710/1310) mürtedin öldürülmesi gerektiğine dair ictihadları, İslâm toplumuna yönelik güvenlik tehditleri ile ilişkilendirmiş ve irtidat eden kimselerin daha sonrasında Müslümanlara karşı ayaklanma başlatarak topluma zarar verdikleri gerekçesine dayandırmıştır.⁴⁷⁰ Kadınların İslâm dinini terketmeleri halinde kendilerine uygulanacak yaptırım konusunda ihtilaf vardır. Ancak Hanefî mezhebine göre irtidat eden kadına ölüm cezası verilmez, İslâm'a dönmeyi kabul edinceye kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.⁴⁷¹

Fakat Müslümanlara karşı casuslukta bulunan, isyan ve terör faaliyetlerine katılarak İslâm devletine karşı savaşan kadınlar için de katlü'l-mürted cezasının geçerli olacağı kabul edilmiştir.⁴⁷² İrtidat sonrası casusluk, bağı ve hırâbe gibi kamu hukuk düzenini tehdit eden suçların sıkça işlenmesi, dinden dönmenin salt bir inanç değişikliği olarak görülmesine mani olmuştur. Hz. Peygamber döneminden itibaren, İslâm'ı kabul ettikten sonra irtidat edenlerin çoğu zaman Müslümanlara karşı silahlandığı İslâm kaynaklarında yer almaktadır.⁴⁷³ Bu doğrultuda Müslüman hukukçular din değişikliğini potansiyel suç olarak değerlendirmiş ve mürtedin hükmüne ilişkin ictihatlarını kamu güvenliğine tehdit olarak yorumlamışlardır.

İslâm hukukunda, irtidat eden kişinin mal varlığına el konularak devlet hazinesine (beytülmâl) aktarılması öngörülmüştür.⁴⁷⁴ Mürted için öngörülen bu yaptırımlar, din değiştiren kişinin mensubu olduğu bir toplumdan çıkarak başka bir topluma aidiyet bildirmesinin sadece dine değil vatana ihanet suçu olarak kabul edilmesi nedeniyledir. Zira hiçbir rejim, insanlara kendi anayasal düzenini bozma özgürlüğü tanımaz ve kurulu düzeninin yıkılmasına müsamaha göstermez. İrtidat, kamu nizamını ihlal eden bir fiil olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷⁵

Bununla beraber mürtede verilecek olan cezanın tatbiki devlet eliyle gerçekleştirilir.

⁴⁶⁹ Aynî, *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, 357.

⁴⁷⁰ Nesefî, *Kenzü'd-Dekaik*, 2/201.

⁴⁷¹ Şeybânî, *el-Asl*, 8/497; Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ el-Mervezî, *İhtilâfî'l-fukahâ* (Beyrut: Ezvâi's-Salef, 1420), 305; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/117; Merginânî, *el-Hidâye*, 4/333; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/123.

⁴⁷² Ebû'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. İdris el-Karâfî, *ez-Zehîra*, thk. Muhammed Haccî vd. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 12/40.

⁴⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/117-118; Münzirî, *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*, 8/380-381-382; Zeylâî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdisi'l-Hidâye*, 3/385-386.

⁴⁷⁴ Şeybânî, *el-Asl*, 8/493; Şâfiî, *el-Üm*, 9/261-262; Aynî, *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfeti'l-mülûk*, 358.

⁴⁷⁵ Erturhan, *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*, 237-366.

Bir kimsenin siyasi otoritenin belirlediği bir hüküm olmaksızın dinini değiştiren bir kişiyi öldürmeye kalkışması İslâm hukukuna göre kendisini katil yapmasa dahi yetkili makamların otoritesine karşı gelmekten hakkında cezaî işlem yapılır. Bu kişi hakkında tâz'ir ve ölen kişinin diyetini beytü'l male ödeme cezası verilir.⁴⁷⁶ İslâm hukukunda yasama ve yürütme faaliyetleri Medine'de ve Müslümanların bir devlet otoritesini ellerinde bulundurmaları üzerine gerçekleşmiştir. Bu da hükümlerin yürürlüğü için devletin gerekli olduğu tezini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla ceza hukukunu uygulamak bireylerin değil devletin yetki ve sorumluluğundadır.⁴⁷⁷

Esasen günümüz modern hukuk sistemlerinde din değişikliği yasal olarak suç teşkil etmemektedir. Ancak, İslâm hukukunun dinî esaslara dayalı yapısı itibariyle irtidat meselesine pozitif hukuktan farklı bir perspektifle yaklaşmıştır.

2.2. İslâm Dini Aleyhinde Faaliyetlerde Bulunma ve Cezası

İslâm'a karşı hakaret, aşağılama, tahkir, bid'at ve dezenformasyon içerikli çalışmalar İslâm düşüncesine göre fitnedir.⁴⁷⁸ Din adına sahtekarlık, Allah'a sövmek, Kur'an'a, Sünnete ve ümmetin seleflerinin ittifak ettikleri konulara aykırı bid'at üretmek, sahabeye ve Müslümanların önde gelen alimlerine lanet okumak bu kapsamda görülmektedir.⁴⁷⁹

Bu tür faaliyetlerde bulunan kimseler âyetlerde açık bir şekilde zemmedilmiştir.⁴⁸⁰ Kur'an-ı Kerîm'de şehid edildikleri bildirilen peygamberlerin öldürülme nedenleri, genellikle vahyin önüne geçme, tevhid mesajına karşı mücadele etme niyetine dayanmaktadır.⁴⁸¹ Aynı şekilde, İslâm'ın yayılmasını engellemeye yönelik girişimler, Müslümanların bireysel veya toplu olarak cinayetlere ve zulümlere maruz kalmalarına neden olmuştur. Bu kapsamda, İslâm tarihinin en erken dönemlerinden itibaren Müslümanlara karşı işkence ve soykırım da dahil olmak üzere bir çok insanlık suçlarının işlendiği görülmektedir ve günümüzde benzer saldırılar devam etmektedir.

⁴⁷⁶ İrfan İnce, "Ridde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/90.

⁴⁷⁷ Çeliker, *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 22-37.

⁴⁷⁸ Şâtübî, *el-Muvâfakat*, 5/154-167; Sabûni, *Safvetü't-tefâsîr*, 1/270; M. Raşit Akpınar, "İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/28 (Ekim 2017), 500.

⁴⁷⁹ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, 43.

⁴⁸⁰ el-Kalem 68/51; el-Müddessir 74/20; el-Alak 96/15-16; Tebbet 111/1.

⁴⁸¹ Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 2/11.

İslâm dinine ve Müslümanlara karşı açık düşmanlık, Hz. Peygamber'in onur ve şerefine yönelik hakaretler, Müslümanlara karşı gerçekleştirilen psikolojik savaş ve propaganda faaliyetleri, Müslümanları İslâm'ın özünden uzaklaştırma gayesiyle yürütülen manipülatif eylemler İslâm hukukunda suç kapsamına girmektedir. İslâm dininin inanç öğelerine ve kutsallarına saldırmanın hukukî yaptırımı, İslâm hukukçularına göre ölüm cezası olmaktadır.⁴⁸² Bu cezanın belirlenmesinde Hz. Peygamber'in Müslümanlar aleyhinde sürekli faaliyetlerde bulunan bazı müşrik ve Yahudilere yönelik uygulamaları örnek gösterilmektedir. Hz. Peygamber, risaleti süresince bu kimselerle fiili olarak çeşitli şekillerde mücadele etmiş, gerek sahabe döneminde gerek sonraki asırlarda bu insanların zararları bir şekilde bertaraf edilmiştir.⁴⁸³

Hz. Peygamber'e hakaret suçu kişisel bir hak ihlâlinin ötesinde, tüm Müslümanların kutsal değerlerine yönelik olduğundan nitelikli bir suç ve büyük günahlardan biri olarak kabul edilmiştir.⁴⁸⁴ Farklı görüş sahipleri bulunmakla birlikte, Hz. Peygamber'e hakaret suçunun cezasının ölüm cezası olduğu konusunda genel bir kanaat bulunmaktadır.⁴⁸⁵ İbn Âbidin, Hz. Peygamber'e sövmeyi alışkanlık haline getiren kişinin ta'zîr cezası olarak öldürülmesine fetva verilir demektedir.⁴⁸⁶

Bu cezanın fikhî yönü, uygulanabilirliği ve caydırıcılığı konusunda farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Örneğin, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm (ö.728/1328), bu tür suçlarda sadece ölüm cezasının değil, alternatif ta'zîr cezalarının da olması gerektiğini ve bu cezaların suçlunun tövbe edip pişmanlık belirtmesi üzerine affedilebileceğini ifade etmiştir.⁴⁸⁷ Dini değerlere yapılan itham ve hakaretler, İslâm hukukunda ağır bir suç olarak nitelendirilmekle birlikte, günümüz hukuk anlayışı çerçevesinde de ele alınmaktadır.

Hz. Peygamber'in bilgisi ve onayı ile gerçekleşmiş bazı olaylardan yola çıkarak, günümüzde benzer davranışlara meşruiyet kazandırmak doğru bir yaklaşım olarak

⁴⁸² Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *eş-Şifâ' bi-ta'rîfi hukukî (fî şerefi) 'l-Mustafâ* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 2/215-216; Mehmet Boynukalın, "Sövm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/398; Suat Erdoğan, "Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası", *Bilimname Dergisi* 51 (Nisan 2024), 485.

⁴⁸³ Arslan, "İslâm Devleti'nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı Hz. Peygamber'in Tavrı", 121-122-123.

⁴⁸⁴ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/23.

⁴⁸⁵ Suat Erdoğan, "Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası", *Bilimname Dergisi* 51 (Nisan 2024), 485.

⁴⁸⁶ İbn Âbidin, *Reddû'l Muhtâr*, 4/63.

⁴⁸⁷ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fî'l-İslâm*, 43.

görülmemiştir. Zira kışkırtıcı bir söz veya eylemleri engelleme yöntemleri her çağda farklılık göstermektedir. Günümüz hukuk sistemi içerisinde bu tarz eylemleri etkisiz hale getirmenin tek yolu, kişinin yaşamına son vermek değildir.⁴⁸⁸

Müslümanların kutsallarına karşı gerçekleştirilen faaliyetlere karşı gösterilen aşırı tepkiler ve failer için ölüm cezası talepleri, bu faaliyetlerin İslâm'a ve Müslümanlara zarar vermeye yönelik olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'e hakaret suçu için öngörülen cezanın, kendi döneminin şartları içerisinde ulaşılan fikhî bir yaklaşım olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁸⁹ Hz. Peygamber'in emri veya izniyle katledilen bazı kimselerin öldürülme sebeplerinin; düşmanlarla iş birliği yapmak, düşmanları Müslümanlar aleyhine kışkırtmak, toplumun huzurunu bozmak, devleti itibarsızlaştırarak vatanın ve milletin geleceğini tehlikeye atmak, insanlar arasında fitne ve fesat tohumları ekmek ve vatana ihanet suçlarını da içerdiği gerçeği⁴⁹⁰ göz önüne alındığında, bu konudaki ceza tayininin, suçun toplumsal yapıya verdiği zarar, fitneye yol açma potansiyeli ve kamu düzenini bozma tehlikesi göz önünde bulundurularak belirlenmesi gerekmektedir.⁴⁹¹

3. Toplumsal Ahlâk İlkelerine Karşı İşlenen Suç ve Cezaları

İnsanî değer yargılarının hiçe sayılıp, etik ilkelerin dejenere edildiği bir toplumda, fitne ve toplumsal bozulmanın kaçınılmaz olduğu gözlemlenmektedir. Üstelik bu tür bir fitne, yalnız ilgili toplumun kendi yapısını değil, küreselleşen dünya düzeni içinde farklı millet ve toplulukları da olumsuz yönde etkilemektedir. Örneğin, günümüzde uyuşturucu kullanımı ve dijital kumar gibi bireyleri olumsuz yönde etkileyen alışkanlıkların yayılması, İslâm hukuku çerçevesinde toplumsal ve ahlaki bir tehdit haline gelmektedir.

Kolay yoldan kazanç elde etme gayesinin gençleri teşhirciliğe sevketmesi, fitnenin barındırdığı ahlakî yozlaşmayı göstermektedir. Aynı şekilde ticarî spekülasyonlarla insanların iktisadî yönden aldatılması yalnızca fitne değil toplumsal bir afettir. İnsanların ahlâkî yönden ifsad edilmesi, çocuk istismarları, organ ticareti ve aile içi birliktelikler toplumdaki ahlâk anlayışını yerle bir eden fitne eylemlerdir. Suç işleme yaşının hızla

⁴⁸⁸ Arslan, "İslâm Devleti'nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı Hz. Peygamber'in Tavrı", 121-122-123.

⁴⁸⁹ Erdoğan, "Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber'e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası", 490.

⁴⁹⁰ Arslan, "İslâm Devleti'nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı Hz. Peygamber'in Tavrı", 129.

⁴⁹¹ Tuncay, "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", 86.

düşmesi ve özellikle çocukların illegal yapılanmalara dahil edilmeye çalışılarak psikolojik ve fiziksel istismara uğramaları toplumsal devamlılığı tehdit edecek boyutlardaki hadiselerdir.

Hiz. Peygamber'in, üvey annesiyle nikahlandığını haber aldığı kişinin öldürülmesini ve mal varlığına el konulmasını istemesi, ortak ahlâkî değerlere karşı işlenen bir cürmün bireysel suçlarla bir tutulamayacağını göstermektedir.⁴⁹² Ebû Hanife bu konuda verilen cezayı ta'zîr şeklinde değerlendirirken, İmameyne göre bu yaptırım had cezasıdır. Aynı şekilde üvey evlatla girilen gayrı meşru münasebette de kıyas gereği ölüm cezasının verilmesi gerektiğine hükmedilmiştir.⁴⁹³ Örneklerden de anlaşılacağı üzere İslâm hukukunda insan olma haysiyetiyle bağdaşmayan ve kamu vicdanını rahatsız eden hadiselerle karşı verilen cezalar oldukça ağırlaştırılmıştır.⁴⁹⁴

İslâm hukuku dine dayalı bir hukuk sistemidir. Bu nedenle bazı fiiller üçüncü kişilere zararı dokunmasa dahi ahlâkî ilkelere aykırı olduğu gerekçesiyle suç sayılmaktadır.⁴⁹⁵ Başkalarına kazf cezasını gerektirmeyecek şekilde iftirada bulunmak veya alış verişte sahtekarlık yapmak sadece ahlaka aykırı eylemler değil aynı zamanda ta'zîr cezası verilecek suçlar arasındadır.⁴⁹⁶ Hırsızlık had cezasını gerektiren bir suçtur, ancak çalmayı alışkanlık haline getiren kimselerin aynı suçta ısrarcı olması durumunda kamu maslahatını korumak için ta'zîren öldürülmeye kadar varan cezalar verilmektedir.⁴⁹⁷

Zina suçu diğer kitabî dinlerde olduğu gibi İslâm inancında da yasaklanmıştır.⁴⁹⁸ Ahlakî yönden daha problemli bir durumu ifade eden eşcinsellik de yasaktır.⁴⁹⁹ Yüce Allah insanlar arasında böyle bir yakınlaşmayı haram kılmış, Hiz. Peygamber hadislerinde Lutîlere tekrar tekrar lanet etmiştir.⁵⁰⁰ Bu günahın had veya ta'zîr cezalarından hangisinin kapsamında olduğu ihtilaflı bir konudur.⁵⁰¹

⁴⁹² Ebû Dâvûd, "Hudud", 27 (No. 4456-4457); İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 3/409-409; İbn Kayyim, *Zâdû'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 74.

⁴⁹³ el-İsrâ 17/34; Serahsî, *el-Mebsût*, 9/99-102; İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/25.

⁴⁹⁴ Tuncay, "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", 86.

⁴⁹⁵ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 12/378-379.

⁴⁹⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 12/378; Merginânî, *el-Hidâye*, 4/151; Zeydân, *el-Medhal*, 392.

⁴⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l Muhtâr*, 4/63.

⁴⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/99.

⁴⁹⁹ Behnesî, *el-Ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*, 194.

⁵⁰⁰ Muhammed Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fikhi'l-İslâmî* (Kahire: Dâru'l- Fikri'l-Arabî, 1998), 189.

⁵⁰¹ Zeylâî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, 3/342; Ebû Zehra, *el-Cerîme ve'l-Ukûbe fî'l-Fikhi'l-İslâmî*, 190-191.

Burada belirtilmesi gereken oldukça önemli bir husus vardır ki İslâm hukukunda kaza ve yargı işleri yalnızca devlet eliyle ve devlet otoritesinin vereceği kararlarla gerçekleştirilir. Bununla beraber suçun kanuniliği ilkesi yalnızca pozitif hukukun değil, İslâm hukukunun da ilkeleri arasındadır. Dolayısıyla müeyyidesi ölüm cezası olan suçlar da dahil olmak üzere İslâm dininde suç sayılan ve mutlak anlamda yasaklanan fiiller, Medine şehir devleti kurulmadan ve konu hakkında açık ve yasaklayıcı hükümler indirilmeden önce, Hz. Peygamber tarafından dahi ağır hukukî yaptırımlara tabi tutulmamıştır.

İslâm hukukunun bazı suçlarda öngördüğü yaptırımların uygulanabilir olması için, herşeyden önce hükümlerin yasalaştırılması ve bu yasaların da devlet yönetimi tarafından uygulanması gerekmektedir. Aksi taktirde suçluya fiziki veya silahlı müdahale, müdahale eden kişiyi de yasalar önünde suçlu duruma düşürür.

Ayrıca bazı suçlarda her ne kadar sert hükümler bulunuyor olsa da İslâm hukuku suçluyu cezalandırmaktan önce suçu önleme prensibini esas almaktadır. Bu konuda *Kitâbü'l-Harâc*’da dikkat çekici bir bilgi yer almaktadır. Hanefî mezhebine göre toplumda ahlaksızlığı yayan, röntgencilik yapan kimselere hapis cezası verilmesi uygun görülmektedir. Ancak Ömer b. Abdülaziz’in “Müslümanlardan hiçbirini hapishanelerinizde bırakmayın, kan dökmekten aranan kimse dışında geceyi prangalarla geçirtmeyin ve onlara, yiyeceklerine yetecek kadar sadaka verin. Ademoğlu gûnahtan uzak değildir.”⁵⁰² diyerek basit suçlardan hapiste olanların cezalarını olabildiğince hafiflettiği aktarılmaktadır.

4. İnsanlığa Karşı İşlenen Suç ve Cezalar

Yüce Allah tarafından tanınan temel insan hakları, insanlığa şeref ve onur kazandırırken zulüm ve adaletsizliği ortadan kaldırmayı amaçlar. Tabiatıyla bu haklar ne kısıtlanabilir, ne iptal edilebilir, ne de göz ardı edilebilir. Ancak bilhassa 2. Dünya Savaşı sonrasında hukuk literatüründe yer almaya başlayan insanlık suçlarına bakıldığında, beşerin insan olma haysiyetiyle bağdaşmayan bir çok hak ihlallerinin gerçekleştiği görülecektir. Etkileri geniş kitleleri tehdit altında bırakan bu suçlar dinî, siyasî veya ırkçı nedenlere dayanmaktadır.⁵⁰³ Bu suçları bireysel suçlardan ayıran en önemli özellik silahlı çatışma esnasında ortaya çıkması, yaygın ve sistematik bir şekilde sivillere karşı yürütülmesidir. Bu

⁵⁰² Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Harâc*, 163-164.

⁵⁰³ Ezeli Azarkan, “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (Ağustos 2003), 277-278-279; Murat Şimşek, “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (Haziran 2016), 510-512.

suçlarda belli bir kitleye yönelik toplu imha ve soykırım, ırkçılık, zorla tehcir, hapis ve işkence şeklinde haksız uygulamalar görülmektedir.⁵⁰⁴

4.1. Irkçılık Suçu ve Cezası

Yüce Allah insanı değerli, mükerrem bir varlık olarak yaratmıştır.⁵⁰⁵ Bu nedenle farklı inanç ve kültürlerde görülen üstün ırk nazariyesi İslâm hukukunda kabul edilmemektedir. İslâm hukukunda insan hakları konusunda herkes eşit haklara sahiptir.⁵⁰⁶

Etnik kökene dayalı ayrımcılık demek olan ırkçılık, ırk farkı güderek diğerlerini aşağılamanın, ezmenin, sömürmenin, yok etmeye kalkışmanın adıdır. Aynı şekilde ırkçılık; belli bir ırkı, nesebi, kökeni öncelemenin, aşırı biçimde vurgulamanın, yeryüzündeki diğer ırklara karşı bir üstünlük ve imtiyaz gerekçesi yapmanın adı olarak tanımlanmıştır.⁵⁰⁷ İslâm dinî sosyal hayatta insanî ilişkilerin ırkçılık temeli üzerine inşa edilmesine karşı çıkmaktadır. İnsanların yaratılıştaki eşit olduğu bu nedenle hiçbir topluluk veya ırkın bir diğerine karşı üstünlük iddiasında bulunamayacağı belirtilmiştir.⁵⁰⁸ İslâm hukukuna göre ırkçılığa dayanan ayrımcılık, adaletin tesis edilmesini engelleyen bir davranış olarak değerlendirilir. Irkçılık bir çok toplumda yoğun bir şekilde fitneye sebep olmuş, bu uğurda cinayetler işlenmiş hatta kimi zaman savaşlara neden olmuştur. Tarihi kaynaklara bakıldığında yeryüzünde işlenen soykırım suçlarının çoğunlukla ırkçılık temelli olduğu görülecektir. Nitekim günümüzde İslâm coğrafyasında yaşanan iç çatışmaların başta gelen sebeplerinden biri de Batı'nın bilinçli olarak Müslümanlar arasında yeşerttiği ırkçılık ideolojisidir.⁵⁰⁹

İnsanlar arasında zulüm, haksızlık ve cinayetlere sebep olması hasebiyle İslâm dini, gerek Müslümanlar arasında gerek farklı inanç sahiplerine karşı bu düşünce ve tavrı net bir şekilde yasaklamıştır. Irkçılığın hukukun alanına girmesi de tam olarak bu nedenledir. Zira cezası açıkça ifade edilsin veya edilmesin, şer'î hukukta menhiyattan olan bir hususun ihlali meseleyi ukubatın konusu haline getirmektedir.⁵¹⁰

⁵⁰⁴ Şimşek, "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", 514-515.

⁵⁰⁵ el-İsrâ 17/70; Taberî, *Câmi 'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 5/51.

⁵⁰⁶ Üdeh, *et-Teşrî 'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî*, 1/29-331; Karaman, *Modern Problemler Karşısında İslâm Hukuku*, 23.

⁵⁰⁷ Baloğlu, *Irkçılık*, 9-11.

⁵⁰⁸ Üdeh, *et-Teşrî 'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî*, 1/24.

⁵⁰⁹ Dündar, "İslâm'ın Irkçılık Karşısındaki Tutumu ve Kardeşlik Eğitimi", 277-279.

⁵¹⁰ Karaman, *Modern Problemler Karşısında İslâm Hukuku*, 18.

İrkçılık en başta İslâm dininin adalet anlayışına aykırıdır.⁵¹¹ Hz. Peygamber, Bilâl-i Habeşî'ye “Siyah kadının oğlu” diye hakaret eden sahabesini ikaz edip uyarmış, ırkçılığa dayanan bu duruşun din ve İslâm'dan habersiz cahiliye ahlakı olduğunu ifade etmiştir.⁵¹² Ayrıca hutbe ve vaazlarında ırkçılık ve kavmiyetçiliği açık bir şekilde yasaklamış,⁵¹³ bir Müslümanı haksız nedenlerle öldürmenin küfür olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴

İslâm hukukunda ırkçılığın ahlâkî ve hukukî bir suç olarak öne çıkmasına neden olan birçok husus bulunmaktadır. Öncelikle âyet ve hadislerde insanların yaratılıştaki eşit haklara sahip oldukları ısrarla vurgulanmıştır. Müslümanlar dinde kardeş ilan edilmiş, bir kimsenin sahip olduğu imkanlarla başkaları üzerinde kibir ve tahakküm kurması yasaklanmıştır.

İslâm'da din birliğinin sağlanması için, iyiliği emretme ve kötülüğe engel olma prensibini bütün Müslümanlara herkesin gücü nisbetinde emredilmiş, kişinin sebep olduğu veya aracı olduğu sevabın ve günahların ortağı olacağı ifade edilmiştir.⁵¹⁵ İrkçılık temelli eylem ve oluşumlara bakıldığında ise başta âyet ve hadislerde Müslümanlardan istenen ümmet olma şuuru ve toplumsal düzen ve istikrarı bozmaya yönelik olduğu görülmektedir. Bu oluşumların gerçekleştirdiği eylemlere bakıldığında bağy ve hırâbe gibi had cezası gerektiren suçların işlendiği, ırkçılığa dayanan cinayetlerin zaman zaman soykırıma varan katliamlara neden olduğu ve birçok ülkede ırkçılığın iç çatışma ve isyanlarla devlet bütünlüğünü tehdit ettiği tarihi vakıalarla sabittir.⁵¹⁶

Bu bağlamda bir kimsenin ırkçılık saikiyle bir başkasını aşağılayıp tahkir etmesi azar, ikaz, maddi ve manevi tazminat cezası gibi müeyyideleri gerekli kılmaktadır.⁵¹⁷ Eylemlerin şiddet barındırarak fiziki bir zarara sebep olması halinde ise birey ve kamu hakkına müteallik suçlarda başta kısas cezası gerektirmektedir.⁵¹⁸ Yönetim otoritesini sarsan ve anarşiye sebep olan eylemlerin cezası ise yetkili mercilerin vereceği siyasî kararlara bağlıdır.⁵¹⁹ Ta'zîr cezası olarak görülen bu kararlar, devletin işlenen suçla kamuya verilen zarar nispetinde görevden el çekirme, süreli veya süresiz hapis, sürgün, vatandaşlıktan çıkarma, mal

⁵¹¹ Hamdan, “İslâm Hukukunda İrkçılık Suçu”, 180-181.

⁵¹² Buhârî, “İman”, 22 (No. 30).

⁵¹³ İbn Mâce, “Fiten”, 7 (No. 3948).

⁵¹⁴ İbn Mâce, “Fiten”, 4 (No. 3940).

⁵¹⁵ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm* (Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 11.

⁵¹⁶ Hamdan, “İslâm Hukukunda İrkçılık Suçu”, 193-194.

⁵¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *İslâm Hukukunda Manevi Zararların Tazmini, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6/4 (1940), 799-800.

⁵¹⁸ Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 26.

⁵¹⁹ Hamdan, “İslâm Hukukunda İrkçılık Suçu”, 191.

varlığına el koyma veya daha ağır müeyyidelere hükmetme hakkı vardır.⁵²⁰ Meselenin terör suçu olarak değerlendirilmesi ve devletin siyasî tedbirlere başvurması ise bu tür faaliyetlerin daha geniş bir çerçevede olağanüstü mahkemelere taşınması sonucunu doğuracaktır.

İrkçilik, yüce Allah'ın yarattığı ilahi düzene karşı gelerek, bir insanın doğuştan gelen özelliklerine göre yargılanmasıdır. İslâm literatüründe ırkçılık tartışması, ahlakî açıdan detaylı bir şekilde ele alınmış ancak hukukî yönü eksik bırakılmıştır. Fakat son zamanlarda konunun ileri safhalarda görülmesi ve terör örgütlerinin beslendiği kaynaklardan biri haline gelmesi meselenin pozitif hukukta da İslâm hukukunda da üzerinde hassasiyetle durulması gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır.⁵²¹

4.2. Soykırım Suçu ve Cezası

İnsanlığa karşı işlenen suçlar arasında son yüzyıldır, on milyonlarca insanın ölümüne yol açan ve farklı coğrafyalarda defalarca kez tekrar eden soykırım gelmektedir.⁵²² Genel kabule göre, belli bir kitleyi hedef alan bir eylemin soykırım olarak tanımlanması için, mağdurlara yönelik saldırının ölümle sonuçlanmasına gerek yoktur. Grubun tamamen veya kısmen yok edilmesini amaçlayan eylemler soykırım olarak tanımlanabileceği gibi, bireylerin vücut bütünlüğü tehdit eden veya grubun varlığını sürdürmesini zorlaştıran birçok hareket de soykırım suçu olarak adlandırılmaktadır.⁵²³

İslâm hukukunda tanınan neslin korunması ve canın dokunulmazlığı hakları, kişinin kendi doğup yetiştiği öz yurdunda yaşama hakkını da içermektedir. Soykırım ise ulusal, ırksal, etnik ya da dinsel bir grubu bu haliyle tamamen ya da kısmen yok etme kastıyla işlenen eylemlerdir.⁵²⁴ “Suçların suçu” olarak adlandırılan soykırım, temel yapısı itibariyle siyasî, hukukî, askerî, tarihi, ahlâkî ve toplumsal boyutlarıyla oldukça kompleks bir yapıya sahiptir. Neredeyse insanlık kadar eski bir tarihi geçmişe sahip olmasına rağmen ancak 20. yüzyılda uluslararası hukuk çerçevesinde tanımlanmıştır.⁵²⁵ İnsanlık suçu olarak ulusal ve

⁵²⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l Muhtâr*, 4/61-62; Tuncay Başoğlu, “Ta‘zîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/198.

⁵²¹ Hamdan, “İslâm Hukukunda İrkçilik Suçu”, 192.

⁵²² Olgun Değirmenci, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta Ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu (TCK md. 76)”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 70 (2007), 51-55.

⁵²³ Değirmenci, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta Ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu”, 87.

⁵²⁴ Şimşek, “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, 514.

⁵²⁵ Ebru Çoban, “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi* 5/17 (Bahar 2008), 47.

uluslararası hukukta bahsi geçen soykırım, tarihin çeşitli evrelerinde farklı nedenlerle sıkça görülmektedir.

Suçun soykırım sayılabilmesi için ırk, ulus, din, etnisite gruplarından en azından birinin var olduğu varsayımı olmalı ve bu gruplardan birine şiddet yöneltilmiş olması gerekir. Ayrıca bu doğrultuda yapılan eylemlerin sistematik, planlı ve kasıt unsurlarını da taşıması gerekmektedir.⁵²⁶

Soykırım, bir suç çeşidi olarak İslâm ceza hukukuna ait klasik eserlerde yer almamaktadır. İslâm hukukuna göre insan ölümlerinin en fazla yaşandığı savaşlarda dahi, cezalandırma yalnızca suçlularla sınırlı kalacaktır. Masum sivillerin, kadın, çocuk ve yaşlıların, din adamlarının haksız yere öldürülmesi savaş halinde dahi diyanî olarak da kazaî olarak da yasaklanmıştır.⁵²⁷ Dolayısıyla İslâm hukukunda savaşlarda kadınlar, çocuklar ve yaşlılar öldürülmez. Gözleri görmeyen veya akli dengesi yerinde olmayan kimseler ile kendilerini toplumdan soyutlamış ve dinine adanmış ruhanilere savaşta dahi dokunulmaz.⁵²⁸

Sadece insanları değil hayvanları, bitkileri, ekolojik dengeyi de hedef alan bu suç “*Hâkimiyeti ele aldığı anda ise ülkede bozgunculuk çıkarıp ürünleri ve nesilleri yok etmeye çalışır. Allah bozgunculuğu sevmez*”⁵²⁹ âyetindeki ifadeler ile örtüşmektedir.⁵³⁰ İslâm alimleri âyette geçen ekin lafzını, savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesi olarak tefsir etmişlerdir ki bu da esasen nesillerin yok edilmesi anlamına gelmektedir.⁵³¹

Hâlid b. Velîd’in Mekke’nin fethinde Benî Cezîme kabilesiyle girdiği mücadelede bazı kadın ve çocukların öldürülmesi üzerine Hz. Peygamber’in üzüntüsünü ortaya koyduğu bilinmektedir.⁵³² Her ne kadar bu hadiselerde bir bölge halkını tamamen yok etme veya kitlesel öldürme olayları yaşanmamış olsa da, yaşanan olumsuz gelişmelere karşı Hz.

⁵²⁶ Değirmenci, “Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta Ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu, 56-57; Çoban, “Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği”, 48-51-52.

⁵²⁷ Şeybânî, *el-Asl*, 8/434; Şâfiî, *el-Üm*, 9/223-9/224; Aynî, *Minhatü’s-sülûk fî şerhi Tuhfeti’l-mülûk*, 339; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî Tahavî, *Şerhu me’âni’l-âsâr* (Beyrut: 1414/1994), 3/221.

⁵²⁸ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/349; Semerkandî, *Tuhfetü’l-fukahâ*, 3/295-296; Kudûrî, *el-Muhtasar*, 232..

⁵²⁹ el-Bakara 2/205; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 134.

⁵³⁰ Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 31.

⁵³¹ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 1/491-492; Taberî, *Câmi’u’l-beyân fî tefsiri’l-Kur’ân*, 1/560; Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 5/217-218.

⁵³² Hattâbî, *A’lâmü’l-lâmü’l-hadîs fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, 2/1764; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 17/417.

Peygamber'in şahsında İslâm hukukunun mesele hakkındaki yaklaşımını belirlemek mümkündür.

Mevdûdî'nin "Eğer gayri müslim bir fırka yeryüzünün iktidarını ele geçirmeye kalkarlar ve ilahî hükümler yerine kendi bâtil kanunlarını uygulamaya koymak için savaş yoluna başvurlarsa ve bu şekilde müslümanları imani hassasiyetlerinden uzaklaştırmaya kalkışırlarsa işte bu niyet ve hareket tam anlamıyla fitne ve fesaddır. İşte bu fitne ve fesad kılıç zoruyla ortadan kaldırılmalıdır"⁵³³ ifadelerini bu bağlamda değerlendirmek konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Kur'an'da savaşa izin verilen âyetlerde amacın yeryüzünden fitneyi kaldırmak olduğu görülecektir.⁵³⁴ Ayrıca hukukun İlâhî yasalardan uzaklaştırılması, helal ve haramın toplum nezdinde itibarsızlaştırılması da birer fitne ve savaşın gerekçesi olarak ifade edilmiştir.⁵³⁵ Dolayısıyla gaye, müslüman kadın ve erkeklerin fitneden korunması ve dinlerini rahatça yaşayabilmeleri için hürriyetlerinin sağlanmasıdır. Kaldı ki Yüce Allah Müslümanların ezilen, horgörülen bir ümmet olmasını yasaklamıştır.⁵³⁶

İslâm ilkesel olarak her türlü savaş, işgal ve saldırı karşısında Müslümanların güçlü bir şekilde düşmanlarına karşılık vermelerini istemektedir.⁵³⁷ Bu durumda yapılması gereken; siyasî, askerî, iktisadî ve hukukî yollarla her çareye başvurmaktır. Askerî müdahalenin mutlak bir zorunluluk ifade ettiği durumlarda savaş dahil her yolla mücadele edilmesidir. Neticenin sağlanması durumunda ise savaş suçlularının hak ettikleri şekilde cezalandırılması istenmektedir.⁵³⁸

Hukukî olarak, bir insanın haksız yere öldürülmesinin cezası kısas iken bir topluluğu veya milleti tümünden hedef alan soykırım gibi bir vahşetin daha az bir yaptırım olması hakkaniyete uygun olmayacaktır. Öldürülen kimselerin yakınlarına diyet miktarının kan bedeli olarak verilmesi, geride kalan soykırım mağdurlarına yaşadıkları korku ve travmalar sebebiyle maddi-manevi tazminat ödenmesi bir nebze de olsa kamu vicdanını rahatlatacak müeyyidelerdendir. Soykırım gibi kitlesel hadiselerde suçlu görülen yönetimlerin iktisadî ve askerî yönden zayıflatılması da sonraki zamanlarda olası bir tehdidin önlenmesi açısından

⁵³³ Mevdûdî, *İslâmda Hükümet*, 74.

⁵³⁴ el-Bakara 2/193; Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 267.

⁵³⁵ Zeydân, *el-Medhal*, 431.

⁵³⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 7/574.

⁵³⁷ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 5/352; Üdeh, *İslâm ve Yürürlükteki Kanunlar*, 95.

⁵³⁸ et-Tevbe 9/5; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 557.

alınması gereken bir tedbirdir. Bu cezalar hem İslâm hukukunun yapısına uygundur hem de bu tür ağır suçların en üst perdeden müeyyideye tabi tutulması adaletin ikamesi için şarttır.⁵³⁹

İslâm ceza hukukunda her yasaklanmış fiil suç sayılmaktadır. Yasaklanan her eylemin toplum bünyesine, suçun verdiği zararın derecesine göre bir yaptırımı olmak zorundadır. Bu konuda şer'î bir cezanın daha önce bulunup bulunmamasına bakılmaz.⁵⁴⁰

Uluslararası yargı, soykırımı suç olarak kabul etmiş ve bu suçun işlenmesi konusunda Avrupa Birliği'ne üyeliği olan tüm ülkelere konuya müdahil olma hakkı tanımıştır.⁵⁴¹ Ancak suçun cezası konusunda ne yazık ki bir netliğe varılmamıştır.⁵⁴² TCK'da belirlenen düzenlemeye göre, soykırım suçunda zamanaşımı sözkonusu değildir. Bu suça iştirak edenler ağır müebbet hapisle cezalandırılır. Bu suçlardan dolayı tüzel kişiler hakkında da güvenlik tedbirine hükmolunur.⁵⁴³

5. İslâm Ceza Hukuku Bağlamında Yorumlar

İslâm hukuku, işlenen suçlarda cezanın toplumsal gerçekliklere göre şekillendiği ve müeyyidelerin de buna göre verildiği hukukî bir yapıya sahiptir. İslâm hukukunda suç ve cezanın yalnızca objektif şartlar altında değil, failin niyeti ve cezanın toplumsal etkilerinin dikkate alınarak yorumlanması savunulur.⁵⁴⁴ Dolayısıyla suça verilen cezada, kişiyi suç işlemeye sevkeden dinamikler ve suçu cezalandırılabilir hale getiren (ağırlaştıran veya hafifleten) şartlar üzerinden müeyyideler takdir edilir.⁵⁴⁵ Bu nedenle benzer bazı durumlarda cezanın arttırılırken kimi durumlarda suçlunun affedildiği görülmektedir.

Cezası had, kısas veya ta'zîr olarak belirlenen suçların bir çoğunda, suçun işlendiği şartlar ve mağdura verilen zarar gözönünde bulundurularak cezalandırmaya gidilmektedir. Müslenin yasaklanmasına rağmen, insanları işkence altında öldürenlerin yaptıklarının bir benzeriyle kısasa tabi tutulmalarının hukukta yer edinmesi suça doğrudan verilen cezadır.⁵⁴⁶

⁵³⁹ İbn Hibbân, es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ, 2/181.

⁵⁴⁰ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/56-57; Hayreddin Karaman, *Modern Problemler Karşısında İslâm Hukuku* (İstanbul: İrfan Matbaası, 1972), 19.

⁵⁴¹ Gözde Kılıç Yaşın, *Genel Kamu Hukuku Açısından Soykırım: Bosna Hersek-Sırbistan Soykırım Davası Çerçevesinde İnceleme* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 102.

⁵⁴² Yaşın, *Genel Kamu Hukuku Açısından Soykırım: Bosna Hersek-Sırbistan Soykırım Davası Çerçevesinde İnceleme*, 94.

⁵⁴³ Değirmenci, "Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta Ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu, 79.

⁵⁴⁴ İbn Teymiyye, el-Hisbe fî'l-İslâm, 45.

⁵⁴⁵ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/56-57.

⁵⁴⁶ Behnesî, *el-Ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*, 54.

Bağy suçunun normal hırsızlıkla mukayese edildiğinde sağ elle beraber sol ayağın da kesilmesi, zina suçunda kişinin recm edilmesi için muhsan olma şartı aranırken lûtîlikte muhsanlık şartının aranmaması suçun cezasını arttırıcı nedenlerdir.⁵⁴⁷ Kıtlik yıllarında işlenen hırsızlıkta el kesme cezasının uygulanmaması kıtlığın suçun cezası için hafifletici sebep olarak değerlendirildiğini göstermektedir.⁵⁴⁸

Fitnenin İslâm ceza hukukunda suç niteliği kazanması ve fitne çıkaran kimselerin cezaî yaptırıma tabi tutulması bu yönüyle önemlidir. Fitne sebebiyle ortaya çıkan bir eylem kasıt ve art niyet taşıdığından, insanlar arasında ırkçılık damarının tahrik edilmesi, toplumun azınlık kesimleri hakkında dinî veya millî hassasiyetlerin öne sürülerek provakatörlük yapılması veya İslâm'ın değer ve kutsalları hakkında art niyetle bilinçli yapılan manipölasyonların ceza hukukunda sonuçsuz kalmadığı İslâm tarihi kaynaklarında görülmektedir.

Bunlara ek olarak, had cezalarını da kapsayan suçlarda, işlenen cürmün affedilmesi bazı istisnai durumlar da mümkün görülmüştür. Özellikle yargı makamlarına taşınmayan ve fail ile mağdurun uzlaşısı sağladığı durumlarda, İslâm ceza hukukunda siyaset-i şer'iyye ilkeleri çerçevesinde had cezalarının uygulanmayabileceği belirtilmiştir.⁵⁴⁹ Bununla birlikte, bu yaklaşımın daha ziyade, ani sebeplerle gelişen ve toplumsal düzeyde kolektif bir etkiye dönüşmeyen bireysel eylemlerle sınırlı suçlar için geçerli olduğunu vurgulamak gerekmektedir.⁵⁵⁰

6. Fitneyi Önleyici Adımlar

Fitneyi önlemenin en etkili yolu, öncelikle fitnenin toplumsal sebeplerini ortadan kaldırmaktır. Fitneyi bertaraf etmek, sebeplerini ortadan kaldırmak ve zararlarını asgari düzeye indirmek, bir toplumda yaşayan bütün bireylerin sorumlu olduğu bir davranıştır.⁵⁵¹ Müslümanların birliğine zarar vermek isteyen kimseler hakkında İslâm hukukunda bazı müeyyideler elbetteki vardır. Fakat caydırıcı önlemlerle, olası zararların derinleşmesine mani olmak, sosyo ekonomik statüsü farketmeksizin herkesin üzerine düşen bir sorumluluktur.

⁵⁴⁷ Münzirî, *Muhtasarü Süneni Ebî Dâvûd*, 8/478-479; İbn Kesîr, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 7/460.

⁵⁴⁸ Zühaylî, *Usul'ul fikh'il-İslâmî*, 2/ 44.

⁵⁴⁹ Ebû Dâvûd, "Hudud", 14 (No. 4394).

⁵⁵⁰ Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 196-197.

⁵⁵¹ Topaloğlu, *Fitne Üzerine*, 7.

Bu noktada eğitim sisteminin bireyleri dinî ve millî değerler konusunda bilinçlendirmesi ve aile kurumunun güçlendirilmesi toplumsal birliğin sağlanmasında büyük rol oynar. Bunun yanında toplumun refah seviyesinin yükseltilmesi için ekonomik adımların sağlam atılması, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı gibi gençliği ifsad eden alışkanlıklardan insanların kurtarılması, fikir ve düşünce özgürlüklerinin sınırlarının net bir şekilde çizilmesi, adalet mekanizmasının güçlendirilmesi, ilmi ve teknolojik gelişmelerin takip edilerek ülke menfaati yönünde geliştirilmesi fitneyi ciddi manada engelleyecektir. Bu tür hukukî ve sosyal düzenlemeler, fitnenin toplumsal zararlarını azaltmada etkili bir araç olarak kullanılmalıdır.

Fitnenin varlığına karşı en büyük görev, öncelikle yönetim erkine düşmektedir. İslâm âlimlerinin Müslümanların sorumluluğunu alacak, devleti yönetecek kimseler için belirledikleri liyakat kriterlerindeki hassasiyet, meselenin önemine binaendir.

6.1. Bireysel Görev ve Sorumluluklar

Hz. Peygamber fitnenin yaygın olduğu dönemlerde Müslümanların sabır ve teennî ile hareket etmelerini emretmiş, imkân nisbetinde sakın bir hayatın tercih edilmesi gerektiği yönünde tavsiyelerde bulunmuştur.⁵⁵² Kişinin elinde olan imkanlarla fitneye karşı durması ve emri bil maruf yapması elbette çok değerlidir ancak bu durum kendisi için hayati risk taşıyorsa,⁵⁵³ hadiselerle karşı sessiz kalarak⁵⁵⁴ içinde bulunduğu zamanın şartlarına sabredip, kendini sosyal hayattan soyutlaması⁵⁵⁵ da verilen tavsiyeler arasındadır.⁵⁵⁶

Âyette “*Bilmediğiniz bir şeyin ardına düşmeyin. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumludur*” buyurulmuş, kişinin kaynağını araştırmadığı bilgiyle hareket etmemesi istenmiştir.⁵⁵⁷ Aynı şekilde fitne zamanında Müslümanların pasif bir tutum sergileyerek olaylara müdahil olmaması emredilmiş,⁵⁵⁸ en faziletli sadakanın insanların arasını düzeltmek olduğu belirtilerek⁵⁵⁹ huzursuzluğa sebep olacak en küçük ihtilaflara dahi geçit verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

⁵⁵² Ebû Dâvûd, “Fiten”, 2 (No. 4262).

⁵⁵³ Ferrâ, *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehy 'ani'l-münker*, 82-83.

⁵⁵⁴ Ebû Dâvûd, “Fiten”, 3 (No. 4264).

⁵⁵⁵ Ebû Dâvûd, “Fiten”, 4 (No. 4267); Aynî, *Umdetü'l-kârî*; 24/283.

⁵⁵⁶ Karîmî, “Nesefî Tefsiri”nde Fitne Kavramı”, 1488.

⁵⁵⁷ el-İsrâ 17/36.

⁵⁵⁸ Ebû Dâvûd, “Fiten”, 2 (No. 4256).

⁵⁵⁹ Zeylâî, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, 4/385.

Kaotik hadiselerin cereyan ettiği zamanlarda insanların yönetim otoritesine karşı fikri ihtilaflarda bulunması anormal bir durum değildir. Ancak devlet ricaline karşı tepki gösterirken fitne yaratmaktan kaçınmak esastır. Maslahat gayesiyle bazı eylemlerde bulunurken kargaşa çıkarmaya yeltenmenin yalnızca toplumsal düzene verilen zararı artıracağı hatırdan çıkarılmamalıdır.

6.2. Devlet Yöneticilerine Düşen Görev ve Sorumluluklar

İslâm dini, şer'î hukukun uygulanabildiği, Müslümanların inançlarını doğru bir şekilde yaşayabilecekleri bir devletin varlığını gerekli görür. Nitekim dinî emirlerin kolaylıkla tatbik edilebildiği bir hayat, tam olarak yönetim anlayışı İslâmî bir devlette yaşamakla mümkün görülmüştür. Devlet yöneticileri, İslâm hukukunun belirlediği sınırların dışına çıkmadıkları sürece, idarede geniş bir yetki alanına sahiptirler.⁵⁶⁰

Fitne olgusuna karşı en etkin önlemleri alması gereken merci, yönetimi ellerinde bulunduran yöneticilerdir. Tüm dinlerin ve peygamberlerin gönderilmesindeki amacın nizamı beşeri sağlamak olduğu düşünüldüğünde fitnenin yayılmasına karşı idareciliğin ne denli büyük bir sorumluluk gerektirdiği daha iyi anlaşılacaktır.⁵⁶¹

Hz. Peygamber “Hepiniz çobansınız. Hepiniz göttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepiniz çobansınız ve hepiniz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.”⁵⁶² buyurmaktadır. Bu bağlamda devlet yöneticileri toplumsal huzurun korunması ve fitnenin önlenmesi gayesiyle İslâm hukukunun belirlediği sınırları gözeterek toplumsal güvenlik ve adaleti sağlama, halkın ihtiyaçlarına cevap vermek ve İslâmî değerleri topluma aşılama ile mükelleftir.

Devlet yönetimin güçlendirilmesi ve ordu teçhizatının arttırılması gibi tedbirler de fitnenin bilhassa iç çatışma ve savaş bağlamında ortaya çıkmasının engellenmesine yardımcı olacaktır.⁵⁶³ Tüm bunları gerçekleştiren meşru yönetimin emirlerini dinlemek ve umumi

⁵⁶⁰ Karaman, *Modern Problemler Karşısında İslâm Hukuku*, 21-22.

⁵⁶¹ Hüseyin Çeliker, *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 20.

⁵⁶² Ebû Dâvûd, “İmâre”, 1 (No. 2928).

⁵⁶³ Mâverîdî, *Ahkâmü's-sultâniyye*, 43-44.

menfaati gözeten yeniliklerini uygulamak da bireyin hoşuna gitsin veya gitmesin farz hükmünü almaktadır.⁵⁶⁴

6.2.1. Hukuk ve Adalet Mekanizmasının Güçlendirilmesi

Hukukun amacı kamu güvenliğinin sağlanması, adaletin tesis edilmesi, makul hürriyetlerin korunması ve insan onuruna saygının temin edilmesidir. İslâm hukuku, bu amaçların gerçekleşebilmesi için gerekli olan tüm prensip ve esasları içermektedir.⁵⁶⁵ Hz. Peygamber'in bilhassa müşriklere karşı dahi adil yargılama konusunda gösterdiği hassasiyet, İslâm hukukunun, yargılama konusunda bireysel kimlik ve aidiyetlerden ziyade adaleti öne çıkardığını göstermektedir.⁵⁶⁶ Bu bağlamda, hukuk ilkelerinin şer'î esaslara bağlı kılındığı dönemlerde adil hükümlerin toplumsal birliği sağlamada günümüzle kıyaslandığında çok daha fazla işlevsel olduğu görülecektir.⁵⁶⁷

İslâm siyaset düşüncesinde ve siyaset tarihinde genel kabul, adaletin meşruiyetin temel dayanağı olduğudur.⁵⁶⁸ Hz. Peygamber'in, Allah'ın bir had cezasının uygulanmasını o beldeye kırk gün sürecek yağmurdan daha büyük bir rahmet olarak değerlendirmesi,⁵⁶⁹ adil müeyyidelerin kamuda düzen ve güvenliği sağlaması açısından ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Adalet İslâm hukukunun aslî ilkelerinden biri olup, bu ilkenin ihlali toplumda fitnenin yayılmasına ve sosyal düzenin bozulmasına neden olacaktır. Yüce Allah “*İnsanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmedin*” buyurarak,⁵⁷⁰ adaleti her türlü yönetim ve yargı pratiğinde vazgeçilmez bir ilke olarak öne çıkarmaktadır.⁵⁷¹ Bu bağlamda yöneticiler toplumun tüm kesimlerine karşı adil davranmakla yükümlüdürler. Ayrıca adaleti yalnızca hukukî bir zorunluluk olarak değil, İslâm'ın öngördüğü ahlakî bir sorumluluk olarak görmeleri ve bu bilinçle insanlara karşı merhametle yaklaşmaları gerekmektedir.⁵⁷²

⁵⁶⁴ Mâverdî, *Ahkâmü's-sultâniyye*, 5.

⁵⁶⁵ Âşur, *Mekâsîdü's-ş-şeriatî'l-İslâmî*, 103-228-229; Salman, *İslâm Ceza Hukukunda Af*, 273.

⁵⁶⁶ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, 12-13; İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, 2/9.

⁵⁶⁷ Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'îyyü'l-İslâmî*, 1/23.

⁵⁶⁸ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ*, 2/158-159.

⁵⁶⁹ İbn Mâce, “Hudud”, (No. 2537).

⁵⁷⁰ en-Nisâ 4/58.

⁵⁷¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, 256.

⁵⁷² Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ', *el-Ahkâmü's-sultâniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2000), 187.

İslâm dini, toplumsal birliğin gerçekleşmesi için inanç birliğinin yanı sıra siyasî ve sosyal birlikteliği de hedeflemiştir.⁵⁷³ Ancak bu doğrultuda, Müslümanların önceki ümmetlerden farklı olarak dinî ve ahlâkî kimliklerini koruyabileceklerini ifade etmektedir.⁵⁷⁴ Bu birlikteliğin gerçekleşmesinin temel dinamiklerinden biri de elbette ki adaletin toplumun her kesimi arasında mutlak manada sağlanmasına bağlıdır.

İslâm hukukunda insanlar insan olmak haysiyeti itibariyle kanun önünde eşittir. Dava açma, davalı olabilme, muhakeme usulleri, isbat kaideleri, kanunların uygulanması, hükümlerin infazı, davacılar arasında adaletin icrası yönünden hiçbir ayırım gözetilmemiştir.⁵⁷⁵ Bu bağlamda özel hayatın dokunulmazlığı, kişinin şeref ve haysiyetinin korunması bireysel haklardandır.⁵⁷⁶

İslâmî yönetim biçiminde yargı bağımsızlığı mutlakdır. Kaza ehliyetini elinde bulunduran kimseye, devlet başkanı da dahil, vereceği hükümde müdahalede bulunulamaz.⁵⁷⁷ Zira İslâm dini adaletin mutlak manada sağlanmasını emretmektedir.⁵⁷⁸ Hadisi şerifte “Sizden öncekilerin helak olma sebebi şudur; onlar aşağı derecede bulunan kimseleri cezalandırır ve yüksek derecedeki ileri gelenleri bırakırlardı...”⁵⁷⁹ denilerek toplumda sınıfsal fark gözetmenin ve adaletsizliğin Allah’ın gazabını gerektirdiğine işaret edilmiştir.

Ebû Yûsuf’a göre fesad sahiplerinin artması ve hapisanelerin çoğalması, devlet başkanının şer’i hadleri titizlikle uygulamaması nedeniyledir.⁵⁸⁰ Oysa İslâm toplumunun haklarını korumak, devletin güvenliğini sağlamak, dinî değerlerin muhafazasını temin etmek devlet yöneticilerinin sorumluluğundadır.⁵⁸¹ Müslümanlar arasında manevi bir kardeşliğin olduğu unutulmamalı, kamuda eşitlik ve adaletin mutlak manada sağlanması için gayret gösterilmelidir.⁵⁸² Zira adaletten uzaklaşma ve bireysel çıkarlara yönelme, toplumun manevi değerlerinden uzaklaşmasına yol açar. Bu uzaklaşma, fitnenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak temel ahlâkî değerleri zedeler ve sosyal adaleti ortadan kaldırır. Dolayısıyla

⁵⁷³ Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 264.

⁵⁷⁴ Âl-i İmrân 3/105; el-Enfâl 8/46; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 236.

⁵⁷⁵ Üdeh, *et-Teşrî’u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*, 1/331.

⁵⁷⁶ Mevdûdî, *İslâmî Hükümet*, 720-721.

⁵⁷⁷ Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 225.

⁵⁷⁸ en-Nisâ 135; Şevkânî, *Fethu’l-kadîr*, 335.

⁵⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Hudud”, 4 (No. 4374).

⁵⁸⁰ Ebû Yûsuf, *Kitabül Harâc*, 333.

⁵⁸¹ Mâverîdî, *Ahkâmü’s-sultâniyye*, 18; Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 238; Çeliker, *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 37.

⁵⁸² Mevdûdî, *İslâmî Hükümet*, 515.

fitne ile etkili mücadele, adaletin tesis edilmesi ve İslâmî değerlerin korunmasıyla mümkündür.⁵⁸³

6.2.2. Dinî Değerlerin Korunması

Fitnenin yayılmasına karşı Müslüman devlet idarecilerinin alması gereken tedbirlerden biri de İslâm dininin genel ilke ve esaslarının korunmasıdır.⁵⁸⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de sıkça ahlâkî yozlaşmadaki aşırılıklardan dolayı helak edilen kavimler ele alınmıştır. Bu âyetlerde toplumların helak edilmesinin yalnızca belirli kişiler yüzünden değil, onların yaptıkları fenalıkların diğer insanlar tarafından görmezden gelinmesi sebebi ile de olduğunun altı çizilmektedir.⁵⁸⁵

İslâm hukukunda dine davetin yoluna engel olunması, dindar kimseleri dininden döndürme çabaları fitnedir ve gerektiğinde savaş sebebidir. Her bid'at delâlet olarak görülmüş, Hz. Peygamber bid'atçılardan beri olduğunu ve bunların tövbelerinin kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir.⁵⁸⁶

Bid'atçıların dini tahrif ederek, Müslümanlar arasında ihtilaflara sebep olmaları iç savaşta varan hadiselerle sebep olmaktadır.⁵⁸⁷ Buna göre bir toplumda huzurun sağlanması için fitne çıkartan kişilerin davranışlarının engellenmesi gerekmektedir. Bu da ancak Müslüman yöneticilerin alacağı hukukî-caydırıcı tedbirlerle mümkün olacaktır. Bu insanların topluma verecekleri zararlara engel olmak, dinî değerleri koruma altına almak için dinde bid'at çıkartan ve toplumsal ihtilafa sebep olan kişiler, İslâm hukukçularına göre hak ettikleri şekilde cezalandırılmalıdırlar.⁵⁸⁸

Bir toplumun genetik kodlarını oluşturan dinî ve kültürel değerlerin koruma altına alınması, gelecek nesiller boyunca toplumsal birlik ve beraberliğin devamlılığının olmazsa olmazları arasındadır. Müslüman bir ülkede dezenformasyona engel olunması, halkın inancına zarar veren yanlış bilgi ve propagandaların önüne geçilmesi, toplumsal huzur

⁵⁸³ İzz b. Abdisselâm, *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*, 1/57.

⁵⁸⁴ Mâverî, *Ahkâmü's-sultâniyye*, 18.

⁵⁸⁵ Nebioğlu, *Tevhid ve Adalet Anlayışına Etkisi Bağlamında Kur'an'da Fitne Kavramı*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi YL Tezi, Ağustos 2016.

⁵⁸⁶ İbn Mâce, "Mukaddeme", 8 (No. 45); Şâtîbî, *el-Muvâfakat*, 5/154.

⁵⁸⁷ Şâtîbî, *el-Muvâfakat*, 5/159.

⁵⁸⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/111; Behnesî, *el-Ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*, 194; Arslan, "İslâm Devleti'nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı Hz. Peygamber'in Tavrı", 121; Tuncay, "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", 86-87.

ve güvenin korunması adına elzemdir. Bu konuda gösterilecek hassasiyet en az idari ve yargısal denetimin ciddiyeti kadar önemlidir.⁵⁸⁹

İnsanların kültürel yapılarına saygı gösterilmesi ve ibadet ritüellerini rahatlıkla yerine getirebilecekleri şartların sağlanması temel insanî ve vatandaşlık hakları arasında olduğu gibi idarecilerin de temel sorumlulukları arasındadır.⁵⁹⁰

6.2.3. Hayat Standartlarının ve Yaşam Kalitesinin Arttırılması

İslâm hukuku, devletin bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamasını bir yükümlülük olarak görür. Devlet, bireylerin onur ve şerefini her türlü hamiyetsizlik ve düşüklükten korumakla yükümlüdür. İslâm'ın sosyal adalet anlayışı, devletin yalnızca hukuki düzeni sağlamakla değil aynı zamanda bireylerin maddi ihtiyaçlarını gidermekle de sorumlu olduğunu vurgular. Hz. Peygamber idari işlerle ilgilenen devlet memurları tayin ettiği gibi sadece zekat işleriyle ilgilenererek toplanan zekatları bölgenin fakirlerine dağıtan memurlar da tayin etmiştir.⁵⁹¹

İslâm devletinde kişinin maddi veya manevi bakımdan çökmesine imkân verilmez. Göz göre göre insanların aç, korunmaya muhtaç ve aşırı ihtiyaç içinde kalmasına seyirci kalınmaz. İnsanların en azından asgari seviyede gıda, barınma ve eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir hayat standardına sahip olması İslâm hukukunda bireylere tanınan haklar arasındadır.⁵⁹² Her ne kadar zekat ve sadaka gibi infak yollarıyla, ihtiyaç sahiplerinin korunması isteniyor olsa da bu konuda asıl sorumluluk altına girmesi gerekenler yürütme organına malik bulunan devlet yetkilileridir.⁵⁹³

Fakirlik, insanların inanç ve ahlaki duruşlarına zarar verebilecek bir faktör olduğundan, devletin bu sorumluluğu yerine getirmekte yetersiz kaldığı durumlarda toplumda çok büyük fitnelerin ortaya çıkması muhtemeldir. Bunun en ciddi sebebi, yoksulluğun bireylerin inanç sistemleri ve davranış şekilleri üzerinde olumsuz etkiler bırakmasıdır.⁵⁹⁴ Yoksullukla mücadele etmek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir çok

⁵⁸⁹ İbn Teymiyye, el-Hisbe fi'l-İslâm, 47; Turabi, *İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları*, 27-28-38.

⁵⁹⁰ Ahmet Yaman, "Zimmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/434-435.

⁵⁹¹ Üdeh, *İslâm ve Siyasî Durumumuz*, 228.

⁵⁹² Karamanlı, *Kur'an ve Modern Hukuk*, 51-142-143.

⁵⁹³ Hüseyin, *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*, 37.

⁵⁹⁴ Karadâvî, *Müşkilâtü'l-Fakr ve Keyfe Âlecehâ el-İslâm*, 14.

birey, hırsızlık, cinayet, zina, haram kazanç sağlama, rüşvet alma, terör örgütlerine katılma veya dinden dönme gibi eylemlere yönelmekte; bu durum ise toplumda fitnenin artmasına ve yayılmasına neden olmaktadır.⁵⁹⁵ Tüm bu sebeplerle İslâm dini fakir düşmüş kimselerin sıkıntılarını gidermek için öneriler sunmakta ve fakirlere yardım etmeyi, onları bulundukları olumsuz şartlardan kurtarmayı ibadet saymaktadır.⁵⁹⁶

7. Değerlendirme

7.1. İslâm Hukuku Açısından

İslâm hukuku literatürü, fitne kavramını genellikle tefsir, hadis ve fıkıh disiplinleri üzerinden ele almış, birçok suç fitne ile ilişkilendirilmiştir. Ancak İslâm hukukuna ait eserlerde, fitne müstakil bir suç kategorisi olarak düzenlenmemiştir. Günümüzde ise suç türlerinin çeşitlenmesi ve fitne yaratma amacı güden yeni suç türlerinin ortaya çıkması, fitnenin İslâm ceza hukukunda daha kapsamlı ve belirgin bir şekilde ele alınması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Fitne kavramı, tarihsel bağlamda daha çok sosyolojik bir olgu gibi görülse de, eyleme dönüştükten sonra fıkıhın/hukukun kapsamına giren, aynı zamanda İslâm akaidi ve muamelatla ilintili oldukça girift ve karmaşık bir meseledir. İslâm hukukçuları, toplumsal barışı hedef alan, insanlar arasında nifak ve ayrılığa yol açan eylemleri “fitne” olarak nitelendirmelerine rağmen, eserlerinde fitneyi bağımsız bir suç olarak ele almamışlardır. Fitnenin soyut ve çok boyutlu bir kavram olması, onu hukukun somut suç kategorileri arasına yerleştirmeyi zorlaştırırken, hukukçuların bu duruşu, konunun hukukî bir çerçevede temellendirilmesini güçleştiren en önemli unsurlardan biridir.

Fitne, özellikle toplumsal barışı ve birliği tehdit eden suçlar (irtidat, bağy, hırâbe) hakkında kullanılan bir kavramdır. Bu tür eylemler kamu yararını doğrudan tehdit ettiği için İslâm hukukunda ağır yaptırımlarla cezalandırılır. Günümüzde fitne, sosyal medya ve dezenformasyon, siyasi manipülasyonlar, ekonomik krizler ve diğer toplumsal sorunlarla da ilişkilendirilebilir hale gelmiştir.

⁵⁹⁵ Emrullah Fatış, “Fakirlik Problemi Üzerine Sosyal ve İtikadî Yaklaşımlar”, *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi Hikmet Yurdu*, 12/24 (Temmuz – Aralık 2019), 135-136.

⁵⁹⁶ Fatış, “Fakirlik Problemi Üzerine Sosyal ve İtikadî Yaklaşımlar”, 148.

İslâm ceza hukukunda fitnenin suç olarak ele alınması, modern yorumlarla bir çok sorunun çözümüne yardımcı olacaktır. Ancak fitnenin kavramsal olarak sınırlarının net bir şekilde çizilmesi, somut ve soyut suçlarda fitneye karşılık gelen eylemlerin belirlenmesi, en önemlisi de bir eylemin ceza hukukunda fitne olarak ele alınmasını gerektirecek unsurların tespit edilmesi, fitnenin ceza hukukunda “suç” olarak yer almasının gerekli koşulları arasındadır.

Şer‘i hükümlerin maslahat eksenli oluşu ve ilkesel olarak hukukî esnekliğe sahip bulunması, toplumda gerçekleşebilecek her türlü fitne ve kaos hakkında hukukçulara ictihad yetkisi vermektedir. Bu yetki dahilinde cezalar, somut şartlara uyarlanarak hayata geçirilmektedir.⁵⁹⁷ Dolayısıyla toplumda kaos çıkarmaya çalışan kimseler hakkında verilecek cezalar, kamu otoritesinin belirlediği sınırlar dahilinde kalmak zorundadır.

Mal müsadere, tazminat cezaları, hapis cezası, vatandaşlıktan çıkarma ve (yasalar müsaade ediyorsa) idam cezası, fitne çıkaran kimseler hakkında öngörülen cezalar arasındadır. Cezaların belirlenmesinde, fitnenin türü, hedef aldığı toplumsal kitle ve etkileri dikkate alınması gereken hususlardandır.⁵⁹⁸

7.2. Pozitif Hukuk Açısından

Fitneye ilişkin eylemler, günümüz ceza hukukuna konu olan birçok suç çeşidiyle aynılık arz etmektedir. Halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama, dezenformasyon ve halkı yanıltıcı bilgiyi alenen yayma suçu, casusluk, istismar, teşhircilik, nitelikli dolandırıcılık, yasal düzene baş kaldırı, illegal örgütlere katılma, soykırım gibi sosyal hayatı tehdit eden ve kamu barışına yönelik işlenen suçlar, pozitif hukukta da çeşitli müeyyidelerle cezalandırılmaktadır.

Bu cezalar tıpkı ta‘zîrde olduğu gibi dönemin şartlarına, suçun işleniş türüne göre maddi ve manevi yaptırımlar içermektedir. Uyarı ve kınama, para cezası, hapis, tazminat, mali müsadere, itlaf, işten el çekirme veya zorla çalıştırma, memuriyet yasağı, hapis, vatandaşlıktan çıkarma verilen cezalar arasında gösterilebilir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, 44; Üdeh, *et-Teşrî'u'l-cinâ'ıyyü'l-İslâmî*, 1/112; Salman, “Sosyal Değişme Ekseninde İslâm Hukuku”, 83.

⁵⁹⁸ Ali Bardakoğlu, “Hapis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/56.

⁵⁹⁹ İbn Teymiyye, *el-Hisbe fi'l-İslâm*, 52-53; Neseî, *Kenzü'd-Dekaik*, 2/121.

Örneğin sırf halk arasında endişe, korku veya panik yaratmak saikiyle, ülkenin iç ve dış güvenliği, kamu düzeni ve genel sağlığı ile ilgili gerçeğe aykırı bir bilgiyi, kamu barışını bozmaya elverişli şekilde alenen yayan kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.⁶⁰⁰ Üretimi, bulundurulması, kullanılması, taşınması, alım ve satımı suç oluşturan eşya müsadere edilir.⁶⁰¹ Kara para aklama, uyuşturucu madde kullanımı ve ticareti, dolandırıcılık, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma gibi ekonomik çıkar elde etme amacıyla işlenen suçlara karşı kazanç müsadereyi uygulanır.⁶⁰² Eşya müsadereinde ise; suçun işlenmesinde kullanılmak üzere hazırlanan eşya, kamu güvenliği, kamu sağlığı veya genel ahlâk açısından tehlikeli olması durumunda müsadere edilir şeklinde hükme bağlanmıştır.⁶⁰³

Anayasa'nın 167. maddesinde “devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alır” denilerek, devletin piyasaların sağlıklı ve düzenli işleyişinin sağlanmasında yükümlülüğünün olduğu belirtilmiştir. Ekonomik dezenformasyona ilişkin hükümler 765 sayılı mülga TCK'da ve özel kanunlarda yer almaktadır.⁶⁰⁴

Ülkemizde bir dönem yürürlükte olan ölüm cezası, özellikle terör faaliyetleri ve anayasal düzene karşı işlenen suçlar gibi toplumda ciddi fitneye yol açan fiillerde uygulanmıştır. Ancak ölüm cezasının kaldırılmasının ardından bu tür suçlar için öngörülen cezalar, kanunî düzenlemelerle ağırlaştırılmış ve müebbet hapis cezasına varan müeyyidelerle karşılık bulmuştur.⁶⁰⁵ Fitne oluşturan suçlar bağlamında, bu tür cezai düzenlemeler, devletin anayasal düzeni ve toplumsal barışı koruma sorumluluğunun bir yansıması olarak değerlendirilmelidir.

⁶⁰⁰ Oymak, “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un Getirdikleri”, 507.

⁶⁰¹ Necati Meran, *Yeni Türk Ceza Kanunu* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007), 279.

⁶⁰² Meran, *Yeni Türk Ceza Kanunu*, 291.

⁶⁰³ Meran, *Yeni Türk Ceza Kanunu*, 278.

⁶⁰⁴ Berke Celil Aktaş, Karşılaştırmalı Hukuk Düzenlemeleri Işığında İnternet Üzerinden Gerçekleştirilen Dezenformasyon Fiillerinin Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, Bahçeşehir Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Bilişim Hukuku Yüksek Lisans Programı Y1 Tezi, İstanbul 2023.

⁶⁰⁵ Türk Ceza Kanunu (TCK), *Resmî Gazete* 25611 (12/10/2024), Kanun No. 5237, md. 47/1.

SONUÇ

Kur'an ve sünnette fitneye dair ortaya konulan uyarılar, bu kavramın sadece teolojik değil, aynı zamanda ahlakî ve hukukî bir sorun olduğunu ortaya koymaktadır. İslâm hukukuna ait klasik kaynaklarda belirlenen cezalar, genel olarak somut suçları kapsamaktadır. Bu doğrultuda, cezalandırılabilir eylemler fiziki olarak kanıtlanabilir somut suçlar üzerinden şekillendirilmiştir. Fitnenin, soyut ve çok boyutlu bir kavram olması sebebiyle, yalnızca belli bir suça yönelik eylemden ibaret görülmemiş; toplumsal, dinî ve siyasî hayatı tehdit eden geniş kapsamlı bir olgu olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, fitnenin klasik hukuk kaynaklarındaki suç kategorileriyle doğrudan ilişkilendirilmesini zorlaştırsa da çağdaş hukukçular tarafından fitneye daha geniş bir perspektifle yaklaşılmasına ve bir suç olarak ele alınmasına mani değildir.

İslâm hukuk sistemi, kamu düzeninin sağlanmasından bireysel hakların korunmasına kadar geniş bir çerçevede hükümler sunmaktadır. Özellikle ticaret hukuku, ceza hukuku, aile hukuku, kamu hukuku ve devletler arası hukuk gibi çeşitli alanlarda kapsamlı düzenlemeler içerir. Geniş bir perspektife ve zaman ile mekan sınırlarını aşan bir anlayışla toplumsal sorunlara çözüm üretebilme kapasitesine sahip olan bir hukukun, çağdaş dünyanın karşı karşıya olduğu problemlere karşı yetersiz ve kayıtsız kalması düşünülemez.

İslâm hukukunun bu geniş kapsamlı yapısı, yalnızca bireysel hakların korunmasını değil, aynı zamanda kamu düzenini tehdit eden unsurların bertaraf edilmesini de hedeflemektedir. Özellikle kamu güvenliği ve devletin bekasına yönelik tehditlerin engellenmesi amacıyla, fitneye dair hukukî tedbirlerin alınması kaçınılmazdır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in "İnsanlar zâlimi ve zulmünü görüp de onu zulümden el çektirmezlerse, Allah'ın onların hepsinin başına bir ceza indirmesi çok yakındır"⁶⁰⁶ hadisi konunun hukukî mecrada tartışılmasına referans oluşturmaktadır.

İslâm ceza hukukunda fitneye yönelik yaptırımların belirlenmesi, hukukî düzenin sağlıklı işleyişi için büyük önem taşımaktadır. Bununla beraber fitnenin suç teşkil eden boyutları, suçu özendirme, suça teşvik etme ve suça yönlendirme, toplumun belli bir kesimini aşağılama, kamuoyunu aldatma, halkı kin ve düşmanlığa tahrik etme, kamu güvenliğini tehlikeye atma, suç örgütü kurma, devletin birlik ve güvenliğine karşı tehdit

⁶⁰⁶Tirmizî, "Fiten", 8 (No. 2168).

oluşturma gibi pozitif hukukta yer alan suçların İşlâm ceza hukukunda özel olarak incelenmesi ve fitnenin bu bağlamda müştakil bir suç olarak İşlâm hukukunda hakettiği yeri alması, hukukun temel amaçları ve toplumun maslahatıyla örtüşmektedir.

Hadis literatürüne bakıldığında, Hz. Peygamber'in fitneyi geniş bir çerçevede, kıyamete kadar sürecektir toplumsal tüm kaotik hadiselerin kaynağı ve sebebi olarak aktardığı görölmektedir. Bu hadislerde fitneye karşı bireysel ve ahlaki bir duruş sergilenmesi gerektiği düşüncesi öne çıkmış olsa da, bu çalışmada fitnenin aynı zamanda hukuki bir mücadeleyi gerektiren bir olgu olduğu savunulmuş, fitnenin İşlâm hukukunda detaylı bir şekilde ele alınması ve ceza hukukunda yer alan suç kategorileri arasına girmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Zira fitne, bireysel eylemlerden ziyade, toplumsal ve dinî hayata yönelik ciddi tehditler içermekte, bu nedenle hukukî açıdan somutlaştırılması gereken bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu doğrultuda, fitnenin hukuki bir suç olarak tanımlanması, İşlâm ceza hukukunun toplumsal adaleti sağlamadaki fonksiyonunu güçlendirecek ve İşlâm hukukunun dinamik ve evrensel yapısına katkı sağlayacaktır. Özellikle fitneye dair hadislerde yer alan uyarılar, fitneye karşı alınacak önlemlerin önemini ortaya koymaktadır. Bu durumu, hukukî tedbirlerin arttırılması gerektiği konusunda birer ikaz olarak değerlendirerek, fitneye karşı geliştirilecek hukukî düzenlemeleri arttırmak toplumsal bütünlüğün sağlanmasına hizmet edecektir.

Fitne ve ilgili suçların kaynağını belirlemek, fitne içeren eylemlerin gerçekleşmesine karşı önleyici tedbirlerin alınmasına katkıda bulunacaktır. Zira eyleme geçen bir suçun cezalandırılması ne kadar önemliyse, suçun gerçekleşmesine sebep olan unsurların belirlenmesi ve fitneye sebep olan kimselerin bertaraf edilmesi de hem özel hukukun hem de kamu hukukunun korunmasında aynı derecede önemlidir.

Sonuç olarak bu çalışma, fitne olgusunun İşlâm ceza hukukunda yalnızca dinî metinlerde yer alan soyut bir kavram olarak kalmayıp, toplumu tehdit eden suçlarla ilişkili olarak ele alınması gerektiği tezini savunmaktadır. İşlâm hukuku alanında bu olguya yönelik geliştirilecek cezaî müeyyidelerin bireysel ve toplumsal güvenliğin sağlanması konusunda etkin olacağı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda gelecekteki araştırmaların, fitne ve toplumsal suçlar arasındaki bağlantıyı daha derinlemesine incelemesi ve İşlâm hukukunun çağdaş problemlere yönelik

özüm önerileri üretmesi bu çalışmanın devamı niteliğinde literatüre değerli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M. Raşit. “İslâm Hukuku Açısından Sosyal Medya”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3/28 (Ekim 2017), 493 – 509.
- Aktaş, Berke Celil. Karşılaştırmalı Hukuk Düzenlemeleri Işığında İnternet Üzerinden Gerçekleştirilen Dezenformasyon Fiillerinin Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023. file:///C:/Users/casper/Downloads/829001%20(1).pdf
- Aktürk, Veysel. Hz. Peygamber Döneminde Öldürülmeleri Emredilenler ve Öldürülme Nedenleri. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009. file:///C:/Users/casper/Downloads/235012.pdf
- Apaydın, H. Yunus. “Siyaset”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/294-299. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Apaydın, H. Yunus. “Siyaset-i Şer’iyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/299-304. İstanbul: TDV Ansiklopedisi, 2009.
- Arslan, İlhan. “İslâm Devleti’nin İstiklal ve İstikbalini Tehdit Eden Şairlere Karşı Hz. Peygamber’in Tavrı”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Akademik Siyer Dergisi* 2 (Haziran 2020), 119-130. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1171281>
- Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-. *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Riyad: y.y., 1421/2001.
- Avvâ, Muhammed Selim. *Fî Usûli’n-Nizâmi’l-Cinâiyyi’l-İslâmî*. Kahire: Dârü’l-Meârif, 1983.
- Aydın, Mahmut. “Dinsel Şiddetin Meşrulaştırıcı Unsuru Olarak Hakikat Tekelciliği”. *Diyanet Dergi* Erişim 20 Haziran 2024. <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=3973>
- Ayhan, Bayram. “Kur’ân’ın Sosyal Medya Sorumluluğu Bağlamında Yorumlanabilecek Müdahaleleri”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2021), 435-456. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2023819>
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el. *Umdetü’l-kârî fî şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l İlmiye, 1321-2001.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebü’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el. *Minhatü’s-sülûk fî şerhi Tuhfeti’l-mülûk*. Katar: Vizaretü’l-Evkaf ve’ş-Şuuni’l-İslamiyye, 1468/2006.
- Aytekin, Mehmet Ali (ed.). *İrtidat Cezasına İlişkin Klasik ve Modern Görüşlerin Değerlendirilmesi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Azarkan, Ezeli. “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 52/3 (Ağustos 2003), 275-297.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/628950>

Baloğlu, Adnan Bülent. *İrkçılık*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2. Basım, 2017.

Baloğlu, Adnan Bülent. *Post Modern Çağda Kadim Sorular*. Ankara: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, 2. Basım, 2022.

Bardakoğlu, Ali. “Eşkiya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/463-466. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Başoğlu, Tuncay. “Ta‘zîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/198-202. İstanbul: TDV Yayınları, 2011. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tazir>

Bayraktar, Köksal. *Siyasal Suç*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1982.

Behnesî, Ahmed Fethî. *el-Ukûbe fî'l-fikhi'l-İslâmî*. Dimeşk: Dârü's-Şurûk, 1403/1983.

Berki, Ali Himmet. *Hukuk Mantığı ve Tefsir*. Ankara: Ankara Açık Ceza İnfaz Kurumu İş Yurdu Müdürlüğü Matbaası, 2018.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1439/2018.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 3. Cild. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Bilmen, Ömer Nasuhi. “İslâm Hukukunda Manevi Zararların Tazmini”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 6/4 (1940), 798-812.

Bingöl, Abdülkerim. “Kur'an'a Göre Ötekiler”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/3 (Nisan 2018), 319–332. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anemon/issue/36489/364963>

Bingöl, Abdülkerim. “Kur'an'ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı”. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/3 (Kasım 2017), 879 – 987. <https://dergipark.org.tr/en/pub/anemon/article/297644>

Boynukalın, Ertuğrul. “Makâsîdü's-Şeri'â”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/423-42. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/makasidus-seria>

Boynukalın, Mehmet. “Sövmе”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/ 397-398. İstanbul: TDV Yayınları, 2009. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sovme>

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Dimeşk: Dârü'l-İbni Kesîr, 1. Basım, 2002-1423.

Canan, İbrahim. *Âhir zaman Fitnessi ve Anarşi*. İstanbul: Türdav Yayınları, 1982.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. İstanbul: Darü'l-Hilafeti'l-Aliyye, 1917/1920.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-. *Tâcü'l-luğa*. Mısır: Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, ts.
- Cevziyye, İbn Kayyim el. *et-Turuku'l-hükmiyye*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî. Beyrut: Darü'l-Risaletu'n-Naşirun, 1953.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l- 'ibâd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2009.
- Çağrı, Mustafa. "Cehalet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/218. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cehalet>
- Çağrı, Mustafa. "Fitne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/156-159. İstanbul: TDV Yayınları, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fitne>
- Çelebi, İlyas. "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melahim ve Herc İnançları". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (Ocak 2014), 151-196. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/162570>
- Çelik, Hüseyin. "Kur'an'da Savaşla İlgili Getirilen Düzenlemeler". *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/3 (Temmuz 2017), 1624-7215. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/577864>
- Çeliker, Hüseyin. *İslâm Hukukunda Yargı Bağımsızlığı*. 1. Baskı. İstanbul: Hâcegân Akademi Kitaplığı, 2005.
- Çınar, Fatih. "Makâsıd İçtihad İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Hitit İlahiyat Dergisi* 20/1 (Haziran 2021), 323-352.
- Çoban, Ebru. "Uluslararası Hukukta Soykırım Suçu ve Suça Zemin Hazırlayan Toplumsal Yapılar: Ruanda Örneği", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi* 5/17 (Bahar 2008), 47-72. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/539809>
- Çömlekçi, Mehmet Fatih. "Sosyal Medyada Dezenformasyon Ve Haber Doğrulama Platformlarının Pratikleri". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi* (e-GİFDER) 7/3 (Nisan 2019), 1549-1563. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/904253>
- Çuhadar, Cengiz. "Anarşizm Düşüncesindeki Farklılıklar". *Dini Araştırmalar Dergisi* 16/43 (Aralık 2013), 105 – 122. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52146>
- Çuhadar, Cengiz. "Tarihi Süreç İçerisinde Felsefi Bir Kavram Olarak Anarşizm". *Dini Araştırmalar* 10 (Eylül-Aralık 2007), 75-89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52006>
- Değirmenci, Olgun. "Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Kararları Işığında Mukayeseli Hukukta Ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu (TCK md. 76)". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 70 (2007), 50-111.
- Deniz, Abdülbaki. "Siyasî ve Sosyal İhtilafların Oluşmasında Te'vîl Olgusu". *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi* 6 (Haziran 2020), 105-136. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/agiid/issue/55326/721955>

- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Aydın Yayınevi, 1978.
- Dönmez, İbrahim Kafi. “Maslahat”. *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi*. 28/79-94. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/maslahath>
- Dündar, Mahmut. “İslâm’ın Irkçılık Karşısındaki Tutumu ve Kardeşlik Eğitimi”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (Ağustos 2017), 276-283.
- Ebû Dâvûd Süleymân b. eş-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Riyad: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.
- Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtîbî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakat*. 5 Cild. Suud: Daru İbn Affan, 1417/1997.
- Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî. *es-Sîretü’n-nebeviyye*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 430-2009.
- Ebû Ya’lâ el-Ferrâ’, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-Emr bi’l-ma’rûf ve’n-nehy ‘ani’l-münker*. Medine: Mektebetü’l-Ulum ve’l-Hikem, ts.
- Ebû Ya’lâ el-Ferrâ’, Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Halef. *el-Ahkâmü’s-sultâniyye*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2000.
- Ebû Yûsuf, Ya’kub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa’d el-Kûfî. *Kitâbü’l-Harâc*. İstanbul: el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Tûras, ts.
- Ebû Zehra, Muhammed. *el-Cerîme ve’l-Ukûbe fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*. Kahire: Dârü’l-Fikri’l-Arabî, 1998.
- Ebü’l-A’lâ el-Mevdûdî. *İslâm’da Hükümet*. çev. Ali Genceli. Ankara: Hilal Yayınları, 1990.
- Erdal, Mesut. “Kur’an’da Fitne Kavramı Üzerine Düşünceler”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999), 221-230.
- Erdoğan, Mehmet. *İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi*. İstanbul: İfav Yayınları, 2011.
- Erdoğan, Suat. “Gayri Müslimlerin Hz. Peygamber’e Karşı İşledikleri Hakaret Suçu ve Cezası”. *Bilimname Dergisi* 51 (Nisan 2024), 485/513.
- Ersoy, Seyde. *İslâm Hukukunda Terörle İlgili Suçlar ve Cezaları*. Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri, Y1 Tezi, Eylül 2017.
- Erturhan, Sabri. *İslâm Ceza Hukuku Etrafındaki Tartışmalar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008.
- Eryılmaz, Hasan. “Sosyal Medya Ahlakı”. *Tevilat* 2/1 (2021), 133-139. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1848662>
- Fatış, Emrullah. “Fakirlik Problemi Üzerine Sosyal ve İtikadî Yaklaşımlar”. *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi Hikmet Yurdu*. 12/24 (Temmuz – Aralık 2019), 129-153. https://isamveri.org/pdfdrg/D03434/2019_24/2019_24_FATISE.pdf

- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Kâmûsü'l-muhît*. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *el-Müstasfâ*. 2 Cild. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2010.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn..* trc. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınevi, ts.
- Gökmen, Hasan. "Hollandalı Politikacı Geert Wilders'in "Fitna" Filmi Çerçevesinde Bir Algı ve İmaj Olarak İslâmofobi". *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Kasım 2018), 84-98. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/587655>
- Günaydın, Barış. *İnternet Yayıncılığı ve İfade Özgürlüğü*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2. Basım, 2010.
- Gündüz, Şinasi. "Misyonerlik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/193-199. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Gürbüz, Hatice. *Gayb Ve Fiten Hadisleri Çerçevesinde Medine-i Münevvere*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Hamdan, Muhammed Nur. "İslâm Hukukunda Irkçılık Suçu". *Düzce İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 168-197.
- Hilâlî, Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-. *Tefsîru Süfyân b. 'Uyeyne*. Riyad: el-Mektebetü'l İslâmî, 403-1983.
- İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz. *Kavâ'idü'l-ahkâm fî mesâlihi'l-enâm*. 7 Cild. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1991.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddû'l Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1386/1976.
- İbn Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İbn Âşur, Muhammed Tâhir. *Mekâsıdû's-şeriatî'l-İslâmî*. Kahire: Dârü'l-Kitabî'l-Mısırî, 2011.
- İbn Cüzey, Ebû'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *el-Kavânînu'l-fikhiyye*. Beyrut: Dârü'l-kalem, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî. 12 Cild. *el-Muhallâ bi'l-âssâr fî şerhi'l-Mücellâ bi'l-ihisâr*. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed. *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ*. 2 Cilt. Beyrut: el-Kütübü's-Sakafiyye, 1407/1987.
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa Sekka vd. Beyrut: Dârü'l-Marife, ts.

- İbn Hümâm, Mevlâna Şeyh Nizam. *el-Fetâva'l-Hindiyye*. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, 1421/2000.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. Beyrut: Mektebetü'l Meârif, 1410/1990.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *Tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm*. Kahire: y.y., 1421/2000.
- İbn Kudâme el-Makdisî, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemâilî. *el-Muğnî*. 8. Cild. Riyâd: Mektebetür-Riyadî'l-Hadise, 1401/1981.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen*. 2 Cilt. Beyrut: Dâr İhyâ el-Kutubi'l-Arabiyya, 1975/1395.
- İnce, İrfan. "Ridde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/88-91. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ridde#1>
- İsfahânî, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1412/1961.
- İşler, Emrullah. "Fitne Katilden Beter Mi?". *İslâmiyat Dergisi* 2/2 (Haziran 1999), 137-153. https://isamveri.org/pdfdrg/D01910/1999_2/1999_2_ISLERE.pdf
- Kadî İyâz, Ebü'l- Mûsâ el-Yahsubî. eş-Şifâ' bi-ta'rîfi hukuki (fî şerefi)'l-Mustafâ. 2. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1988.
- Kallek, Cengiz. "Casus". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/163-166. İstanbul: TDV Yayınları, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/casus>
- Kallek, Cengiz. "Hisbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/143-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1998. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/18/C18023663.pdf>
- Kara, Hasan Rahmi. Mâlikî Hukukçusu İbn Ferhûn'da Siyâset-i Şer'îyye Nazariyesi. İzmir: Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Karadâvî, Yûsuf. *Fıkhü'z-Zekat*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1393-1973.
- Karadâvî, Yûsuf. *Müşkilâtü'l-Fakr ve Keyfe Âlecehâ el-İslâm*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 406-1985.
- Karadâvî, Yûsuf. *Dirâsetü fî-Fıkhî Mekâsıdî's-Şeria*. Kahire: Dârü's-Şuruk, 2006.
- Karaman, Hayreddin - Özdemir, Ahmet. *Fıkhî Bilgi ve İlkeler Işığında Eşya ve Şahsın Hukuku*. İstanbul: Kitabî Yayıncılık, 2019.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 1. Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukukunda İctihad*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 1985.
- Karaman, Hayreddin. *Modern Problemler Karşısında İslâm Hukuku*. İstanbul: İrfan

Matbaası, 1972.

Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. 3. Cilt. İstanbul: İz Yayınları, 2006.

Karamanlı, Ali İhsan Sait. *Kur'an ve Modern Hukuk*. İzmir: Işık Yayınları, 2014.

Karataş, Ali. "Kur'an'da Çokanlamlı Kelimelerde Anlamın Tayini Meselesi -Savaş Ayetleri Bağlamında Fitne Kavramı Örneği". *Marife* 13/1 (Nisan 2013), 67-87. <http://marife.org.tr/download/article-file/493677>

Karimi, Hasibe Erdoğan. "Nesefî Tefsiri'nde Fitne Kavramı". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 11/3 (2024), 1485-1509. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3550202>

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâ'i' u's-sanâ'i fî tertîbi's-şerâ'i'*. Beyrut: Darü'l Kitabil Arabiyye, 1402/1982.

Kaya, Remzi. "Kur'an Ayetleri Işığında Terör ve Çözüm Önerileri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (Haziran 2008), 1-34. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uluifd/issue/13483/162873>

Keleş, Yunus. Fesad'üz-zamanın (Dini Hassasiyetlerin Azalmasının) Ahkâmın Değişmesine Etkisi, Doktora Tezi, Temmuz 2013 Kayseri.

Kılıç, Remzi. "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri". *Türklük Birimi Araştırmaları Dergisi* 19 (Şubat 2006), 327-342. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16960/177106>

Kılıç, Ünal-Acar, Nihal. "Algılanan İslâmfobi Ölçeğinin Türkçeye Uyarlanması, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (Eylül 2021), 175-198.

Kudûrî, Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *el-Muhtasar*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Kutluer, İlhan. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/421-422. İstanbul: Ankara: TDV Yayınları, 1995.

Küçük, Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 2 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Kürkçü, Saffet-Erendor, Mehmet Emin. "İnternet ve Sosyal Medyada Terör Eylemleri: PKK Örneği". *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Haziran 2022), 367-396.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-. *Te'vîlâtü'l-Kur'an*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Mâverîdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-. *Ahkâmü's-sultâniyye*.

Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmiyye, ts.

Meran, Necati. *Yeni Türk Ceza Kanunu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2007.

Merginânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Fergânî el-. *el-Hidâye*. Pakistan: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumi'l-İslâmiyye, 1416.

Mervezî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Nasr b. Yahyâ el-. *İhtilâfî'l-fukahâ*. Beyrut: Ezvau's-Salef, 1420.

Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdilkavî b. Abdillâh el-. *Muhtasaru Süneni Ebî Dâvûd*. Katar: el-İdâratü'l Ammeti'l-Evkaf, 1442/2021.

Müsennâ, Ebû Ubeyde Ma'mer. *Mecâzü'l-Kur'ân*. Kahire: El-Hanci Kütüphanesi, 1381.

Müslim b. Haccac, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nîşâburî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Riyad: Daru't-Tayyibe 1. Basım, 1470/2006.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl el-. *Muhtasari'l-Müzenî*. Beyrut: Darü'l-fikr, 2. Basım, 1403/1983.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *es-Sünen*. 9 Cild. b.y.: Dâru Risalet-i Alemiyye, 1439/2018.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-. *Kenzü'd-Dekaik*. Pakistan: Mektebü'l Büşra, 1331/2010.

Nizâmülmülk, Ebû Alî Kıvâmüddîn (Gıyâsüddeve, Şemsülmille) Hasen b. Alî b. İshâk et-Tûsî. *Siyâsetnâme*. Katar: Dârü's-Sekafe, 1407.

Onay, İsa. "Toplumsal Şiddet Bağlamında Fiten Hadislerine İlişkin Bir Değerlendirme". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/17 (Ocak 2020), 29–63. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/932909>

Orhan, Fatih. "Cihad Kavramı Üzerinden İslâm'a Sürülmek İstenen Leke: "Terör". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (Kasım 2015), 89–113. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/46845>

- Orhan, Fatih. “İslâm Hukuku ve Türk Hukukunda Siyasi Suç Kavramı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/58 (Ağustos 2018), 866-878. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/the-concept-of-political-crime-in-islamic-law-and-turkish-law.pdf>
- Osmanoğlu, Bilal-Kıdıl, Fahrettin. “Türk Ceza Hukukunda Terör Örgütü ve Terör Suçu Kavramları Üzerine Bir İnceleme”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 21/2 (2019), 1141-1177. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/BILAL-OSMANOGLU-FAHRETTIN-KIDIL.pdf>
- Oymak, Hasan. “Kamuoyunda Dezenformasyon Yasası Olarak Bilinen, 7418 Sayılı “Basın Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un Getirdikleri”. *Yeni Medya Hakemli, Uluslararası, E-Dergi* 13 (Aralık 2022), 504 – 514. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2860682>
- Özay, Murat. *Gazzali’de Fesâdü’z-zaman Olgusu ve Hükümlere Etkisi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er- et-Taberistânî. *Mefâtîhu’l-ğayb*. Beyrut: Darü’l-Fıkr, 1401/1981.
- Rüveyfî, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-. *Lisânü’l-Arab*. 2. Cilt. Kahire: Daru’l-Meârif, 1119/1707.
- Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü’t Tefâsir*. 2 Cilt. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010.
- Salman, Yüksel. “Sosyal Değişme Ekseninde İslâm Hukuku”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 32 (2018), 71-103.
- Salman, Yüksel. *İslâm Ceza Hukukunda Af*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.
- Sâmî, Şemseddin. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet: Çağrı Yayınları, 1317.
- Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-. *Tuhfetü’l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1405/1983.
- Serahsî, Muhammed İbn-Ahmad as-. *el-Mebsût*. ed. Muhammed Hasan İsmail. 30 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 4. Basım, 1438/2017.
- Şa’râvî, Muhammed Mütevellî eş-. *100 su’âl ve cevâb fi’l-fıkhî’l-İslâmî*. Kahire: Mektebetü’t-Türasi’l-İslâmî, 1423/2002.
- Şafak, Ali. “Bağy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/451-452. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagy>
- Şafak, Ali. “Erş”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/307-308. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ers>
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Üm*. 5 Cild. Al-Mansura: Daru’l Vefa li’t-Tıbbâ ve’n-Neşr ve’t-Tavzî, 1422-2001.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Ahkâmü’l-Kur’ân*. 3 Cild. Suud: Dârü’l

- Tedmüriyye, 1427/2006.
- Şâzilî, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-. *el- 'Adâletü'l-ictimâ' iyye fi'l-İslâm*. Beyrut: Darü's-şuruk, 1415/1995.
- Şâzilî, Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-. *el-el-Müstakbel li-hâze'd-dîn*. Beyrut: Darü's-şuruk, 2017.
- Şentürk, Recep - Canatan, Kadir. "İrkçilik". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 19/ 462-464. İstanbul: TDV Yayınları, 1999. <https://islamansiklopedisi.org.tr/irkcilik>
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'ânî el-Yemenî. *Fethu'l-kadîr*. Beyrut: Darü'l-Marife, 1428-2007.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433-2012.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Usûl*. thk. Muhammed Boynukalın. Katar: Awdaf, 1433/2012.
- Şimşek, Murat. "Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9/44 (Haziran 2016), 509-518.
- Şimşek, Murat. *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz. Peygamberin İçtihad Ve Tasarrufları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1310/1994.
- Takıyyüddîn, Ahmed b. Abdilhalîm b. Teymiyye. *el-Hisbe fi'l-İslâm*. Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Taş, Aydın. "Klasik Fıkıh Doktrinde Fitne Kavramının Kullanımı ve Ahkâma Etkisi: Serahsî Örneği". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/1 (2015), 1-33. https://isamveri.org/pdfdrg/D02042/2015_1/2015_1_TASA.pdf
- TCK, Türk Ceza Kanunu (Kanun No. 5237). *Resmi Gazete* 25611 (12/10/2024). Erişim 6 Aralık 2024. <https://mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=5237&MevzuatTertip=5>
- Tekke, Aynur-Lale, Aybala. "Sosyal Medyada Etik, Bilgi Manipülasyonu ve Siber Güvenlik". *Akademik İncelemeler Dergisi* 16/2 (Ekim 2021), 44-62.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmiu's-Sahîh*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l İslâmî, 1. Basım, 1996.
- Topaloğlu, Bekir. "Fitne Üzerine". *Lale Kültür Sanat ve Medeniyet Dergisi* 4 (Temmuz-Aralık 2021), 2-8.
- Tuncay, Ertuğrul Gazi. "İslâm Hukukunda Sınırı Belirlenmemiş Cezalar", *İslâm Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3 (2017), 82-99. https://www.islambilimleri.com/Makaleler/274962294_4.%20s%c4%b1n%c4%b1r

- Turabi, Selami. *İfade Özgürlüğü ve Terör Suçları*. Ankara: İletişim Yayınları, 2017.
- Tuzcu, Recep. “İslâmofobi Oluşturmada Hz. Peygamber’e yapılan Atıflar”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 6 (Aralık 2017), 113 – 156. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1022583>
- Türcan, Talip. “Sürgün”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/164-166. İstanbul: TDV Yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/surgun#1>
- Üdeh, Abdülkâdir. *et-Teşrî‘u ‘l-cinâ ‘iyyü ‘l-İslâmî*. 2 Cilt. Beyrut: Darü’l Kütübi’l-Arabi, ts.
- Üdeh, Abdülkâdir. *İslâm ve Siyasî Durumumuz*. çev. Beşir Eryaysoy. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. Basım, 1982.
- Uğur, Gökhan. “Dünden Bugüne Anarşizm ve Anarşizmin Çözmesi Gereken Sorunlar”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 12/1 (2010). 133-158. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287379>
- Ulukan, Ali Ertan-Bilgiz, Musa. “Kur’an’da Din İstismarını İfade Eden Bazı Kelimeler”. *Kafka Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (Ocak 2023), 79-106.
- Uslu, Rıfat. “İslâm Hukukunda Sürgün Cezası”. *Yeni Fikir* 7/14 (Temmuz 2015), 120 – 131. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1721302>
- Yalçın, Hatice. *Devletin Güvenliğine Karşı İşlenen Bilişim Suçlarının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019. [file:///C:/Users/casper/Downloads/571317%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/casper/Downloads/571317%20(1).pdf)
- Yaman, Ahmet. “İslâm Hukuk İlmi Açısından Makâsîd İctihadının ya da Teleolojik Yorum Yönteminin İlkeleri Üzerine”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Mayıs 2002), 25-51. <http://marife.org.tr/download/article-file/827121>
- Yaman, Ahmet. “Zimmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/434-438. İstanbul: TDV Yayınları, 2013. <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/44/C44023694.pdf>
- Yaşar, Mehmet Aziz. “Makâsîdü’ş-Şerî‘â’nın Teorik Boyutu ve Müstakil Delil Olma Problemi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (Aralık 2019), 2564-6427. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/905552>
- Yaşın, Gözde Kılıç. *Genel Kamu Hukuku Açısından Soykırım: Bosna Hersek-Sırbistan Soykırım Davası Çerçevesinde İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023. <file:///C:/Users/casper/Downloads/827697.pdf>
- Yektar, Osman Nedim. *Hz. Peygamber’in Suça ve Suçluya Bakışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Yıldırım, Duran Ali. “Ayetler Işığında Bireysel Ve Toplumsal Fesad Sebepleri”, *Şırnak*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 7/13 (Nisan 2016), 123 – 147.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/412506>

Yiğit, Yaşar. *İslâm Ceza Hukuku Hükümlerinin Yürürlüğü*. Sistem Ofset Yayıncılık, Ankara 2012.

Yiğit, İsmail. “Mevâlî”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 29/424-426. Ankara: TDV Yayınları, 2004. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevali>

Yiğit, Yaşar. *Anahatlarıyla İslâm Ceza Hukuku*. Ankara: Detay Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Yiğit, Yaşar. *Din Anarşi ve Terör*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2008.

Yiğit, Yaşar. “İslâm Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası”. *Diyanet İlmi Dergi* 35/3 (1999), 39-50.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tacu'l-Arus min Cevahiru'l-Kâmûs*. Kuveyt: Darü'l-Hidâye, 2001.

Zengin, Fatih. İlk Dönem İslâm Tarihinde Siyasi Münzeviler. *Hitit İlahiyat Dergisi*. Haziran 2021/ 439-462.

Zeydân, Abdülkerîm. *el-Medhal Li Diraseti's-Şeriatî'l-İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1465/2005.

Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fî usûli'l-fıkh*. Kahire: Kurtuba Vakfı, ts.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed. *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*. 3 Cilt. Cidde: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1418/1997.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*. 6 Cilt. Dimeşk: Dârü'l-Fıkr, 1989.